

TÜRKİYE KALKINMA BANKASI A.Ş.

**GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ
EKONOMİK VE SOSYAL DURUM
RAPORU**

**Ömür GENÇ
Kd.Uzman**

ARAŞTIRMA MÜDÜRLÜĞÜ

**Mart 2003
ANKARA**

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TABLolar LİSTESİ	iii
GRAFİKLER LİSTESİ	v
ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	2
1. COĞRAFİ KONUM VE İKLİM ÖZELLİKLERİ	6
1.1. Coğrafi Konum ve Doğal Yapı	6
1.2. İklim Özellikleri ve Bitki Örtüsü	9
2. BÖLGENİN GENEL EKONOMİK VE SOSYAL GÖSTERGELERİ	11
2.1. Nüfus Yapısı	11
2.2. İstihdam Yapısı	14
2.3. Eğitim Durumu	16
2.4. Sağlık Durumu	18
2.5. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	19
2.6. Bankacılık Durumu	25
2.7. Sosyo-Ekonomik Durum	31
3. BÖLGENİN İKTİSADİ POTANSİYELİ	37
3.1. Sanayi Sektörünün Yapısı	37
3.2. Tarımsal Yapı	44
3.2.1. Bitkisel Üretim	45
3.2.2. Hayvancılık	48
3.2.3. Tarımsal Krediler	56
3.3. Ormancılık	58
3.4. Madencilik	59
3.5. Altyapı İmkanları	60
3.6. Teşvik Durumu	64
4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	67

	Sayfa No
EKLER	72
Ek 1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi İllerinin 1990-2000 Nüfusu	73
Ek 2. Güneydoğu Anadolu Bölgesi İllerinin Net Göç Hızı	73
Ek 3. Güneydoğu Anadolu Bölgesi İllerinin Kırsal/Kentsel Nüfusu	74
Ek 4. Güneydoğu Anadolu Bölgesi İllerinin GSYİH'sı	74
Ek 5. Güneydoğu Anadolu Bölgesi İllerinde Kişi Başına Düşen GSYİH	74
Ek 6. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Araştırmasında Kullanılan Değişkenler ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Türkiye'nin Değerleri	75
Ek 7. İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması	76
Ek 8. Sanayi Hasılasının İller İtibariyle Dağılımı	77
Ek 9. Tarımsal Hasılanın İller İtibariyle Dağılımı	77
Ek 10. Tarla Ürünleri Üretimi ve Verim Durumu	78
Ek 11. Sebze Ürünleri Üretimi ve Türkiye İçindeki Yeri	79
Ek 12. Meyve Ürünleri Üretimi ve Ağaç Sayısı	80
Ek 13. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Tarımsal Araç ve Gereç Sayısı	81
Ek 14. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Gübre Kullanımı	82
Ek 15. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Ormanlık Alan Miktarı	82
Ek 16. Devlet Hizmetlerinin GSYİH İçindeki Payı	82
Ek 17. Yatırımlarda Devlet Yardımları	83
YARARLANILAN KAYNAKLAR	105

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1 : Sayım Yıllarına Göre Ülke ve Bölge Nüfusu İle Nüfus Artış Hızları ..	11
Tablo 2 : 1985-1990 Dönemi Net Göç ve Net Göç Hızı	13
Tablo 3 : Türkiye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Şehir ve Köy Nüfus Oranları	14
Tablo 4 : İktisadi Faal Nüfusun Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı	15
Tablo 5 : Türkiye İş Kurumu Verileri	16
Tablo 6 : Okuryazarlık ve Bitirilen Son Öğretim Kurumuna Göre Nüfus	17
Tablo 7 : Okul Gruplarına Göre Okullaşma Oranları	17
Tablo 8 : Bölge ve Türkiye Geneli Karşılaştırmalı Sağlık Göstergeleri	18
Tablo 9 : Bölge ve Türkiye GSYİH'sının Yıllar İtibariyle Gelişimi	21
Tablo 10 : Bölge ve Türkiye GSYİH'sının Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı	23
Tablo 11 : Kişi Başına Düşen GSYİH'nın Türkiye ile Mukayesesi	24
Tablo 12 : G.Doğu Anadolu Bölgesi ve Türkiye Genelinde Banka Şube Sayısı ve Şube Başına Düşen Kişi Sayısı, Mevduat ve Kredi Miktarı	26
Tablo 13 : Güneydoğu Anadolu Bölgesi Toplam Banka Mevduatının Türkiye İçindeki Yeri	26
Tablo 14 : Kişi Başına Düşen Banka Mevduatının Türkiye, Bölge ve Bölge İlleri İle Karşılaştırması	27
Tablo 15 : Mevduat/Milli Gelir Oranı	28
Tablo 16 : Güneydoğu Anadolu Bölgesi Toplam Banka Kredilerinin Türkiye İçindeki Yeri	29
Tablo 17 : Kişi Başına Düşen Banka Kredilerinin Türkiye, Bölge ve Bölge İlleri İle Karşılaştırması	29
Tablo 18 : Kredi/Milli Gelir Oranı	30
Tablo 19 : Kredi/Mevduat Oranı	31
Tablo 20 : Gelişmişlik Endeksine Göre Kademeli İl Grupları	36

	Sayfa No
Tablo 21 : Sanayi Sektörü Hasılasının Gelişimi ve Türkiye Sanayi Sektörü İçindeki Yeri	37
Tablo 22 : Güneydoğu Anadolu Bölgesi İmalat Sanayiindeki İşyeri Sayısı, Çalışılan İşçi-Saat Toplamı, Çevirici Güç Kapasitesi, Stok Değişimleri, Sabit Sermayeye Yapılan İlaveler ve Katma Değer	41
Tablo 23 : Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri İşyeri Sayısı, İstihdam Durumu ve Katma Değer	43
Tablo 24 : Bölge Tarımsal Hasılasının Türkiye İçindeki Yeri	44
Tablo 25 : Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Türkiye Bitkisel Üretim Değeri	46
Tablo 26: Hayvan Varlığı Bakımından Bölgenin Ülke İçindeki Yeri	50
Tablo 27: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Hayvan Varlığının Gelişimi	51
Tablo 28: Hayvansal Ürünler Üretimi ve Ülke İçindeki Yeri	53
Tablo 29 : Süt Üretimi ve Hayvan Başına Verim	54
Tablo 30: Et Üretimi ve Hayvan Başına Karkas Ağırlığı	55
Tablo 31: Tarımsal Krediler	58
Tablo 32: Bölge ve Türkiye Madencilik Hasılasının Gelişimi	60
Tablo 33: Kamu Yatırım Harcamalarının Gelişimi	63
Tablo 34: Kamu Yatırım Harcamalarının Sektörel Dağılımı	63
Tablo 35: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne Verilen Teşvik Belgelerinin Türkiye İle Mukayesesi	65
Tablo 36: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne Verilen KOBİ Yatırım Teşviklerinin Türkiye İle Mukayesesi	66

GRAFİKLER LİSTESİ

	Sayfa No
Grafik 1 : Coğrafi Bölgeler İtibariyle Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi	33
Grafik 2 : Güneydoğu Anadolu Bölgesi İlleri Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi	35
Grafik 3 : Bölgeler İtibariyle Ormancılık Sektörü Hasılası	59
Grafik 4 : Bölgeler İtibariyle Madencilik Sektörü Hasılası	60

ÖNSÖZ

Bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları ülkemizin en temel sorunlarından biri olup başta göç olmak üzere birçok sosyo-ekonomik sorunun kaynağını teşkil etmektedir. Türkiye’de bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarından en fazla etkilenen bölgeler ise, tarihsel olarak Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmuştur. Gelişmişlik açısından ortaya çıkan bu farklılıklar, sadece geri kalmış bölgeler açısından değil, gelişmiş bölgeler açısından da çözülmesi gereken çok önemli sorunlara neden olmaktadır.

Türkiye Kalkınma Bankası (TKB), bölgeler arasında karşılaşılan sosyo-ekonomik farklılıkların giderilmesinde, girişimcilere finansman sağlama esaslı desteğinin yanı sıra bilgilendirme ve yönlendirme temelinde de yardımcı olmayı görev bilmıştır.

Böyle bir amaca hizmet etmek gayesiyle hazırlanan bu araştırma raporu, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin başta iktisaden olmak üzere çeşitli açılardan mevcut durumunu ve potansiyellerini ortaya koymak ve yatırım dinamiklerini etkileyerek, bu bölgemizin ekonomik kalkınmasına/gelişmesine yardımcı olduğu ölçüde amacına ulaşmış olacaktır.

Saygılarımla.

Taci BAYHAN

Yönetim Kurulu Başkanı ve Genel Müdür

GİRİŞ

Ekonomik Kalkınma; bir ülkede toplumun sosyo-ekonomik yapısının değişmesi ve nüfus başına düşen üretim hacminde meydana gelen önemli ve reel artış, refah seviyesinde beliren yükseliştir.

Refah seviyesinin dar anlamı ile yükselişinin en iyi ölçüsü, üretimden nüfus başına düşen payda (başka bir ifadeyle kişi başına gelirden) meydana gelen artıştır. 2000 yılında Türkiye'de kişi başına düşen milli gelir 2.941 \$ seviyesinde iken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kişi başına düşen milli gelir 1.532 \$ düzeyinde gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen milli gelir açısından Güneydoğu Anadolu Bölgesi, bölgeler sıralamasında en kötü konumda olan Doğu Anadolu Bölgesi'nden sonra 6. sırada yer almaktadır.

Ancak kişi başına gelir düzeyindeki artışlar, tek başına ekonomik kalkınmayı tam anlamı ile ifade edememektedir. Dolayısıyla, refah seviyesini geniş anlamda tanımlayarak; kişi başına düşen reel gelirin önemli ölçüde artması, adaletli gelir dağılımı, beslenme ve sağlık koşullarının artması, eğitim-öğretim olanaklarının artması gibi, toplumun sosyo-ekonomik yapısındaki değişmeyi bu parametrelerdeki değişmeyi de göz önüne alarak değerlendirmek gerekmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sosyo-ekonomik yapısının değerlendirilmesi amacıyla hazırlanan bu çalışma, bölgenin ekonomik ve sosyal durumunu ortaya koymak açısından yapılmış incelemeleri içermektedir. Değerlendirme sonucunda bölgenin genelde bütün parametreler açısından en kötü seviyeye yakın bir gelişme düzeyine sahip olduğu ve sonuç olarak da sosyo-ekonomik yönden Doğu Anadolu Bölgesi'nden sonra 6.sırada olduğu tespit edilmiştir.

Bölgeler arasında kalkınma farklılıklarını yaratan temel unsurlar; eğitim yetersizliği, sermaye birikimi, yerel pazarın yeterince gelişmemiş olması, girdi temini ve vasıflı/kalifiye eleman temininde karşılaşılan sorunlar, coğrafi konum ve altyapı eksiklikleri olarak sayılabilir.

Bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarından en fazla etkilenen bölgelerden bir tanesi olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, gelişmenin dağılımında da eşitsizlikler ve dengesizlikler bulunmakla beraber bu dengesizlikler diğer bölgelere oranla daha azdır. Başka bir ifadeyle gelişmemişlik bölge illerinden bir çoğunun ortak özelliğidir. Bölgede en gelişmiş il (kişi başına gelir düzeyi açısından) Kilis olmasına rağmen, 2.317 \$ kişi başına gelir ile Türkiye ortalama gelir düzeyinin altında bir gelire sahip olup iller sıralamasında 34. sırada yer almaktadır. Bununla birlikte, gerek sanayi hasılası gerekse GSYİH'nin büyüklüğü açısından birinci il konumunda olan Gaziantep, 2.102 \$ kişi başına gelir ile bölge içinde ikinci sırada olmasına rağmen, ülke geneli içerisinde 42. sıradadır (2000 yılı itibariyle Gaziantep, GSYİH'nin büyüklüğü açısından Türkiye sıralamasında 16. sırada iken, Kilis, 75 sırada bulunmaktadır). Bölge illerinden 3 tanesi (Şırnak, Mardin ve Adıyaman), kişi başına gelir bakımından 81 il arasında son 10 il içinde yer alır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik kriterleri açısından da Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinden 5 tanesi Türkiye sıralamasında son 16 il içerisinde bulunmaktadır.

Türkiye'de bugün bölgeler arasında gelişmişlik düzeyi bakımından görülen bu büyük farklılıklar, içe göç, gelir dağılımının bozukluğu, kamu hizmetlerinin yetersizliği gibi değişik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar yalnızca dengesizliğin yaşandığı o bölge illerini etkilemeyip, diğer gelişmiş bölgeleri de etkilemektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin diğer bölgeler ile olan gelişmişlik farklılıklarının azaltılması, bölge nüfusunun refah düzeyinin yükseltilmesi ve göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamiğe kavuşturulması amacıyla, uzun yıllardır, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında bir çalışma yürütülmektedir.

Türkiye yüzölçümü ve nüfusunun yaklaşık % 10'unu oluşturan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde; önce toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesini amaçlayan bir mühendislik projesi; daha sonra çok sektörlü, entegre, bölgesel bir yatırım programı olarak ele alınan ve şu anda insan odaklı sürdürülebilir bir kalkınma projesi olarak yürütülmekte olan **Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)** için, 2000 yılı sonuna kadar 14.7 milyar ABD doları harcama yapılmış bulunmaktadır.

Böylece toplam maliyeti 32 milyar ABD doları eşdeğeri olarak öngörülen, GAP kapsamındaki kamu yatırımlarının nakdi gerçekleşme oranı % 46 düzeyine ulaşmıştır.

1989 yılında hazırlanan GAP Master Planı ile Bölge'nin kalkınması için yapılması önerilen tüm faaliyetler, ön projeler - kalkınma alternatifleri ve senaryolar tespit edilmiştir. Ancak GAP Master Planı'nın yapımından bu yana geçen süre içerisinde, Bölge'de ve Türkiye'de Plan kapsamındaki varsayımlara ve öngörülere uymayan çok önemli gelişmeler meydana gelmiş ve projeksiyonların bir bölümü gerçekleşmemiştir. Bölge çok önemli demografik değişikliklere ve Plan'da tahmin edilmeyen oranda kentleşmeye sahne olmuştur. Bunların yanı sıra, 1990'larda Yap-İşlet-Devret gibi yeni finansman modelleri önem kazanmış, çevre konularına duyarlılık artmış, katılımcılık, kalkınmanın sürdürülebilirliği, cinsiyet dengeli kalkınma ve özel sektörün katılımı gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Tüm bu nedenlerle 1990'ların başından bu yana ortaya çıkan yeni gelişmeler ve önem kazanan kavramlar çerçevesinde, Bölge kalkınmasına yeni bir yaklaşım getirecek, yeni bir perspektif çizecek, öncelikleri ve stratejiyi yeniden gözden geçirecek bir çalışmayla mevcut GAP Master Planı'nın yenilenmesi ihtiyacı doğmuştur.

Haziran 1998'de alınan Bakanlar Kurulu kararı ile GAP'taki tüm yatırımların tamamlanması için 2010 yılı hedef yılı olarak belirlenmiş ve GAP'ın tüm sektörel bileşenleri ile birlikte 2010 yılında tamamlanması için gerekli koordinasyon ve planlamaları yapma görevi GAP İdaresi'ne verilmiştir. GAP İdaresi, belirlenen hedef yılı doğrultusunda, yıllar itibarıyla yapılacak tüm çalışmaların planlanmasının yanı sıra, ortaya çıkan yeni kavram ve yaklaşımları da içerecek şekilde GAP Master Planı'nın revize edilerek yenilenmesi amacıyla bir çalışma başlatmıştır.

1989 yılından farklı olarak, insani gelişmeyi öncelikli hedef kabul eden **Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı**, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ile ve geniş kapsamlı paydaşların katılımı ile hazırlanmıştır. Plan, aynı zamanda hangi projelerin hangi kuruluşlar tarafından ve ne şekilde yapılacağını gösteren yıllık uygulama programının da temelini oluşturması bakımından önemli bir belge niteliğindedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı çalışmaları, Kırsal Planlama, Sosyal Planlama, İktisadi Planlama, Çevre ve Alt Yapı gibi grupların katılımcı planlama anlayışı ile yaptıkları çalışma çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Planın vizyon, genel amaçlar, hedefler ve stratejiler bölümü ile sektörel planlama bölümleri tamamlanmıştır. Nihai rapor redaksiyon aşamasındadır

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sosyo-ekonomik yapısının ortaya konması amacıyla hazırlanan **Güneydoğu Anadolu Bölgesi Ekonomik ve Sosyal Durum Raporu** adlı bu çalışmada; birinci olarak bölgenin ekonomik ve sosyal yönden Türkiye içindeki yeri ve diğer bölgelerle olan gelişmişlik farklılıkları ortaya konulurken aynı zamanda bölge illeri arasında yaşanan gelişmişlik farklılıkları da belirlenmeye çalışılmıştır.

1. COĞRAFI KONUM VE İKLİM ÖZELLİKLERİ

1.1. Coğrafi Konum ve Doğal Yapı

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, ülkemizin yüzölçümü bakımından en küçük ve nüfusu en az olan bölgesidir. Yüzölçümü, ülkemiz topraklarının yaklaşık %9,7'sini kaplar. Bölge, Hatay-Kahramanmaraş Oluğu'nun doğusundan, Türkiye-Suriye-Irak sınır kavşağının doğusuna kadar devam eder. Güneydoğu Toroslarının güney etekleri bölgeyi, Doğu Anadolu Bölgesi'nden ayırır. Bölgenin batısında, Akdeniz Bölgesi, güneyinde Suriye bulunur.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, yüzey şekilleri bakımından sade bir görünüme sahiptir. Güneydoğu Toroslar, bölgeyi doğudan ve kuzeyden bir yay gibi çevreler. Yüksekliği fazla olmayan ve güneye doğru gidildikçe alçalan platolar, bölgede geniş yer kaplar. Bunların başlıcaları; Gaziantep, Şanlıurfa ve Adıyaman platolarıdır. Bölgede yer alan yükseltiler; Karacadağ ile Mardin Eşiği'dir. Karacadağ sönmüş volkanı, bölgenin en yüksek yeridir (1.957 m). Bu volkanın konisi akıcı lavlardan oluştuğu için basıktır ve tabanı geniş bir alana yayılmıştır. Karacadağ'dan Dicle vadisine kadar uzanan, üzerinde alçak dağların bulunduğu Mardin Eşiği, az engebeli bir alandır. Karacadağın doğusunda Diyarbakır Havzası bulunur. Bölgede, Suriye sınırı yakınlarında Suruç, Altınbaşak ve Ceylanpınar ovaları yer alır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, genel olarak deprem riskinin az olduğu bölgelerimizdendir. Deprem riski bölgenin güneyinden kuzeyine doğru gidildikçe artar. Güneydoğu Anadolu fay hattı; Adıyaman, Diyarbakır ve Batman'ın kuzeyi ile Siirt'ten geçer. Bölgede Lice (Diyarbakır)'de 1975'te 6,9 büyüklüğünde bir deprem meydana gelmiş, yaklaşık 2.500 kişi hayatını kaybetmiştir. Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin ise genel olarak 3. Derece deprem bölgesinde yer alır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin başlıca akarsuları; Fırat ve Dicle'dir. Bu nehirler kaynaklarını, Doğu Anadolu Bölgesi'nden alır. Fırat nehri Gaziantep ile Şanlıurfa platoları arasında derin vadiler içinde akar ve Birecik yakınlarında Suriye'ye geçer.

Bu nehrin bölgedeki başlıca kolları; Göksu ve Nizip çaylarıdır. Dicle nehri, Diyarbakır havzasından geçtikten sonra Türkiye-Suriye sınırını takip eder, daha sonra Irak topraklarına geçer. Dicle nehrinin bölgedeki başlıca kolları; Batman ve Garzan çaylarıdır.

Bölgede; derin vadiler içinde akan Fırat ve Dicle nehirlerinden, sulamada yeterince yararlanılmadığı için Güneydoğu Anadolu Projesi(GAP) çalışmalarına başlanmıştır. Çok sayıda baraj, hidroelektrik santral ve sulama tesisi yapımını içeren bu proje. Bölgenin ekonomik kalkınmasında da önemli bir işlev sağlayacaktır. Günümüzde projenin büyük bir bölümü tamamlanmıştır. Fırat nehri üzerindeki Atatürk barajı ve hidroelektrik santralinde elektrik enerjisi üretimine başlanmıştır. Dicle nehri üzerindeki Devegeçidi, Kralkızı ve Ilısu barajları da hizmete girmiştir. Bu projenin bir bölümünü oluşturan Şanlıurfa sulama tünelleri ile Altınbaşak ve Ceylanpınar ovaları sulanacaktır.

Bölgede doğal göl yoktur. GAP içinde yer alan birçok baraj gölü bulunur. Bunlardan en büyüğü Atatürk Baraj gölüdür. Ayrıca bölgede, hizmete girmiş ve girecek olan baraj gölleri vardır. Bunların başlıcaları; Hancağız, Karkamış, Birecik, Silvan ve Garzan'dır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi; doğal, beşeri ve ekonomik özellikleri bakımından farklı iki bölüme ayrılır.

- a) Dicle Bölümü
- b) Orta Fırat Bölümü

a. Dicle Bölümü

Bölgenin doğu kesimini oluşturan en engebeli bölümdür. Dicle nehri, bölümü ikiye ayırır; kuzeyde Diyarbakır Havzası yer alır. Bu havza, kenarları yaklaşık 1.000 m, orta kesimi 500 m yüksekliğinde olan bir çanak biçimindedir. Diyarbakır Havzasının ova ile plato arasında bir görünümü vardır. Bunun nedeni; Dicle ile kollarının, havzayı yer yer derin vadilerle parçalamış olmasıdır. Diyarbakır

Havzasının batısında Karacadağ sönmüş volkanı bulunur. Bölümün güneyinde Mardin Eşiği uzanır. Diyarbakır havzası ile Suriye toprakları arasında yer alan Mardin Eşiğinin ortalama yükseltisi 1.200 m'dir. Bu kesimde, vadilerle birbirinden ayrılmış alçak dağlar uzanır.

Dicle Bölümünde karasal iklim etkilidir. Yazlar çok sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve yüksek kesimlerde kar yağışlıdır. Kışın donma olaylarına rastlanır. Yaz mevsiminde sıcaklığın artması, şiddetli buharlaşma ve kuraklığa sebep olur. Yağışın büyük bir bölümü kış mevsiminde düşer. Bölümde ortalama 400 mm olan yıllık yağış miktarı yüksek kesimlerde 700 mm'yi bulur.

Bölümün doğal bitki örtüsü iklim özelliklerine bağlı olarak bozkırdır. Mardin Eşiği, Karacadağ ve Güneydoğu Torosların eteklerinde kuraklığa dayanabilen mazi meşesi ormanları yer alır.

Dicle nehri ve kolları (Batman, Garzan çayları) bölümün başlıca akarsularıdır. Bölümde birçok baraj gölü bulunur.

Dicle bölümünde nüfus azdır. Nüfus yoğunluğu da Türkiye ortalamasının altındadır. Nüfus daha çok Diyarbakır havzasının kenar kesimlerinde ve Mardin Eşiğinin eteklerinde toplanmıştır. Bölümde kentleşme oranı düşüktür. Başlıca yerleşim merkezleri; Diyarbakır, Batman, Siirt, Şırnak ve Mardin'dir.

Önemli kara ve demir yollarının kavşağında bulunan Diyarbakır, bölümün kültür ticaret ve sanayi merkezidir. Batman daha önce küçük bir köy iken petrole dayalı sanayi sayesinde hızla gelişmiş ve 1990 yılında il olmuştur.

b. Orta Fırat Bölümü

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin batı kesimini oluşturan Orta Fırat Bölümünde; Adıyaman, Gaziantep, Şanlıurfa platoları yer alır. Platoların yüksekliği yaklaşık 500-1.000 m arasındadır. Bu platolar, Fırat ve kolları tarafından derin vadilerle

parçalanmıştır. Bölümün güneyinde; Birecik, Suruç, Altınbaşak ve Ceylanpınar ovaları yer alır.

Orta Fırat bölümünün batı kesimi, Akdeniz İkliminin etkisi altındadır. Bunun başlıca nedenleri; Nur Dağlarının fazla yüksek olmaması ve Akdeniz'in etkilerinin Hatay-Kahramanmaraş Oluğu boyunca buraya kadar gelebilmesidir. Yazlar sıcak ve kuraktır. Kışlar ise Dicle Bölümünden daha ılık ve yağışlıdır. Ancak doğuya doğru gidildikçe denizden uzaklaşmanın etkisiyle kışlar daha soğuk geçer. Yıllık yağış miktarı yaklaşık 500-700 mm arasındadır. Bölümde yağış kuzeyde yüksekliğin; batıda Akdeniz'in etkisiyle daha fazladır.

Orta Fırat bölümünün doğal bitki örtüsü bozkırdır. Bu bölümdeki dağlık yerlerde seyrek meşe ormanları yer alır.

Bölümün en önemli akarsuları; Fırat nehri ile kollarıdır (Göksu, Nizip çayları). Bölümde Atatürk, Hancağız, Karkamış, Birecik baraj gölleri bulunur.

Orta Fırat bölümünde, iklim koşullarının elverişli olması, tarım alanlarının daha geniş yer kaplaması ve bölgedeki illerin sanayi açısından Dicle bölümüne oranla daha gelişmiş olması nedeniyle, nüfusun büyük bir kısmı, Gaziantep Platosu'nda toplanmıştır. Bölümün başlıca yerleşim merkezleri; Gaziantep, Şanlıurfa ve Adıyaman'dır. Önemli yolların kavşak noktasında bulunan Gaziantep, bölümün en büyük sanayi, ticaret ve kültür merkezidir. Gaziantep, Güneydoğu Anadolu Bölgesi illeri içerisinde özellikle sanayi üretimi açısından en gelişmiş il konumunda olmakla birlikte, ülke sanayisi açısından da önemli bir ildir.

Bölümün bir diğer yerleşim merkezi olan Şanlıurfa da gerek nüfus, gerekse tarımsal potansiyel bakımından bölgenin ve Türkiye'nin önemli illerinden biridir.

1.2. İklim Özellikleri ve Bitki Örtüsü

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin batı kesiminde Akdeniz ikliminin etkileri görülür. Burada yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Bölgede batıdan doğuya

doğru gidildikçe, deniz etkisinin azalması nedeniyle karasal iklim görülür. Bu kesimde, kışlar soğuk ve kar yağışlı olup don olaylarına rastlanır. Ancak, bölgenin yükseltisi az olduğu için kışlar, Doğu Anadolu'daki kadar sert geçmez. Bölgenin güneyinde yıllık yağış miktarı yaklaşık 400 mm'yi, yüksek kesimlerde ise 700 mm'yi bulur. Bölge, İç Anadolu Bölgesi'nden daha fazla yağış almasına rağmen, yaz aylarında aşırı buharlaşma nedeniyle kuraktır. Bu kuraklığın başlıca nedeni; bölgenin güneyden gelen sıcak hava kütlelerine açık olmasıdır.

Bölgenin doğal bitki örtüsü, geniş yer kaplayan bozkırlardır. Akarsu boylarında yer yer söğüt ve kavak ağaçlarına rastlanır. Orman alanları bakımından, ülkemizin en fakir bölgesi olan Güneydoğu Anadolu'da yüksekliğin arttığı kesimlerde seyrek meşe ormanları yer alır (Ormanlık alan itibariyle, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Türkiye orman alanları toplamının %6,1'ine sahiptir).

2. BÖLGENİN GENEL EKONOMİK VE SOSYAL GÖSTERGELERİ

2.1. Nüfus Yapısı

2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toplam nüfusu 6.608.619 olup bölgenin yıllık nüfus artış hızı %24,80'dir.

Nüfus sayım yıllarına göre bölge ve ülke nüfusundaki gelişmeler ve yıllık nüfus artış hızları Tablo 1'de verilmektedir.

TABLO 1: SAYIM YILLARINA GÖRE ÜLKE VE BÖLGE NÜFUSU İLE YILLIK NÜFUS ARTIŞ HIZLARI

Yıllar	Türkiye (1)		Güneydoğu Anadolu Bölgesi (2)		(2) / (1)
	Nüfus	Artış Hızı (%) (*)	Nüfus	Artış Hızı (%) (*)	(%)
1970 (1)	35.605.176	25,19	2.803.166	33,76	7,9
1975 (1)	40.347.719	25,01	3.212.531	27,26	8,0
1980 (1)	44.736.957	20,65	3567.628	20,97	8,0
1985 (1)	50.664.458	24,88	4.303.567	37,51	8,5
1990 (2)	56.473.035	21,71	5.157.160	36,19	9,1
2000	67.803.927	18,28	6.608.619	24,80	9,7

(*) : Yıllık Nüfus Artış Hızını kapsamaktadır.

(1): 1997 Genel Nüfus Tespiti'ndeki idari bölünüşe göre

(2): 2000 Genel Nüfus Sayımı'ndaki idari bölünüşe göre

KAYNAK : DİE

Tablodan da görüleceği gibi, 1970 yılında bölge nüfusu Türkiye nüfusunun %7,9'u iken, 2000 yılında bu oran %9,7 düzeyine çıkmıştır. 1990 Genel Nüfus Sayımına kadar nüfus büyüklüğü açısından bölgeler sıralamasında daima son sırada yer alan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, 2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre bölgeler sıralamasında altıncı sıraya yükselmiştir. Nüfus Sayımı sonuçları itibariyle ülke nüfus artış hızından daha yüksek artış hızı sağlayan Güneydoğu Anadolu Bölgesi nüfusu, 1990-2000 döneminde Marmara Bölgesi'nden sonra nüfusu oran itibariyle en fazla artan bölge olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin nüfus artış hızı devamlı olarak Türkiye nüfus artış hızının üstünde gerçekleşmiştir.

Nüfustaki gelişmeler bölgeyi oluşturan iller açısından bakıldığında ise; 2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre ilk üç sırada Şanlıurfa (1.443.422), Diyarbakır (1.362.708) ve Gaziantep (1.285.249) illeri yer almaktadır. Bu üç ilin toplam nüfusu bölge nüfusunun %61,9'unu oluşturmaktadır. Bölgenin en düşük nüfuslu ili ise Kilis'dir. 114.724 toplam nüfusa sahip olan Kilis, bölge nüfusunun %1,7'sini teşkil etmektedir.

Bölgede yer alan illerden yalnızca Kilis ilinin nüfusu bir önceki sayım dönemine göre azalış kaydederken, diğer 8 ilin nüfusunda artış gerçekleşmiştir. Yıllık nüfus artış hızı açısından en fazla artış %36,55 ile Şanlıurfa'da görülürken, bunu %29,86 ile Şırnak, %28,30 ile Batman, %24,05 ile Gaziantep ve %23,34 ile Mardin izlemektedir. Nüfus artış hızının negatif olduğu il ise Kilis'dir. 1990-2000 döneminde Kilis nüfusu yıllık ortalama %12,65 oranında azalış göstermiştir. 1990-2000 döneminde nüfus artış hızı açısından Kilis ve Siirt ilinin dışında geriye kalan diğer bütün iller, Türkiye geneli nüfus artış hızından daha fazla bir artış göstermiştir (**Ek 1**).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi dışı göç açısından, bölgeler sıralamasında Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi'nden sonra üçüncü sıradadır. 1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, 0-4 yaş grubu hariç, Güneydoğu Anadolu Bölgesi nüfusu 4.341.035 olup 1985-1990 döneminde bölge illerine göç edenlerin sayısı 211.653, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden diğer bölge illerine yönelik göç edenlerin sayısı ise 355.819'dur. 1985-1990 döneminde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin net göç miktarı 144.166 kişi, net göç hızı ise %-33'tür.

1985-1990 arasında içe göç, dışı göç, net göç ve net göç hızı karşılaştırmalı olarak aşağıda verilmektedir.

TABLO 2: 1985-1990 DÖNEMİ NET GÖÇ VE NET GÖÇ HIZI

	Türkiye	Güneydoğu Anadolu Bölgesi
1990 Nüfusu (2)	50.518.291	4.341.035
İçe Göç	4.065.173	211.653
Toplam Göç İçindeki Pay (Binde)	1.000	52
1990 Nüfusu İçindeki Pay (Binde)	80	49
Dışa Göç	4.065.173	355.819
Toplam Göç İçindeki Pay (Binde)	1.000	88
1990 Nüfusu İçindeki Pay (Binde)	80	82
Net Göç (1)	-	-144.166
Net Göç Hızı (Binde) (2)	-	-33

(1): Türkiye toplamında iç göç dış göçe eşittir.

(2): 1990 nüfusundan 0-4 yaş nüfusu çıkarılmıştır.

KAYNAK : DİE

Tablodan görüldüğü gibi, içe göçün toplam göç içindeki payı Güneydoğu Anadolu Bölgesi için %52 iken, dışa göç için bu oran %88'dir. Bu durum Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinin diğer illere olan nüfus kaybını göstermektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 1990 nüfusu içerisinde içe göçün payı %49, dışa göçün payı ise %82 olarak gerçekleşmiştir.

Net göç miktarı açısından bölge illerinden yalnızca Batman diğer illerden net göç alırken (1985-1990 döneminde Batman'da net göç hızı %14 iken, il bu dönem 3.925 kişi net göç almıştır), diğer illerin tamamı diğer illere göç vermektedir. Bu illerden özellikle Siirt ve Mardin illerinde net göç hızının yüksek olduğu görülmektedir. Net göç hızının en az olduğu il ise Batman'dan sonra, %24 oran ile Şırnak'tır (Ek 2).

2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre bölge nüfusunun %62,7'si il ve ilçe merkezlerinde (şehirlerde), %37,3'ü de bucak ve köylerde yaşamaktadır. Türkiye ve Bölge nüfusunun son üç sayım yılına göre şehir ve köy nüfus oranları Tablo 3'de verilmektedir.

TABLO 3: TÜRKİYE VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ ŞEHİR VE KÖY NÜFUS ORANLARI (%)

Yıllar	Türkiye		Güneydoğu Anadolu Bölgesi	
	Şehirler	Köyler	Şehirler	Köyler
1985	53,0	47,0	46,3	53,7
1990	59,6	40,4	55,7	44,3
2000	64,9	35,1	62,7	37,3

KAYNAK : DİE

Tablodan da görüleceği gibi, 1985 yılında Bölge nüfusunun %46,3'ü şehirlerde yaşamaktayken, 2000 yılında şehirlerde yaşayanların oranı %62,7 seviyesine yükselmiştir. Bu oranlar Türkiye geneliyle mukayese edildiğinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi şehir nüfus oranlarının Türkiye genelinin altında olmakla birlikte oldukça yakın bir düzeyde olduğu dikkati çekmektedir. Şehirleşme oranı açısından Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Marmara ve İç Anadolu Bölgesi'nden sonra en yüksek şehirleşme oranına sahiptir.

Bölge illeri açısından şehirleşme oranları incelendiğinde; Gaziantep ilinin %78,5lik değer ile Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde bir orana sahip olduğu dikkati çekmektedir. Bu ili %66,6 ile Batman, %65,4 ile Kilis ve %60 ile de Diyarbakır izlemektedir. Şehirleşme oranının en düşük olduğu iller ise Adıyaman ve Mardin'dir (**Ek 3**).

2.2. İstihdam Yapısı

2000 Genel Nüfus Sayım Sonuçlarına göre bölgedeki 12 yaş üstü faal nüfus 1.960.032 kişi olup toplam bölge nüfusunun %29,7'sini oluşturmaktadır. İktisaden faal nüfusun iş kollarına göre dağılımı incelendiğinde ise, faal nüfusun tarımdaki payının %61,4 olduğu görülmektedir. Bu aynı yıl %48,4 olan ülke ortalamasının oldukça üzerinde bir değerdir.

Bölgenin iktisaden faal nüfusunun iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımı, Türkiye ile karşılaştırmalı olarak Tablo 4'te verilmektedir.

TABLO 4 : İKTİSADİ FAAL NÜFUSUN FAALİYET KOLLARINA GÖRE DAĞILIMI (2000)

Faaliyet Kolları	Türkiye		Güneydoğu Anadolu Bölgesi	
	İstihdam	%	İstihdam	%
Ziraat, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	12.576.827	48,4	1.202.525	61,4
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	96.035	0,4	2.083	0,1
İmalat Sanayii	3.276.173	12,6	131.111	6,7
Elektrik, Gaz ve Su	98.152	0,4	5.195	0,3
İnşaat	1.196.246	4,6	72.390	3,7
Ticaret, Lokanta ve Oteller	2.512.777	9,7	121.712	6,2
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	853.255	3,3	48.229	2,5
Mali Hizmetler, Sigorta, Aracı ve Yardımcı Hiz.	808.126	3,1	22.911	1,2
Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler	4.545.535	17,5	349.841	17,8
İyi Tanımlanmamış Faaliyetler	34.015	0,1	4.035	0,2
T O P L A M	25.997.141	100,0	1.960.032	100,0

KAYNAK : DİE, "2000 Genel Nüfus Sayımı" Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri

Tablodan da görüldüğü üzere, bölge aktif nüfusunun büyük bir çoğunluğu (%61,4) tarım sektöründe çalışmaktadır. Bölge imalat sanayinde çalışan nüfusun toplam istihdam içerisindeki payı incelendiğinde ise bu oranın (%6,7), Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi aktif nüfusunun (2000 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre) faaliyet kolları itibariyle dağılımı, 1990 yılı sonuçları ile karşılaştırıldığında, tarım sektöründe çalışanların oranının geçen 10 yıllık süre içinde 5,9 puan azalış gösterdiği dikkati çekmektedir. Yine bu dönem içinde sanayi sektöründe çalışanların oranı 0,8 puan gibi düşük bir düzeyde artarken, toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler sektöründe çalışanlar oranının 4,9 puan arttığı görülür.

Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü'nün bölgeye yönelik verileri incelendiğinde; 2001 yılı itibariyle 60.393 kişinin başvuruda bulunduğu ve yine 6.385 kişinin kendilerine uygun bir işe yerleştirildiği görülmektedir.

2001 yılı itibariyle Kuruma başvuranlar ve işe yerleştirilenler Tablo 5'de verilmektedir.

TABLO 5 : TÜRKİYE İŞ KURUMU VERİLERİ (2001)

	Türkiye (1)	Güneydoğu Anadolu Bölgesi (2)	(2) / (1) %
Yıl içinde Yapılan Başvuru	327.417	60.393	18,4
- Erkek	252.554	52.747	20,9
- Kadın	74.863	7.616	10,2
Yıl içinde Alınan Açık İş	226.899	6.424	2,8
- Erkek	183.879	5.843	3,2
- Kadın	43.020	581	1,4
Yıl içinde İşverene Yapılan Takdim	276.138	7.672	2,8
- Erkek	218.031	7.004	3,2
- Kadın	58.107	668	1,1
Yıl içinde İşe Yerleştirme	213.998	6.385	3,0
- Erkek	170.767	5.885	3,4
- Kadın	43.231	500	1,2
2002'ye Devreden İşgücü	968.852	77.958	8,0
- Erkek	790.203	67.738	8,6
- Kadın	178.649	10.220	5,7
Devreden İşgücünden İşsizler	718.665	67.590	9,4
- Erkek	582.851	58.661	10,1
- Kadın	135.814	8.929	6,6

KAYNAK : Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 2001.

2.3. Eğitim Durumu

2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 6 yaş ve üzeri nüfus içinde okuma-yazma bilenlerin oranı %73,2'dir. Bölgede okuma-yazma bilen nüfusun içerisinde bir öğretim kurumundan mezun olanların oranı %61,8, bir öğretim kurumundan mezun olmadan okuma yazma bilenlerin oranı %38,2'dir. 2000 Nüfus Sayımına göre bir öğretim kurumundan mezun olanların %59,1'ini ilkokul, %11,4'ünü ortaokul ve dengi meslek okulu, %18,6'sını lise ve dengi okul mezunu ve %5,5'ini ise yüksek okul ve fakülte mezunları oluşturmaktadır.

Tablo 6'da okur-yazarlık ve bitirilen son öğretim kurumlarına göre nüfus dağılımı verilmektedir.

TABLO 6: OKURYAZARLIK VE BITİRİLEN SON ÖĞRETİM KURUMUNA GÖRE NÜFUS (2000)

	Türkiye		Güneydoğu Anadolu Bölgesi	
	Nüfus	%	Nüfus	%
OKUMA VE YAZMA YAŞINDAKİ NÜFUS	59.859.243	100,0	5.429.482	100,0
Okuma Yazma Bilmeyen Nüfus	7.589.657	12,7	1.452.060	26,7
Okuma Yazma Bilip Bilmediği Bilinmeyen	10.205	0,0	1.857	0,0
Okuma Yazma Bilen Nüfus	52.259.381	87,3	3.975.565	73,2
Bir Öğrenim Kurumundan Mezun Olmayan	12.886.331	24,7	1.518.463	38,2
Mezun Olup Olmadığı Bilinmeyen	13.243	0,0	2.003	0,1
Bir Öğrenim Kurumundan Mezun Olan	39.359.807	75,3	2.455.099	61,8
İlköğretim	1.719.479	4,4	135.722	5,5
İlkokul Mezunu	22.166.827	56,3	1.449.906	59,1
Ortaokul Mezunu	4.161.798	10,6	270.786	11,0
Ortaokul Dengi Meslek Okulu	146.232	0,4	6.772	0,3
Lise Mezunu	6.096.662	15,5	381.046	15,5
Lise Dengi Meslek Okulu	1.916.845	4,9	76.386	3,1
Yüksekokul ve Fakülte Mezunu	3.151.964	8,0	134.481	5,5

KAYNAK : DIE, "2000 Genel Nüfus Sayımı" Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri

Bölgedeki okullaşma oranı, ilköğretim hariç olmak üzere, Türkiye ortalamasının oldukça altında bir değerdedir. Bölgedeki okullaşma oranının okul gruplarına ve cinsiyetine göre dağılımı Türkiye geneli ile karşılaştırmalı olarak Tablo 7'de verilmektedir.

TABLO 7: OKUL GRUPLARINA VE CİNSİYETE GÖRE OKULLAŞMA ORANLARI (%) (2001/2002)

	Türkiye	Güneydoğu Anadolu Bölgesi
OKULÖNCESİ	6,2	3,0
- Erkek	6,4	3,1
- Kız	6,0	2,9
İLKÖĞRETİM	98,0	94,1
- Erkek	102,6	103,2
- Kız	93,2	84,3
ORTAÖĞRETİM	36,9	27,3
- Erkek	39,3	36,6
- Kız	34,4	17,5
MESLEKİ VE TEKNİK LİSE	20,5	6,6
- Erkek	25,4	8,4
- Kız	15,4	4,8

KAYNAK : DPT

Ülke genelinde 75 üniversiteden 29'u Marmara, 16'sı İç Anadolu, 10'u Ege, 7'si Akdeniz, 5'i Karadeniz, 5'i Doğu Anadolu Bölgesi'nde iken, 3'ü de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunmaktadır.

3.4. Sağlık Durumu

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 2000 yılı itibariyle 75 hastane ve bu hastanelere ilişkin 8.763 yatak sayısı bulunmaktadır. Bölgedeki yataklı tedavi kurumlarının 2000 yılı itibariyle yatak kapasitesi, hekim sayısı ve sağlıkla ilgili diğer göstergeler Tablo 8'de verilmektedir.

TABLO 8: BÖLGE VE TÜRKİYE GENELİ KARŞILAŞTIRMALI SAĞLIK GÖSTERGELERİ (2000)

	Türkiye	Güneydoğu Anadolu Bölgesi
Hastane Sayısı	1.184	75
Yatak Sayısı	156.549	8.763
Sağlık Personeli Sayısı		
Mütehassıs Hekim	40.286	1.238
Pratisyen Hekim	45.857	2.388
Diş Hekimi	15.022	342
Hemşire	69.405	4.000
Sağlık Memuru	44.291	2.696
Ebe	41.510	2.463
Sağlık Personeli Başına Düşen Kişi Sayısı		
Mütehassıs Hekim	1.683	5.338
Pratisyen Hekim	1.479	2.767
Diş Hekimi	4.514	19.323
Hemşire	977	1.652
Sağlık Memuru	1.531	2.451
Ebe	1.633	2.683
Eczacı Sayısı	23.516	1.362
Onbin Kişiye Düşen Yatak Sayısı	23,1	13,3

(1) : Kamu hastane ve yatak sayısına sağlık merkezleri de dahil edilmiştir.

(2) : Sağlık personeli sayısı devlet hesabına ve serbest çalışan tüm sağlık personeli kapsar.

Milli Savunma Bakanlığı'nda görevli sağlık personeli yalnız toplamda kapsamıştır.

(3) : Eczane sayısı, ecza depolarını, hastane ve müessese eczanelerini kapsamaz.

(4) : Eczacı sayısı Milli Savunma Bakanlığı'nda görevli eczacıları da kapsar.

NOT: Kamu ve özel hastane ve yatak sayısı, askeri hastaneleri kapsamaz.

KAYNAK : DİE

Tablodan da görüleceği gibi, onbin kişiye düşen yatak sayısı açısından Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkiye genelinin oldukça altında bir değere sahip olurken, diğer göstergeler açısından (diş hekimi başına düşen nüfus, uzman ve

pratisyen hekim başına düşen nüfus vs) da bölge, Türkiye ortalamasının altındadır. Nitekim mütehassıs hekim başına düşen kişi sayısı bölgede 5.338 iken, Türkiye genelinde 1.683, diş hekim başına düşen kişi sayısı bölgede 19.323 iken, Türkiye genelinde 4.514 olduğu dikkati çekmektedir.

Bölgede sağlık imkanları Gaziantep, Diyarbakır ve şanlıurfa illerinde daha gelişmiş durumdadır. Gaziantep ilinde bulunan ve Gaziantep Üniversitesi'ne bağlı şahinbey Hastanesi, Diyarbakır ilinde bulunan ve Dicle Üniversitesi'ne bağlı Eğitim ve Araştırma Hastanesi ile şanlıurfa ilinde bulunan ve Harran Üniversitesine bağlı Tıp Fakültesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi ile yine bu illerde faaliyet gösteren özel hastaneler Gaziantep, Diyarbakır ve şanlıurfa'nın sağlık yönünden gelişmesini sağlamıştır. Gaziantep ve Diyarbakır illerinin sağlık sektörü açısından gelişmişliği, bölgenin diğer illerinden bu illere yönelik bir talep doğurmaktadır.

2.5. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Güneydoğu Anadolu Bölgesi gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) rakamları incelendiğinde 1987 yılında 3.906 milyar TL. olan cari fiyatlarla GSYİH, 1987-2000 döneminde yaklaşık olarak 1.613 kat (yıllık %56,8 oranında) artış göstererek 2000 yılı itibariyle 6.304.264 milyar TL. olarak gerçekleştiği görölmektedir. GSYİH'daki artış sabit fiyatlarla (1987 yılı üretici fiyatlarıyla) değerlendirildiğinde, 1987-2000 döneminde bölge GSYİH'sının %55,4 (yıllık ortalama %3,4) oranında bir artış gösterdiği dikkati çekmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toplam ülke GSYİH'na katkısı (cari ve sabit fiyatlarla) incelendiğinde ise, 1987 yılında Türkiye GSYİH'sı içinde %5,2'lik bir paya sahip olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin bölgeler sıralamasında Doğu Anadolu Bölgesi'nden sonra sondan ikinci sırada yer aldığı görölmektedir. Gerek cari fiyatlar gerekse sabit fiyatlar itibariyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ülke GSYİH'sı içindeki payında 1987-2000 dönemi itibariyle pek bir değişiklik yaşanmamıştır. 2000 yılında bölge hasılasının Türkiye içindeki payı cari ve sabit fiyatlar itibariyle %5,1 olarak gerçekleşmiştir.

Bölge illerinin GSYİH'ya katkıları incelenecek olursa; 2000 yılı itibariyle (cari fiyatlarla) en yüksek katkının %26,9 ile Gaziantep iline ait olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla %22,8 ile Diyarbakır, %18,4 ile de Şanlıurfa izlemektedir. Yukarıda sayılan bu üç il, bölge hasılasının yaklaşık olarak %68'ini oluştururken, geriye kalan 6 il ise bölge hasılasının %32'sini teşkil etmektedir. Bölge hasılası içinde en düşük pay ise %2,7 ile Kilis'e ait olurken, bunu %2,9 ile Şırnak ve %3,7 ile de Siirt ili izlemektedir **(Ek 4)**.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Türkiye GSYİH'sının yıllar itibariyle gelişimi (sabit ve cari fiyatlarla) Tablo 9'da verilmektedir.

TABLO 9: BÖLGE VE TÜRKİYE GSYİH'SININ YILLAR İTİBARIYLA GELİŞİMİ

YILLAR	TÜRKİYE				GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ				Bölgenin Türkiye içindeki Yeri	
	Cari Fiyatlarla		Sabit Fiyatlarla		Cari Fiyatlarla		Sabit Fiyatlarla		Cari Fiyatlarla %	Sabit Fiyatlarla %
	Değer (Milyar TL)	Gelişme Hızı (%)	Değer (Milyar TL)	Gelişme Hızı (%)	Değer (Milyar TL)	Gelişme Hızı (%)	Değer (Milyar TL)	Gelişme Hızı (%)		
1987	74.722	-	74.722	-	3.906	-	3.906	-	5,23	5,23
1988	129.225	72,9	76.306	2,1	6.663	70,6	4.245	8,7	5,16	5,56
1989	227.324	75,9	76.498	0,3	11.375	70,7	3.987	-6,1	5,00	5,21
1990	393.060	72,9	83.578	9,3	20.949	84,2	4.514	13,2	5,33	5,40
1991	630.117	60,3	84.353	0,9	35.237	68,2	4.828	7,0	5,59	5,72
1992	1.093.368	73,5	89.401	6,0	60.685	72,2	5.002	3,6	5,55	5,60
1993	1.991.867	81,3	96.590	8,0	107.053	76,4	5.353	7,0	5,37	5,54
1994	3.868.429	95,2	91.321	-5,5	217.702	103,4	4.934	-7,8	5,63	5,40
1995	7.762.456	100,7	97.888	7,2	411.664	89,1	5.123	3,8	5,30	5,23
1996	14.772.110	90,3	104.745	7,0	789.408	91,8	5.443	7,1	5,34	5,20
1997	28.835.883	95,2	112.631	7,5	1.502.492	90,3	5.992	10,1	5,21	5,32
1998	52.224.945	81,1	116.114	3,1	2.718.381	80,9	6.161	2,8	5,21	5,31
1999	77.415.272	48,2	110.646	-4,7	3.928.168	44,5	5.750	-6,7	5,07	5,20
2000	124.583.458	60,9	118.789	7,4	6.304.264	60,5	6.068	5,5	5,06	5,11

KAYNAK : DİE

Güneydoğu Anadolu Bölgesi GSYİH'sının faaliyet kollarına göre dağılımı incelendiğinde ise, 1987 yılı itibariyle (cari fiyatlarla) en yüksek payın %26,6 ile tarım sektörüne ait olduğu ve bunu %21,1 pay ile sanayi sektörü, %17,2 ile ticaret sektörü, %8,8 ile ulaştırma ve haberleşme sektörü ve %7,7 pay ile de inşaat sektörünün izlediği görülmektedir. 1987'de devlet hizmetlerinin GSYİH içindeki payı ise %6,9'dur. 1987-2000 döneminde GSYİH'nın sektörlere göre dağılımında önemli sayılabilecek bir değişim olmamakla beraber tarım, sanayi, inşaat ve ticaret sektörünün GSYİH içindeki payında bir azalma, ulaştırma ve haberleşme sektörü payında da bir yükseliş yaşanmıştır. 1987-2000 döneminde devlet hizmetlerinin GSYİH içindeki payında ise oldukça önemli düzeyde bir artış olmuş ve 2000 yılı itibariyle devlet hizmetlerinin GSYİH içindeki payı %16,8 düzeyine yükselmiştir.

2000 yılı itibariyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi GSYİH'sı sektörler itibariyle incelendiğinde, cari fiyatlarla 6.304 trilyon TL olarak gerçekleşen GSYİH içinde en yüksek pay %24,4 (1.537 trilyon TL) ile tarım sektörüne ait olduğu görülürken, bunu %17,6 (1.108 trilyon TL) ile sanayi sektörü, %14,7 (927 trilyon TL) ile ticaret sektörü ve %13,5 (854 trilyon TL) ile de ulaştırma ve haberleşme sektörünün izlediği görülmektedir. İnşaat sektörünün bölge GSYİH içindeki payı ise 2000'de %5,2 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 10'da Bölge ve Türkiye GSYİH'sının faaliyet kollarına göre dağılımı 2000 yılı itibariyle verilmektedir.

TABLO 10: BÖLGE VE TÜRKİYE GSYİH'SİNİN FAALİYET KOLLARINA GÖRE DAĞILIMI (2000) (Cari Fiyatlarla)

SEKTÖRLER	TÜRKİYE (1)			GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ (2)			(2) / (1) (%)
	Değer (Milyar TL)	Sektör Payı(%)	Gelişme Hızı (%)	Değer (Milyar TL)	Sektör Payı(%)	Gelişme Hızı (%)	
1. TARIM	17.540.631	14,1	48,0	1.537.298	24,4	58,1	8,76
a)Çiftçilik ve Hayvancılık	16.564.936	13,3	47,9	1.529.827	24,3	58,4	9,24
b)Ormancılık	423.482	0,3	47,7	5.821	0,1	23,0	1,37
c)Balıkçılık	552.213	0,4	50,1	1.650	0,0	21,3	0,30
2. SANAYİ	29.027.782	23,3	61,5	1.107.585	17,6	68,4	3,82
a)Madencilik ve Taşocaklığı	1.422.903	1,1	61,0	277.449	4,4	100,3	19,50
b)İmalat Sanayii	23.888.136	19,2	61,0	553.298	8,8	68,6	2,32
c)Elektrik, Gaz ve Su	3.716.743	3,0	65,1	276.838	4,4	45,0	7,45
3. İNŞAAT	6.483.106	5,2	48,6	327.158	5,2	66,8	5,05
4. TİCARET	24.906.513	0,0	68,8	926.584	14,7	68,7	3,72
a)Toptan ve Perakende Ticaret	20.522.602	16,5	67,9	853.542	13,5	68,5	4,16
b)Otel, Lokanta Hizmetleri	4.383.911	3,5	73,7	73.041	1,2	71,4	1,67
5. ULAŞTIRMA VE HABERLEŞME	17.645.564	14,2	62,4	854.228	13,5	67,0	4,84
6. MALİ KURULUŞLAR	4.698.024	3,8	11,1	92.211	1,5	17,2	1,96
7. KONUT SAHİPLİĞİ	5.772.955	4,6	66,6	244.776	3,9	54,4	4,24
8. SERBEST MESLEK VE HİZMETLER	4.430.360	3,6	56,5	104.384	1,7	65,6	2,36
9. (EKSi) İZAFİ BANKA HİZMETLERİ	4.097.693	3,3	-4,4	42.708	0,7	0,1	1,04
10. SEKTÖRLER TOPLAMI (1-9)	106.407.242	85,4	61,1	5.151.515	81,7	63,8	4,84
11. DEVLET HİZMETLERİ	12.633.650	10,1	43,9	1.057.699	16,8	43,2	8,37
12. KAR AMACI OLMAYAN ÖZEL HİZMET KURULUŞLARI	477.141	0,4	75,1	1.410	0,0	77,8	0,30
13. ARA TOPLAMI (10 + 12)	119.518.033	95,9	59,1	6.210.624	98,5	59,9	5,20
14. İTHALAT VERGİSİ	5.065.425	4,1	118,8	93.640	1,5	110,3	1,85
15. GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA (13 + 14) (Alıcı Fiyatlarıyla)	124.583.458	100,0	60,9	6.304.264	100,0	60,5	5,06

KAYNAK : DİE

Kişi başına gelir düzeyi açısından Güneydoğu Anadolu Bölgesi incelendiğinde; 1987 yılı itibariyle 981 \$ olan kişi başına gayri safi yurtiçi hasılanın devamlı olarak artış göstererek 1993'de en yüksek değeri olan 1.707 \$'a yükseldiği, 1994'deki ekonomik kriz sürecinde yaşanan yüksek oranlı devalüasyon sonrasında 1994'te 1.281 \$ olmuştur 1995'den sonra (1999 yılı hariç olmak üzere) devamlı olarak artış gösteren kişi başına gelir düzeyi 2000 yılında 1.532 \$ düzeyinde gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen gayri safi hasılanın büyüklüğü açısından Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Doğu Anadolu'dan sonra, bölgeler sıralamasında sondan ikinci sırada yer almaktadır.

Tablo 11'de Bölge ve Türkiye kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılanın yıllar itibariyle gelişimi verilmektedir.

TABLO 11: KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GSYİH'SININ TÜRKİYE İLE MUKAYESESİ

YILLAR	Türkiye			Güneydoğu Anadolu Bölgesi		
	Bin TL	Gelişme Hızı %	\$	Bin TL	Gelişme Hızı %	\$
1987	1.422	-	1.629	856	-	981
1988	2.406	69,2	1.685	1.410	64,7	988
1989	4.141	72,1	1.933	2.327	65,0	1.086
1990	6.994	68,9	2.655	4.134	77,7	1.569
1991	10.996	57,2	2.603	6.676	61,5	1.580
1992	18.722	70,3	2.682	11.146	67,0	1.597
1993	33.314	77,9	2.981	19.077	71,2	1.707
1994	63.861	91,7	2.173	37.658	97,4	1.281
1995	125.924	97,2	2.727	69.174	83,7	1.498
1996	235.611	87,1	2.888	128.909	86,4	1.580
1997	461.522	95,9	3.021	247.324	91,9	1.619
1998	822.977	78,3	3.176	436.688	76,6	1.685
1999	1.203.124	46,2	2.847	616.842	41,3	1.460
2000	1.846.748	53,5	2.941	961.858	55,9	1.532

KAYNAK : DİE

Tablodan da görülebileceği gibi, bölge kişi başına düşen gayri safi hasılanın, Türkiye kişi başına hasılanından oldukça düşük düzeyde olduğu dikkati çekmektedir. Bölge illeri açısından kişi başına düşen GSYİH incelendiğinde ise, en yüksek kişi başına hasılanın 2.317 \$ ile Kilis iline ait olduğu görülürken, bunu 2.102 \$ ile Gaziantep, 1.691 \$ ile Diyarbakır, 1.558 \$ ile Batman, 1.399 \$ ile Siirt, 1.301 \$ ile Şanlıurfa ve 1.250 \$ ile de Adıyaman izlemektedir. Kişi başına düşen gayri safi hasılanın en düşük olduğu il ise 830 \$ ile Şırnak'tır. Bölgeyi oluşturan

illerden Kilis, Gaziantep, Diyarbakır ve Batman illeri bölge ortalamasının üzerinde kişi başına hasıla rakamına sahipken, Şırnak, Mardin, Adıyaman ve Şanlıurfa bölge ortalamasının altında bir değere sahiptir. Bölge ortalamasının altında kişi başına hasıla rakamına sahip olan bu dört il, ülke sıralamasında da son sıralarda yer almaktadır (Ek 5).

2.6. Bankacılık Durumu

Banka ve Şube Sayısı:

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 1990 yılında 250 olan şube sayısı 1990-1999 döneminde %16,4 oranında artış göstererek 291'e yükselmiştir. Bu artış aynı dönem itibariyle Türkiye geneline oldukça yakın bir orandır. Nitekim, Türkiye genelinde 1990'da 6.540 olan şube sayısı 1990-1999 döneminde %16,9 oranında artış göstererek 7.642'ye yükselmiştir. 1999 yılı itibariyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki şube sayısı Türkiye geneli şube sayısının %3,8 gibi küçük bir bölümünü oluşturmaktadır.

Bölgede bankacılık daha ziyade Gaziantep, Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde gelişmiş durumdadır. Gaziantep'te 35 ayrı banka toplam 90 şubesi ile hizmet verirken, Diyarbakır'da 20 ayrı banka, toplam 57 şubesiyle, Şanlıurfa ilinde ise 24 ayrı banka, 49 şubesiyle bankacılık hizmeti vermektedir. Banka ve şube sayısının az olduğu illerin başında Kilis gelmekte olup bunu sırasıyla Şırnak, Siirt ve Batman izlemektedir.

Bölge genelinde şube başına düşen kişi sayısı incelendiğinde, 1990'da 20.269 olan kişi sayısının 1990-1999 döneminde %8 oranında artarak 21.884'e yükseldiği görülmektedir. Türkiye genelinde ise 1990'da şube başına düşen kişi sayısı 8.594 iken, 1999'da 8.420 kişiye indiği dikkati çekmektedir.

Yine 1999'da bölgede şube başına düşen mevduat miktarı 4,1 milyon \$ iken şube başına düşen kredi 2,1 milyon \$ idi. Türkiye genelinde şube başına 10,7 milyon \$ mevduat düşerken, 4,6 milyon \$ da kredi düşmektedir.

Tablo 12’de Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki şube sayıları ile şube başına düşen kişi sayısı, kredi ve mevduat miktarı Türkiye ile karşılaştırmalı olarak verilmektedir.

TABLO 12: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ VE TÜRKİYE GENELİNDE BANKA ŞUBE SAYISI VE ŞUBE BAŞINA DÜŞEN KİŞİ SAYISI, MEVDUAT VE KREDİ MİKTARI

	Türkiye			Güneydoğu Anadolu Bölgesi		
	1990	1999	Dönemsel Değişim (%)	1990	1999	Dönemsel Değişim (%)
Şube Sayısı	6.540	7.642	16,9	250	291	16,4
Şube Başına Düşen Kişi Sayısı	8.594	8.420	-2,0	20.269	21.884	8,0
Şube Başına Düşen Mevduat	4,8	10,7	121,5	1,8	4,1	126,9
Şube Başına Düşen Kredi	3,9	4,6	17,0	1,5	2,1	39,7

Not: Şube Başına Düşen Mevduat ve Kredi miktarı milyon \$ olarak belirtilmiştir.
KAYNAK: Türkiye Bankalar Birliği

Mevduat Durumu:

Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde 2000 yılı itibariyle 863 trilyon TL’lik banka mevduatı gerçekleşmiş olup bu tutar Türkiye toplam banka mevduatının %1,2 gibi düşük bir bölümünü oluşturmaktadır. Mevduatın türlerine göre dağılımı ve Türkiye içindeki yeri aşağıda verilmektedir (Tablo 13).

TABLO 13: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ TOPLAM BANKA MEVDUATININ TÜRKİYE İÇİNDEKİ YERİ (Milyar TL)

Mevduat Türü	Türkiye (1)		Güneydoğu Anadolu Bölgesi (2)		Pay (%) (2) / (1)
	2000	%	2000	%	
Tasarruf Mevduatı	17.888.056	28,1	256.860	33,7	1,44
Mevduat Sertifikası	0	0,0	0	0,0	-
Resmi Kuruluşlar	1.324.452	2,1	40.087	5,3	3,03
Ticari Kuruluşlar	5.812.824	9,1	63.854	8,4	1,10
Bankalar Mevduatı	7.494.154	11,8	258	0,0	0,00
Döviz Tevdiatı	25.338.800	39,8	371.044	48,6	1,46
Diğer Mevduat	5.635.492	8,9	30.647	4,0	0,54
Altın Depo Hesapları	154.847	0,2	9	0,0	0,01
TOPLAM	63.648.625	100,0	762.759	100,0	1,20

KAYNAK : Türkiye Bankalar Birliği

Mevduatın türlerine göre dağılımına bakıldığında, bölgede toplam mevduatın %51,4'ü (391.706 milyar TL) TL mevduat, %48,6'sı (371.044 milyar TL) da yabancı para (döviz tevdiatı) mevduatından oluşmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi kişi başına düşen banka mevduatı incelendiğinde, bölgede 2000 yılı itibariyle gerçekleşen kişi başına düşen banka mevduatının 114,4 milyon TL (172 \$) olduğu ve bunun da Türkiye geneli kişi başına banka mevduatının oldukça altında olduğu dikkati çekmektedir.

Kişi başına düşen banka mevduatının Türkiye, bölge ve bölge illeri ile karşılaştırması Tablo 14'te verilmiştir.

TABLO 14 : KİŞİ BAŞINA DÜŞEN BANKA MEVDUATININ TÜRKİYE, BÖLGE VE BÖLGE İLLERİ İLE KARŞILAŞTIRMASI

İller	Kişi Başına Düşen Mevduat (2000)					
	Kişi Başına Düşen Toplam Mevduat		Kişi Başına Düşen YP Mevduat		Kişi Başına Düşen TL Mevduat	
	Bin TL	\$	Bin TL	\$	Bin TL	\$
Adıyaman	91.826	137	40.990	61	50.836	76
Diyarbakır	104.279	155	43.304	64	60.973	91
Gaziantep	268.173	399	145.180	216	122.989	183
Mardin	56.789	85	29.179	43	27.610	41
Siirt	56.812	85	21.215	32	35.597	53
Şanlıurfa	64.625	96	31.817	47	32.807	49
Batman	66.540	99	29.755	44	36.785	55
Şırnak	58.344	87	19.810	29	38.534	57
Kilis	169.145	252	62.663	93	106.482	159
G.Doğu Anadolu Bölgesi	115.419	172	56.145	84	59.272	88
Türkiye	938.716	1.397	373.707	556	565.009	841

KAYNAK : Türkiye Bankalar Birliği

Güneydoğu Anadolu Bölgesi banka mevduatının milli gelir içindeki payına bakıldığında, 1990 yılında milli gelir içinde %5,7 olan mevduat oranının, 1995'de %7,1'e, 1999'da ise %12,8 düzeyine yükseldiği görülmektedir. Mevduat/Milli Gelir oranı Türkiye bazında incelendiğinde, mevduatın milli gelir içindeki payının 1990'da %21,2, 1995'de %24,5 ve 1999'da %44,7 gibi yüksek bir seviyede olduğu

dikkati çekmektedir. Mevduatın milli gelir içindeki payının en yüksek olduğu il %25,2 ile Gaziantep iken, bunu %11,7 ile Adıyaman, %10,2 ile Şırnak ve %9,6 ile Diyarbakır izlemektedir. Batman, Güneydoğu Anadolu Bölgesi illeri içinde en düşük mevduat/milli gelir oranına sahip il konumundadır (Tablo 15)..

TABLO 15: MEVDUAT/MİLLİ GELİR ORANI

İller	Mevduat/Milli Gelir (%)			Dönemsel Değişim (Puan)
	1990	1995	1999	
Adıyaman	3,2	7,0	11,7	8,5
Diyarbakır	5,1	5,4	9,6	4,5
Gaziantep	8,1	12,7	25,2	17,1
Mardin	4,6	3,8	7,1	2,5
Siirt	5,6	3,0	6,7	1,1
Şanlıurfa	5,1	3,6	7,8	2,7
Batman (*)	-	4,1	6,4	2,3
Şırnak (*)	-	5,5	10,2	4,7
Kilis	-	-	8,0	-
G.Doğu Anadolu Bölgesi	5,7	7,1	12,8	7,2
Türkiye	21,2	24,5	44,7	23,5

(*): 1995-1999 dönemini kapsar.

KAYNAK : Türkiye Bankalar Birliği

Kredi Durumu :

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 2000 yılı itibariyle 536 trilyon TL'lik banka kredisi verilmiş olup bu tutar Türkiye geneli verilen banka kredilerinin de %1,8 gibi oldukça küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Bölge genelinde verilen kredilerin %32,3'lük bölümü ihtisas kredilerinden (tarım, gayrimenkul, mesleki, denizcilik, turizm ve diğer), %67,7'lik kısmı ise ihtisas dışı diğer kredilerden (sanayi kredilerinden) meydana gelmektedir. Bölgede tarım sektörüne verilen krediler, toplam kredilerin %16'sını oluştururken, meslek kredileri toplam krediler içinde %3,3, gayri menkul kredileri ise %3,1 pay almaktadır. Türkiye genelinde ise ihtisas kredileri toplam kredilerin %16,4'lük kısmını teşkil ederken, ihtisas dışı krediler %83,6 gibi oldukça büyük bir bölümünü oluşturmaktadır.

Kredilerin türlerine göre dağılımı ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Türkiye içindeki payı Tablo 16'da verilmektedir.

TABLO 16: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ TOPLAM BANKA KREDİLERİNİN TÜRKİYE İÇİNDEKİ YERİ (Milyar TL)

Kredi Türü	Türkiye (1)		Güneydoğu Anadolu Bölgesi (2)		Pay (%) (2) / (1)
	2000	%	2000	%	
İhtisas Kredileri	5.024.165	16,4	173.312	32,3	3,45
- Tarım	3.281.895	10,7	85.954	16,0	2,62
- Gayri Menkul	580.134	1,9	16.572	3,1	2,86
- Mesleki	391.404	1,3	17.682	3,3	4,52
- Denizcilik	1.646	0,0	0	0,0	0,00
- Turizm	56.641	0,2	1.309	0,2	2,31
- Diğer	712.445	2,3	51.795	9,7	7,27
Diğer Krediler	25.570.419	83,6	363.019	67,7	1,42
Toplam Krediler	30.594.584	100,0	536.331	100,0	1,75

KAYNAK : Türkiye Bankalar Birliği

Bölgede kişi başına düşen banka kredisi miktarı 2000 yılı itibariyle 81,2 milyon TL (121 \$) olup bu tutar, 451,2 milyon TL (672 \$) olan Türkiye geneli kişi başına düşen kredi miktarından %82 daha düşük seviyededir. Bölgede en yüksek kişi başına banka kredisi 320 \$ ile Gaziantep'e ait olup bunu 108 \$ ile Kilis, 90 \$ ile Adıyaman ve 83 \$ ile de Diyarbakır izlemektedir. Kişi başına düşen banka kredisinin en düşük olduğu il ise 30 \$ ile Şırnak'tır (Tablo 17).

TABLO 17: KİŞİ BAŞINA DÜŞEN BANKA KREDİSİNİN TÜRKİYE, BÖLGE VE BÖLGE İLLERİ İLE KARŞILAŞTIRMASI

İLLER	1999		2000		GELİŞME HIZI (%)
	TL	\$	TL	\$	
Adıyaman	34.354.919	64	60.422.147	90	75,88
Diyarbakır	27.558.069	51	55.999.524	83	103,21
Gaziantep	158.820.439	294	214.945.120	320	35,34
Mardin	27.436.548	51	45.759.597	68	66,78
Siirt	12.508.679	23	29.612.100	44	136,73
Şanlıurfa	32.159.184	60	51.164.524	76	59,10
Batman (*)	9.423.746	17	36.347.196	54	285,70
Şırnak (*)	5.854.650	11	20.368.236	30	247,90
Kilis	41.881.557	78	72.783.376	108	73,78
G.Doğu Anadolu Bölgesi	51.964.959	96	81.156.290	121	56,18
Türkiye	289.004.597	535	451.221.417	672	56,13

KAYNAK : Türkiye Bankalar Birliği

Güneydoğu Anadolu Bölgesi banka kredilerinin milli gelir içindeki durumu incelendiğinde, 1990 yılı itibariyle milli gelir içinde %4,8 olan kredilerin payının 1995'te %3,9'a gerilediği ve 1999'da %6,7 düzeyine yükseldiği dikkati çekmektedir. Kredi/milli gelir oranı Türkiye geneli açısından değerlendirildiğinde ise, Türkiye genelinde 1990'da %17,1 olan kredi/milli gelir oranının 1999'da %19 seviyesine yükseldiği görülmektedir.

Kredi/milli gelir oranının yıllar itibariyle gelişimi ve Türkiye ve bölge illeriyle karşılaştırılması Tablo 18'de verilmiştir.

TABLO 18: KREDİ/MİLLİ GELİR ORANI

İller	Kredi/Milli Gelir (%)			Dönemsel Değişim (Puan)
	1990	1995	1999	
Adıyaman	2,3	3,7	4,9	2,6
Diyarbakır	2,1	1,5	3,1	1,0
Gaziantep	9,8	7,9	15,7	5,9
Mardin	2,7	1,4	4,7	1,9
Siirt	2,9	1,5	1,7	-1,2
Şanlıurfa	4,6	3,0	4,9	0,3
Batman (*)	-	1,7	1,3	-0,4
Şırnak (*)	-	0,4	1,3	0,9
Kilis	-	-	4,0	-
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	4,8	3,9	6,7	1,9
Türkiye	17,1	15,5	19,0	1,9

(*): 1995-1999 dönemini kapsar.

KAYNAK : Türkiye Bankalar Birliği

Tablodan da izleneceği gibi, 1999 yılı itibariyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bankalar tarafından verilen krediler toplamı milli gelir içinde %6,7'lik bir pay oluşturmaktadır. Aynı yıl bankalardaki mevduatın milli gelir içindeki payı ise %12,8 düzeyinde idi. Başka bir deyişle, ilde bankalara yatırılan mevduat, kullanılan kredilerden %91 daha fazla durumdaydı. Bu durum bölgenin parasal kaynaklarının büyük bir bölümünün, bölge dışındaki kişiler ve yatırımcılar tarafından kullanıldığını göstermektedir.

Söz konusu bu durum, banka mevduatı ve kredi ilişkisi (kredi/mevduat oranı) incelendiğinde de ortaya çıkmaktadır. Nitekim bölgede 1990 yılında kredi/mevduat oranı %85 düzeyinde bulunmakta iken, bu oran 1999'da %52'ye gerilemiştir. 2000'de ise kredi/mevduat oranı %70,3 düzeyine yükselmiştir. Türkiye genelinde

ise bu oran 1990'da %80,6 iken, 2000'de %48,1 düzeyinde gerçekleşmiştir. Kredi/mevduat oranı açısından bölge illeri değerlendirildiğinde, en yüksek orana sahip ilin %80,6 ile Mardin olduğu görülürken, bunu %80,2 ile Gaziantep, %79,2 ile de Şanlıurfa'nın izlediği dikkati çekmektedir (**Tablo 19**).

TABLO 19: KREDİ/MEVDUAT ORANI

İller	Kredi/Mevduat (%)				Dönemsel Değişim (Puan)
	1990	1995	1999	2000	
Adıyaman	72,2	52,9	41,9	65,8	-6,4
Diyarbakır	41,5	27,2	32,1	53,7	12,2
Gaziantep	121,0	62,7	62,3	80,2	-40,8
Mardin	60,0	37,9	66,0	80,6	20,6
Siirt	52,6	50,0	26,1	52,1	-0,5
Şanlıurfa	90,2	83,3	62,9	79,2	-11
Batman (*)	-	42,1	20,0	54,6	12,5
Şırnak (*)	-	6,7	12,9	34,9	28,2
Kilis (**)	-	-	50,0	43,0	-7
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	84,5	54,9	52,0	70,3	-14,2
Türkiye	80,6	63,2	42,6	48,1	-32,5

(*): 1995-2000 dönemini kapsar.

(**): 1999-2000 dönemini kapsar.

KAYNAK : Türkiye Bankalar Birliği

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde banka mevduatı ve kredi düzeyinin miktar olarak çok düşük düzeyde bulunması (2000 yılı itibariyle bölge mevduat toplamı Türkiye'nin yüzde 1,2'sini oluştururken, kredi miktarı ise Türkiye içinde yüzde 1,8 gibi minimum bir pay almakta idi) gerek mevduat/millî gelir oranının, gerekse kredi/millî gelir oranının minimum düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Nitekim 1999'da mevduat/millî gelir ve kredi/millî gelir oranları Türkiye genelinin bir hayli altında gerçekleşirken, kişi başına düşen mevduat ve kredi miktarları da Türkiye rakamlarının %82-88 gibi daha alt düzeyinde gerçekleşmiştir.

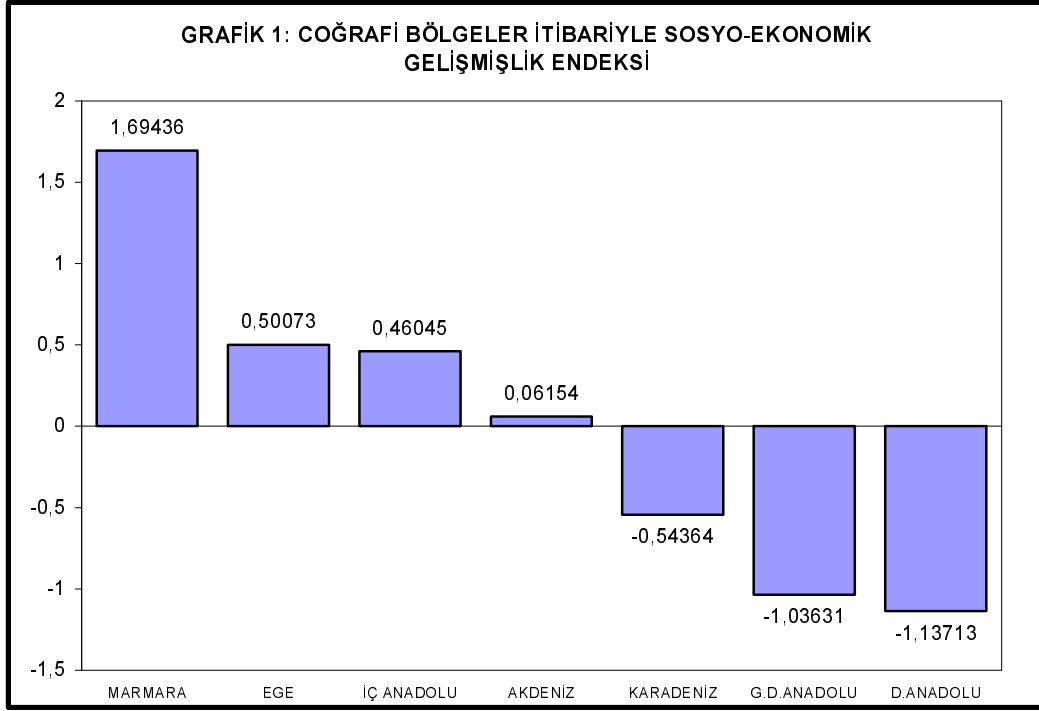
2.7. Sosyo-Ekonomik Durum

Ekonomik Kalkınma; bir ülkede toplumun sosyo-ekonomik yapısının değişmesi ve nüfus başına düşen üretim hacminde meydana gelen önemli ve reel artış, refah seviyesinde beliren yükseliştir. Refah seviyesinin dar anlamı ile yükselişinin en iyi ölçüsü, üretimden nüfus başına düşen pay (başka bir ifadeyle kişi başına gelir) da meydana gelen artıştır. Ancak kişi başına gelir düzeyindeki artışlar, tek başına,

ekonomik kalkınmayı tam anlamıyla ifade edememektedir. Dolayısıyla, refah seviyesini geniş anlamda tanımlayarak (kişi başına düşen reel gelirin önemli ölçüde artması, adaletli gelir dağılımı, beslenme ve sağlık koşullarının artması, eğitim-öğretim olanaklarının artması, vs.); toplumun sosyo-ekonomik yapısındaki değişmeyi bu parametrelerdeki değişmeyi de göz önüne alarak değerlendirmek gerekmektedir.

Bu amaçla Güneydoğu Anadolu Bölgesinin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi incelenirken; Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü'nce 1996 yılında yapılmış olan **"İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996)"**ndan yararlanılmıştır. Araştırma Aralık 1995'teki idari yapıyı esas aldığından 76 ili kapsamaktadır. 1990-1993 yıllarına ait il ölçeğinde 58 gösterge kullanılmıştır. Eğitim, sağlık, demografik veriler ve gelir yaratan sektörler açısından çok sayıda bileşenle yapılan bu çalışmada, bütün iller ve dolayısıyla bölgeler sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından sıralanmıştır.

Coğrafi bölgeler tanımı çerçevesinde yapılan sıralama sonuçlarına göre, Güneydoğu Anadolu Bölgesi -1,03631 endeks değeriyle ülke ortalamasının altında kalarak Doğu Anadolu Bölgesi'nden sonra sondan ikinci sırada yer almaktadır.

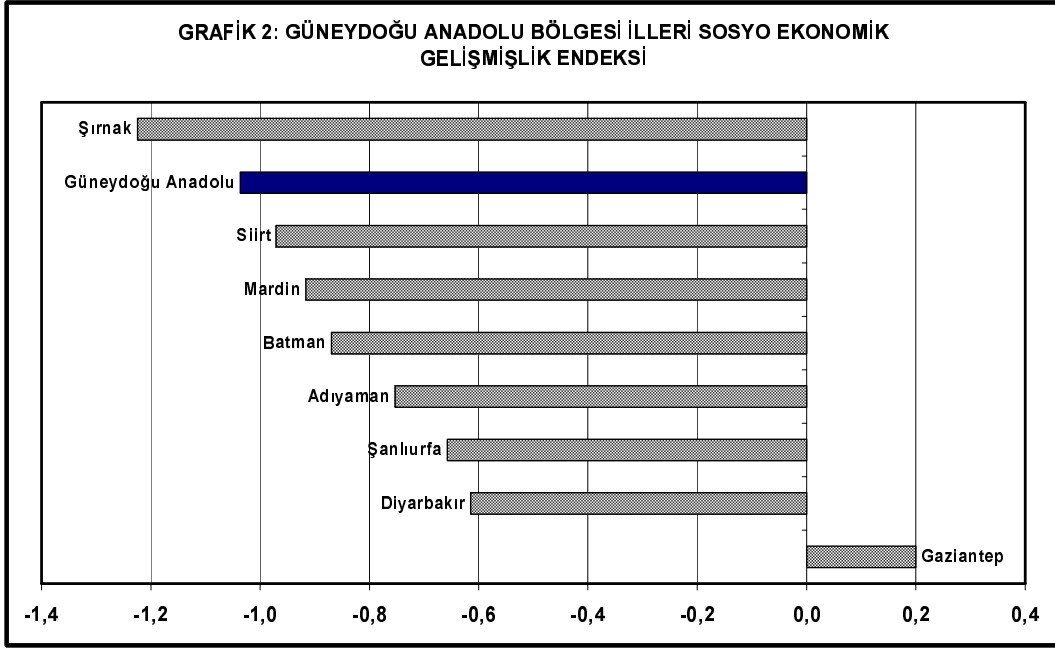
Grafikten de görüldüğü gibi, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini gösteren endeks değerleriyle ülke ortalamasının altında kalan bölgeler; Karadeniz, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'dur. Bunlardan, -1,03631 endeks değeriyle, toplam 8 ilden oluşan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, altıncı sırada yer almaktadır.

Bölgeler sıralamasında ülke ortalamasının altında değerler alan bu üç bölgemizde, coğrafi yapı, iklim özellikleri ve gelişmiş batı pazarlarına nispi uzaklıklar gibi faktörler, durgunluğun başlıca unsurlarıdır. İl ve ilçeler bazında sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamaları sonuçlarından da görüleceği gibi, özellikle Doğu Anadolu, Karadeniz'in dağlık bölgeleri ve Güneydoğu Anadolu'nun bazı yöreleri gelir, istihdam ve genel olarak refah bakımından Türkiye ortalamalarının oldukça altında kalmaktadır. Bu nedenle bu bölgelerden diğer bölgelere yoğun göç yaşanmaktadır. Bununla birlikte yoğun göç olgusu, nüfus yanında, gelişmenin mekansal dağılımını da olumsuz yönde etkilemektedir. Zira, bu bölgelerin durgunluğundan kaynaklanan göçler, bu bölgelerde işgücü ve sermaye kaybı anlamına da gelmekte ve mevcut durgunluğu pekiştirmektedir. Öncelikle bölge dışı göçü durduracak ve göçün

yönünü bölge içine çevirecek politika ve uygulamalar, bu bölgeler için önemini korumaktadır.

Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini belirleyen ekonomik ve sosyal göstergeler arasında paralellik bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ekonomik yapısını oluşturan tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün gelişmişlik düzeyi ile sosyal yapısını oluşturan nüfus, istihdam, sağlık, eğitim ve refah gibi göstergeler, sosyal ve ekonomik göstergeler skalasında benzer sıralarda yer almaktadır. Nitekim, bölge dışına Doğu Anadolu ve Karadeniz'den sonra en çok göç veren bölge olan Güneydoğu Anadolu, ekonomik ve sosyal göstergeler itibariyle son sıraların hemen altında yer almaktadır. Bu itibarla, bölgenin sosyo ekonomik gelişmişlik düzeyi, sıralamada sondan ikinci sıradadır **(Ek 6)**.

Sosyo-ekonomik gelişmişlik değerleri bölgeyi oluşturan iller açısından incelendiğinde; en yüksek değere sahip olan ilin Gaziantep olduğu görülürken, bu ile ait endeks değeri pozitif bir değer taşımaktadır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksinde en yüksek değere sahip olan Gaziantep ilini -0,614462 endeks değeriyle Diyarbakır ili izlerken, bunu sırasıyla Şanlıurfa, Adıyaman, Batman, Mardin ve Siirt ilinin takip ettiği dikkati çekmektedir. En düşük gelişme endeksine sahip il ise, diğer bütün göstergelerde olduğu gibi, Şırnak'tır. İllerin sahip olduğu gelişmişlik endeks değerleri Güneydoğu Anadolu Bölgesi ortalama değeri ile karşılaştırıldığında, Şırnak'ın dışındaki diğer illerin Bölge endeksinin üzerinde bir değere sahip oldukları dikkati çekmektedir. İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması Türkiye geneli açısından incelendiğinde, bölgeyi oluşturan illerden 7 tanesinin (Diyarbakır, Şanlıurfa, Adıyaman, Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak) Türkiye genelinde son sıralarda birbirini izlediği görülürken, Gaziantep'in Türkiye geneli içinde 25. sırada olduğu görülmektedir. Gerek nüfus büyüklüğü açısından gerekse ekonomik potansiyel açısından bölgenin en önemli illerinden olan Diyarbakır, Türkiye genelinde 57. sırada bulunurken, Şanlıurfa 59. sırada yer almaktadır **(Ek 7)**.

DPT tarafından yapılan araştırmanın diğer amaçlarından birisi de, eşdeğer gelişmişlik seviyesine sahip illerin belirlenmesi ve ülke genelinde homojen alanların saptanmasıdır. Yapılan çözümler ve değerlendirmeler sonucunda ülke; farklı gelişmişlik düzeylerinde 5 ayrı gruba ayrılmıştır. Bu ayrıma göre birinci grupta 5, ikinci grupta 11, üçüncü grupta 26, dördüncü ve beşinci grupta ise 17'şer il yer almaktadır. Gelişmişlik endeksine göre kademeli il gruplarının dağılımı orijinal çalışmadan aynen alınarak Tablo 20'de verilmiştir.

Tablodan da görüleceği gibi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinden yalnızca bir tanesi (Gaziantep) üçüncü derecede gelişmiş iller grubunda bulunurken, 2 il (Diyarbakır, Şanlıurfa) dördüncü derecede gelişmiş iller grubunda, diğer 5 il de beşinci derecede gelişmiş iller grubunda yer almaktadır.

TABLO 20: GELİŞİMİŞLİK ENDEKSİNE GÖRE KADEMELİ İL GRUPLARI

1.Derecede Gelişmiş İller	2.Derecede Gelişmiş İller	3.Derecede Gelişmiş İller	4.Derecede Gelişmiş İller	5.Derecede Gelişmiş İller
1. İstanbul	1. Eskişehir	1. Bilecik	1. Kastamonu	1. Tunceli
2. Ankara	2. Antalya	2. Edirne	2. Çorum	2. Adıyaman
3. İzmir	3. Tekirdağ	3. Zonguldak	3. Giresun	3. Kars
4. Kocaeli	4. Adana	4. Çanakkale	4. Artvin	4. Gümüşhane
5. Bursa	5. İçel	5. Isparta	5. Erzincan	5. Bayburt
	6. Muğla	6. Manisa	6. Sivas	6. Batman
	7. Aydın	7. Uşak	7. Aksaray	7. Mardin
	8. Balıkesir	8. Konya	8. Kahramanmaraş	8. Van
	9. Kırklareli	9. Gaziantep	9. Bartın	9. Siirt
	10. Kayseri	10. Hatay	10. Tokat	10. Iğdır
	11. Denizli	11. Sakarya	11. Çankırı	11. Hakkari
		12. Bolu	12. Sinop	12. Bitlis
		13. Burdur	13. Ordu	13. Ardahan
		14. Kırıkkale	14. Erzurum	14. Bingöl
		15. Kütahya	15. Diyarbakır	15. Ağrı
		16. Nevşehir	16. Yozgat	16. Şırnak
		17. Elazığ	17. Şanlıurfa	17. Muş
		18. Trabzon		
		19. Samsun		
		20. Kırşehir		
		21. Rize		
		22. Malatya		
		23. Amasya		
		24. Karaman		
		25. Afyon		
		26. Niğde		

3. BÖLGENİN İKTİSADİ POTANSİYELİ

3.1. Sanayi Sektörünün Yapısı

Güneydoğu Anadolu Bölgesi sanayi sektörü hasılasının yıllar itibariyle gelişimi Tablo 21'de verilmektedir.

TABLO 21: SANAYİ SEKTÖRÜ HASILASININ YILLAR İTİBARIYLA GELİŞİMİ VE TÜRKİYE SANAYİ HASILASI İÇİNDEKİ YERİ (Cari Fiyatlarla-MİLYAR TL)

	1987	1990	1995	1999	2000
G.Doğu Anadolu B.San.Has. (1)	824	4.214	74.155	657.550	1.107.585
Madencilik ve Taşocakçılığı	341	1.509	16.495	138.547	277.449
İmalat Sanayii (a)	373	1.911	36.070	328.144	553.298
Elektrik, Gaz ve Su	110	794	21.590	190.859	276.828
Türkiye Sanayi Hasılası (2)	19.276	100.321	2.042.395	17.973.866	29.027.782
Madencilik ve Taşocakçılığı	1.475	6.269	98.545	883.737	1.422.903
İmalat Sanayii (b)	16.319	86.307	1.751.681	14.839.451	23.888.136
Elektrik, Gaz ve Su	1.482	7.745	192.169	2.250.678	3.716.743
(1) / (2) (%)	4,27	4,20	3,63	3,66	3,82
(a) / (b) (%)	2,29	2,21	2,06	2,21	2,32

KAYNAK: DİE

Tablodan da görüleceği gibi, bölge sanayi hasılası 1987 yılında 824 milyar TL. iken, 1987-2000 döneminde 1.344 kat (yıllık %55,4 oranında) artış göstererek 2000 yılında 1.108 trilyon TL. olarak gerçekleşmiştir. Bölge sanayi hasılasının dağılımına bakıldığında en büyük oranın, imalat sanayiine ait olduğu ve bunu elektrik, gaz ve su sektörünün izlediği dikkati çekmektedir. 2000 yılı itibariyle 1.108 trilyon TL olarak gerçekleşen sanayi hasılasının %50'sini imalat sanayii, %25'ini elektrik, gaz ve su, %25'ini ise madencilik ve taşocakçılığı sektörü oluşturmaktadır. Bölge sanayi hasılasının Türkiye içerisindeki yeri incelendiğinde 1987 yılında %4,3 olan bu payın 1987-2000 döneminde devamlı azalarak 2000 yılı itibariyle %3,8 düzeyine indiği görülmektedir (1987-2000 döneminde Türkiye sanayi hasılası yıllık %56,3 oranında artış göstermiştir).

Bölgede sanayi sektörünün gelişmemesinin en önemli nedenlerinden biri, altyapı eksikliğidir (özellikle bölgenin geri kalmış illeri olan Siirt, Şırnak, Kilis ve Mardin illerinde olmak üzere). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yeterli altyapı yatırımlarının yapılmaması ve mevcut altyapı tesislerinin yetersiz olması, sanayi

sektörünün gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bölgenin başta ulaşım ve enerji alt yapısında olmak üzere diğer sektörlerdeki altyapısında alınacak önemli mesafeler, bölge sanayi üretiminde önemli artışlar yaratabileceği gibi aynı zamanda ticaret, turizm ve diğer sektörlerde de büyük boyutlarda üretim artışı sağlayabilecektir. Bununla birlikte Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında yürütülmekte olan enerji yatırımlarının tam olarak hizmete geçmesiyle birlikte bölgenin sanayi açısından da bir cazibe merkezi haline gelmesi sağlanacaktır.

Bölge sanayi hasılasının iller itibariyle dağılımına baktığımızda; bölge sanayi hasılasına en yüksek katkısı Gaziantep ilinin yaptığını görmekteyiz. 2000'de 326 trilyon TL üretim değeri ile bölge sanayi hasılasının %29,5'ini oluşturan Gaziantep sanayi hasılasının %88'ini imalat sanayii oluştururken, %12,1'ini de elektrik, gaz ve su sektörü üretimi teşkil etmektedir. Gaziantep'te madencilik ve taşocakçılığı üretimi ise yok denecek kadar azdır. Bölge sanayi hasılasına Gaziantep'ten sonra ikinci önemli katkısı Diyarbakır ili yaparken, bunu Batman ve Adıyaman illeri izlemektedir. Bu illerin bölge sanayi hasılası içindeki payları sırasıyla %22, %15,1, %12,4'tür (bu dört il bölge sanayi hasılasının %79'unu oluşturmaktadır). Bölge sanayi hasılası içinde en düşük pay ise %3 ile Şırnak iline ait olurken, bunu %1,6 ile Kilis, %2,9 ile Mardin ve %4,5 ile de Siirt izlemektedir **(Ek 8)**.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi imalat sanayiinin yaratmış olduğu katma değer incelendiğinde; 2000 yılı itibariyle katma değer 474 trilyon TL olduğu ve bunun %17'sinin devlet sektörünce, %83'ünün ise özel sektör tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.

Bölge imalat sanayii katma değeri içinde en yüksek pay %60 oran ile tekstil ürünleri imalatına aittir. 2000 yılında 285 trilyon TL olarak gerçekleşen tekstil sanayii katma değerinin tamamı özel sektör tarafından yaratılmıştır. Tekstil ürünleri sanayiindeki katma değer %94'ü Gaziantep, %5'i Şanlıurfa ve %1'i de Diyarbakır'a aittir.

2000 yılı itibariyle tekstil sektöründe bölgede yaratılan katma değer, Türkiye geneli tekstil ürünleri katma değerinin %11'lik kısmını oluşturmaktadır.

İmalat sanayii içinde katma değer açısından ikinci önemli payı gıda sektörü oluşturmaktadır. İşyeri sayısı bakımından bölgedeki imalat sanayii firma sayısının %21'ini oluşturan gıda sektörü 2000'de yaratılan katma değer %13,1'ini teşkil etmektedir. Gıda sektörü katma değerinin %61'i devlet sektörü, %39'u ise özel sektör firmalarına aittir. Bölgede gıda sektörü daha ziyade Gaziantep, Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde gelişmiş durumdadır. 2000 yılındaki gıda sektörüne ait katma değer %63'ü Gaziantep, %22'si Diyarbakır ve %10'u da Şanlıurfa'daki sanayi firmaları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bölgede gıda sektörüne ait katma değer Türkiye genelinin ise %2 gibi düşük bir bölümünü teşkil etmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi katma değeri içinde bir diğer önemli sektör ise petrol ürünleri sanayiidir. 2000 yılı itibariyle sektörde 29 trilyon TL katma değer yaratılmış olup (üretimin tamamı devlet sektörüne aittir) bu tutar bölge değerinin %6,1'ini oluşturmaktadır. Bölgede petrol ürünleri üretimi Batman ilindeki devlet sektörüne ait TÜPRAŞ A.Ş. firması tarafından yapılmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi imalat sanayiinin çevirici güç kapasitesine bakıldığında, kurulu çevirici güç kapasitesinin 377.628 Bg-Hp ve bunun %8,4'ünün devlet, %91,6'sının özel sektöre ait olduğu görülmektedir. Bölge çevirici güç kapasitesi, Türkiye genelinin %2,8'ini kapsarken, özel sektöre ait çevirici güç, Türkiye geneli özel sektöre ait kapasitenin %3,5'ini oluşturur. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde çevirici güç açısından en yüksek paya sahip olan sektör ise katma değerde olduğu gibi, tekstil sanayiidir. 2000 yılı itibariyle bölge çevirici güç kapasitesinin %40'ına sahip olan bu sektörü, %21 pay ile plastik ve kauçuk ürünleri sanayii, %8 pay ile de gıda sanayii izlemektedir.

Bölge imalat sanayiinde çalışılan işçi-saat toplamı ise, 2000 yılı itibariyle 65.184.305 saat olup bunun %9'u devlet, %91'i de özel sektöre aittir. Çalışılan işçi-saat toplamı açısından en yüksek pay %68,3 ile tekstil sanayiine ait olurken, bunu %9,3 pay ile gıda sanayii, %3,8 pay ile plastik ve kauçuk ürünler sanayii ve %3,2 pay ile tütün sanayii izlemektedir. Yine, tablodan izleneceği gibi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi imalat sanayiinde, sabit sermayeye yıl içerisinde yapılan gayri

safi ilave toplamı 48 trilyon TL olup bu tutarın %1,2'si devlet, %98,8'i de özel sektör tarafından yapılmıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi imalat sanayii verileri Türkiye geneli ile mukayese edildiğinde; bölgede yaratılan katma değer Türkiye toplam katma değerinin %2'sini oluşturduğu görülmektedir. Yine, yılda çalışılan işçi-saat toplamı açısından Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkiye genelinin %3,1'ini içerirken, çevirici güç açısından Türkiye'nin %2,8'ini içermektedir.

Tablo 22'de Güneydoğu Anadolu Bölgesi imalat sanayiine ait veriler Türkiye ile mukayese edilerek verilmiştir.

TABLO 22: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ İMALAT SANAYİNDEKİ İŞYERİ SAYISI, ÇALIŞILAN İŞÇİ-SAAAT TOPLAMI, ÇEVİRİCİ GÜÇ KAPASİTESİ, STOK DEĞİŞMELERİ, SABİT SERMAYEYE YAPILAN İLAVELER VE KATMA DEĞER (2000)

A: TOPLAM B: DEVLET SEKTÖRÜ C: ÖZEL SEKTÖR (10 +)

		İş Yeri Sayısı	Yıllık Ortalama Çalışan Sayısı	Yılda Çalışılan İşçi-Saat Toplamı	Yıl Sonunda Kurulu Olan Toplam Çevirici Güç (Bg-Hp)	Stok Değişmeler (Milyar TL)	Sabit Sermayeye Yıl İçinde Yapılan Gayri Safi İlaveler (Milyar TL)	Girdi (Milyar TL)	Çıktı (Milyar TL)	Katma Değer (Milyar TL)	Çalışan Başına Katma Değer (Milyon TL)
Güneydoğu Anadolu Bölgesi (1)	A	359	31.342	65.184.305	377.628	124.378	47.945	840.685	1.315.166	474.481	15.139
	B	15	3.611	6.144.584	31.881	1.995	579	120.240	199.260	79.020	21.883
	C	344	27.731	59.039.721	345.747	122.383	47.366	720.444	1.115.906	395.462	14.261
Türkiye (2)	A	11.099	1.127.283	2.073.654.505	13.429.963	3.844.218	2.710.541	42.156.267	65.724.840	23.568.573	20.907
	B	263	124.483	186.076.967	3.526.326	869.996	166.641	7.543.103	12.371.929	4.828.827	38.791
	C	10.836	1.002.800	1.887.577.538	9.903.637	2.974.222	2.543.900	34.613.165	53.352.911	18.739.746	18.687
(1) / (2) (%)	A	3,23	2,78	3,14	2,81	3,24	1,77	1,99	2,00	2,01	72,41
	B	5,70	2,90	3,30	0,90	0,23	0,35	1,59	1,61	1,64	56,41
	C	3,17	2,77	3,13	3,49	4,11	1,86	2,08	2,09	2,11	76,31

KAYNAK: DİE

Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) tarafından yapılan “Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri Profili” adlı çalışmada Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin profili aşağıdaki gibidir:

Ölçek aralıkları itibariyle incelendiğinde; bölgede küçük ölçekli sanayide (1-49 kişi çalıştıran işletmeler) 11.213 işyeri sayısı olduğu ve 34.553 kişinin istihdam edildiği, orta ölçekli sanayide (50-199 kişi çalıştıran işletmeler) ise 58 işyerinin olduğu ve 5.735 kişinin istihdam edildiği görülmektedir. Başka bir ifade ile bölge KOS işletmelerinde çalışanların toplamının %85,8'inin küçük ölçekli sanayide, %14,2'sini de orta ölçekli sanayi işletmelerinde istihdam edilmektedir. Türkiye genelinde ise çalışanların %77,2'si küçük ölçekli, %22,8'i de orta ölçekli sanayi işletmelerinde istihdam edildiği görülmektedir.

Ölçekselsel ve sektörel bazda yaratılan katma değer incelendiğinde ise; Bölgedeki işletmelerde 872 milyar TL. katma değer yaratıldığı ve bunun %36,7'sinin küçük ölçekli işletmelere, %63,3'ünün de orta ölçekli sanayi işletmelerine ait olduğu görülmektedir.

Tablo 23'de küçük ve orta ölçekli işletmelerin sayısı, istihdam durumu ve katma değeri bölge ve Türkiye geneli itibariyle verilmektedir.

**TABLO 23: KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ İŞLETMELERİ İŞYERİ SAYISI
İSTİHDAM DURUMU VE KATMA DEĞER**

ÖLÇEK	TÜRKİYE						GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ					
	İşyeri		İstihdam		Katma Değer		İşyeri		İstihdam		Katma Değer	
	Adet	%	Kişi	%	Milyar TL	%	Adet	%	Kişi	%	Milyar TL	%
Küçük Ölçekli	194.546	98,9	721.469	77,2	37.900	51,6	11.213	99,9	34.553	85,8	320	36,7
1-9	186.574	94,8	545.809	58,4	20.700	28,2	11.032	97,9	30.597	75,9	-	-
10-49	7.972	4,1	175.660	18,8	17.200	23,4	181	1,6	3.956	9,8	320	36,7
Orta Ölçekli	2.247	1,1	213.676	22,8	35.600	48,4	58	0,5	5.735	14,2	552	63,3
50-99	1.405	0,7	97.356	10,4	14.600	19,9	33	0,3	2.240	5,6	210	24,1
100-199	842	0,4	116.319	12,4	21.000	28,5	25	0,2	3.495	8,7	342	39,2
TOPLAM	196.793	100,0	935.145	100,0	73.500	100,0	11.271	100,0	40.288	100,0	872	100,0

KAYNAK: KOSGEB

3.2. Tarımsal Yapı

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde (özellikle Gaziantep ili dışındaki diğer illerde) ekonomik yaşam daha ziyade tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bu durum, işgücünün sektörel dağılımına bakıldığında daha net olarak karşımıza çıkmaktadır. Nüfusun sosyal ve ekonomik niteliklerini içeren 2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre; 12 yaş ve üzeri bölge aktif nüfusunun %61,4'ü tarım sektöründe çalışmaktadır. Bölgede tarım sektöründe çalışan aktif nüfus oranı, %48,4 olan Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. 2000 yılı itibariyle tarım sektörünün bölge GSYİH'sı içindeki payı %24,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bölge tarımsal hasılasının Türkiye tarımsal hasılası içindeki payı ortalama %8-10 seviyesindedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi tarımsal hasılasının yıllar itibariyle gelişimi ve Türkiye tarımsal hasılası içindeki yeri Tablo 24'te verilmiştir.

**TABLO 24: BÖLGE TARIMSAL HASILASININ TÜRKİYE İÇİNDEKİ YERİ
(Cari Fiyatlarla)**

YILLAR	TÜRKİYE (1)		GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ (2)		(2) / (1) (%)
	Değer Milyar TL	Gelişme Hızı (%)	Değer Milyar TL.	Gelişme Hızı (%)	
1987	13.314	-	1.038	-	7,80
1988	22.303	67,5	1.836	76,8	8,23
1989	37.704	69,1	2.844	54,9	7,54
1990	68.692	82,2	5.818	104,5	8,47
1991	96.074	39,9	9.043	55,4	9,41
1992	163.827	70,5	14.205	57,1	8,67
1993	305.525	86,5	26.425	86,0	8,65
1994	598.169	95,8	60.670	129,6	10,14
1995	1.218.178	103,7	125.008	106,0	10,26
1996	2.489.774	104,4	243.190	94,5	9,77
1997	4.170.001	67,5	429.946	76,8	10,31
1998	9.113.454	118,5	816.728	90,0	8,96
1999	11.851.055	30,0	972.175	19,0	8,20
2000	17.540.631	48,0	1.537.298	58,1	8,76

KAYNAK: DİE

Tablodan da görüldüğü gibi, 1987 yılında cari fiyatlarla bölge tarımsal hasılası 1.038 milyar TL. iken, 1987-2000 döneminde 1.481 kat artarak (yıllık %56,2 oranında artış göstererek) 2000 yılında 1.537 trilyon TL. olarak gerçekleşmiştir (Aynı dönemde ülke tarımsal hasılası 1.317 kat artış göstermiştir). Bölge tarımsal

hasılasının Türkiye tarımsal hasılası içindeki payı 1987 yılında %7,8 iken bu oran 2000'de %8,8 düzeyine yükselmiştir.

Bölge tarımsal hasılasının iller itibariyle dağılımına baktığımızda; bölge tarımsal hasılasına en yüksek katkısı Şanlıurfa, Diyarbakır ve Gaziantep illerinin yaptığını görmekteyiz. 2000'de 504 trilyon TL üretim değeriyle Şanlıurfa, bölge tarımsal hasılasının %32,8'ini oluştururken, 308 trilyon TL üretim değeri ile Diyarbakır, bölge tarımsal hasılasının %20'sini, 232 trilyon TL üretim değeri ile de Gaziantep bölge tarımsal hasılasının %15,1'ini oluşturmaktadır (bu üç il, bölge tarımsal hasılasının %68'ini oluşturmaktadır). Bölge tarımsal hasılasına Şanlıurfa, Diyarbakır ve Gaziantep'ten sonra dördüncü önemli katkısı Mardin ili yaparken, bunu Adıyaman ve Batman illeri izlemektedir. Bu illerin bölge sanayi hasılası içindeki payları sırasıyla %9,2, %7,9, %5,5'dir. Bölge sanayi hasılası içinde en düşük pay ise %2,3 ile Şırnak'a ait olurken, bunu %3,6 ile Kilis ve Siirt takip etmektedir (**Ek 9**).

3.2.1. Bitkisel Üretim

2001 yılı itibariyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde üretilen bitkisel ürünlerin üretim değeri toplam olarak 2.308 trilyon TL. olup bunun %63,4'ünü tarla ürünleri üretimi, %20'sini sebze ürünleri, %16,6'sını ise meyve üretimi oluşturmaktadır.

Bitkisel üretim, pazarlanan malın değeri ile incelendiğinde, bölge bitkisel üretiminin 1.744 trilyon TL.lik bölümünün pazarlandığı ve bunun da %60,9'unu tarla ürünleri, %21,7'sini sebze ürünleri ve %17,4'ünü ise meyve ürünlerinin oluşturduğu görülmektedir. Tablo 25'de bölge ve Türkiye bitkisel üretim değerleri verilmektedir.

TABLO 25: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ VE TÜRKİYE BİTKİSEL ÜRETİM DEĞERİ (2001)

	Türkiye				Güneydoğu Anadolu Bölgesi				Bölge/Türkiye (%)		
	Üretilen		Pazarlanan		Üretilen		Pazarlanan		Üretilen		Pazarlanan
	Ton	Milyar TL	Milyar TL	(%)	Ton	Milyar TL	Milyar TL	(%)	Miktar	Değer	Değer
Tarla ürünleri	54.192.949	8.903.225	6.399.080	41,52	6.947.463	1.464.372	1.062.197	60,92	12,82	16,45	16,60
Tahıllar	29.426.560	4.386.361	2.629.185	17,06	5.188.386	726.591	426.058	24,43	17,63	16,56	16,20
Baklagiller	1.454.700	809.192	565.441	3,67	551.232	262.406	189.449	10,86	37,89	32,43	33,50
Endüstriyel bitkiler	13.757.375	1.875.323	1.802.142	11,69	470.135	442.651	420.216	24,10	3,42	23,60	23,32
Yağlı tohumlar	2.171.314	379.893	354.983	2,30	602.090	6.427	5.654	0,32	27,73	1,69	1,59
Yumru bitkiler	7.383.000	1.452.457	1.047.329	6,80	135.620	26.297	20.819	1,19	1,84	1,81	1,99
Sebzeler	21.930.762	5.348.221	4.319.626	28,03	2.029.517	460.959	378.561	21,71	9,25	8,62	8,76
Yaprağı yenen sebzeler	1.670.050	448.858	345.327	2,24	16.413	5.800	2.854	0,16	0,98	1,29	0,83
Baklagil sebzeler	648.000	364.475	259.536	1,68	6.245	3.760	2.622	0,15	0,96	1,03	1,01
Meyvesi yenen sebzeler	18.880.000	4.306.130	3.525.544	22,87	1.960.621	435.688	361.053	20,71	10,38	10,12	10,24
Soğans, yumru ve kök sebzeler	644.700	196.309	159.428	1,03	46.238	15.712	12.032	0,69	7,17	8,00	7,55
Diğer sebzeler	88.012	32.449	29.791	0,19	-	-	-	-	-	-	-
Meyveler	13.078.486	5.766.012	4.693.988	30,46	677.920	383.097	302.919	17,37	5,18	6,64	6,45
Yumuşak çekirdekliiler	2.928.000	953.403	722.397	4,69	9.974	4.737	3.440	0,20	0,34	0,50	0,48
Taş çekirdekliiler	2.164.000	1.213.695	889.966	5,77	62.341	48.241	36.553	2,10	2,88	3,97	4,11
Turunçgiller	2.478.000	589.288	556.794	3,61	-	-	-	-	-	-	-
Sert kabuklular	860.000	1.217.049	1.084.277	7,03	32.043	84.218	73.474	4,21	3,73	6,92	6,78
Üzümsü meyveler	3.823.540	1.586.341	1.234.524	8,01	573.562	245.901	189.451	10,87	15,00	15,50	15,35
Çay	824.946	206.237	206.030	1,34	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	89.202.197	20.017.457	15.412.693	100,00	9.654.900	2.308.428	1.743.677	100,00	10,82	11,53	11,31

Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı 2001.

Daha önce de belirtildiği gibi, bölge halkının büyük bir çoğunluğu geçimini topraktan sağlamaktadır. Diğer coğrafi bölgelerde olduğu gibi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde de bitkisel üretim içinde en önemli ürün grubunu tarla ürünleri oluşturmaktadır. 2000 yılı itibariyle bölgede 2.694.899 hektarlık alanda yapılan tarla üretimi sonucunda 7 milyon ton civarında tarla ürünleri üretilmiş olup bu ürünlerin üretim değeri 1.464 trilyon TL'dir. Üretilen ürünlerin %72,5'i pazarlanmış ve pazarlanan ürünlerin değeri ise 1.062 trilyon TL'dir.

Tarla ürünleri üretiminde, üretim değeri olarak ağırlıklı payı tahıl ürünleri üretimi oluşturmaktadır. Tahıl ürünleri, tarla ürünleri üretimi içinde %49,6 pay ile ilk sırayı alırken, bunu %30,2 pay ile endüstriyel bitkiler , %17,9 pay ile baklagiller ve %1,8 pay ile de yumru bitkiler takip etmektedir.

Bölge bitkisel ürünler üretiminde tarla bitkileri tarımı 2.694.899 hektarlık alanda yapılmaktadır. Tarla ürünleri içerisinde ise, ekilen alan itibariyle en yüksek payı tahıl grubu alırken, tahıl üretiminde gerek üretim miktarı gerekse üretim değeri açısından da en yüksek payı buğday oluşturmaktadır. 2001 yılı itibariyle 1.154.713 hektarlık alanda yapılan buğday üretiminden hektar başına 2.697 kg verim alınarak toplam 3.101.001 ton üretim elde edilmiştir. Tahıl üretiminde bir diğer önemli ürün ise arpadır. 2001 yılında 702.183 hektar alanda yapılan arpa ekimi sonucunda hektar başına 2.898 kg verim elde edilerek 2.034.904 ton üretim yapılmıştır. Tarla ürünleri üretiminde verim durumu incelendiğinde, bölge üretiminden elde edilen verim miktarının Türkiye genelinden %25 daha yüksek düzeyde olduğu dikkati çekmektedir **(Ek 10)**.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi tarla ürünleri üretiminde üretim değeri açısından ikinci sırayı endüstriyel bitkiler oluşturmaktadır. Yetiştirilen başlıca endüstriyel bitkiler ise pamuk, tütün ve şeker pancarıdır. 2001 yılı itibariyle bölgede 1.033.300 ton pamuk, 15.936 ton tütün ve 40.852 ton da şeker pancarı üretimi yapılmıştır. Bölge kütlü pamuk üretimi ülke genelinin %43,8'ini oluştururken, tütün üretimi ülke genelinin %11'ini, şeker pancarı üretimi de %3'ünü teşkil etmektedir **(Ek 10)**.

Bitkisel ürünler üretiminde tarla ürünlerinden sonra ikinci sırayı sebze ürünleri üretimi almaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sebze üretimi daha ziyade meyvesi yenen sebze ürünleri (kavun, karpuz, domates, hıyar ve biber) üretiminde yoğunlaşmıştır (**Ek 11**). Bölgede sebze üretimi ise genel olarak Şanlıurfa ve Diyarbakır illerinde yapılmaktadır. Bölge sebze ürünleri ekim alanlarının %48,2'sine sahip olan bu iki il, sebze üretiminin de %60'ını karşılamaktadır

Bitkisel ürünler üretiminde meyve ürünlerinin payı ise (üretim değeri olarak) %16,6'dır. Bölgede üretilen meyve ürünleri içerisinde ağırlıklı olarak, üzümsü meyveler grubu içerisinde bulunan üzüm yer almaktadır. 2001 yılı itibariyle bölgede 550.519 ton üzüm üretimi yapılmış ve 234 trilyon TL'lik üretim değeri elde edilmiştir. Bu üretim değeri bölge bitkisel ürünler üretim değerinin %10'unu, meyve üretim değerinin de %61'ini oluşturmaktadır. Bölgede üzüm üretimi ağırlıklı olarak Gaziantep, Mardin ve Diyarbakır illerinde yapılmaktadır. 2001'de Gaziantep'te 127.375 ton üzüm üretilmiş olup bu miktar bölge üretiminin %23,1'ini oluştururken, Türkiye üretiminin de %3,9'unu teşkil etmektedir. Üzüm üretiminde Mardin, bölge üretiminin %22,6'sını, Diyarbakır ise %21,3'ünü oluşturmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi meyve üretimi içinde üzümünden sonra önemli sayılacak diğer meyveler arasında antep fıstığı ve zeytin gelmektedir. Bu ürünlerden antep fıstığı üretiminde bölge, Türkiye üretiminin %76'sını oluştururken, zeytinde %8,2'sini oluşturmaktadır (**Ek 12**).

3.2.2. Hayvancılık

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde hayvancılık geleneği bulunmasına ve hayvancılığın bölge ekonomisi içerisinde önemli bir geçim kaynağı olmasına rağmen, hayvancılık yine de pek gelişmemiştir. Bitkisel üretime yönelik ekilebilir arazinin bölgede elverişli olması ve bölgede GAP kapsamında sulamaya yönelik yapılmakta olan yatırımların etkisiyle, Güneydoğu Anadolu daha ziyade bitkisel üretim faaliyetlerinin yoğun olduğu bir bölgedir (Bölgede, bitkisel ürünler üretiminde, Türkiye ortalamalarının üzerinde bir verim elde edilmektedir).

Bölgede hayvancılık faaliyetleri hemen hemen tümüyle aile işletmeciliği şeklindedir. Aileler hayvancılığı babadan kalma geleneksel yöntemlerle yapmaktadır. Bununla birlikte, bölgede modern işletmeler faaliyet göstermekle beraber sayıca oldukça azdır.

Bölgede hayvancılık, Türkiye genelinde olduğu gibi, bitkisel üretimin yanında, ek bir uğraş olarak yürütülmektedir. Nitekim, 1991 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına bakıldığında, tarımsal işletmelerin %8,5'i gibi oldukça düşük bir bölümünde yalnızca hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığı, tarımsal işletmelerin %71,9'luk bölümünde ise bitkisel üretim ve hayvancılığın bir arada yapıldığı görülmektedir. Ancak bölge bazında verilen bu rakamlar ülke geneliyle karşılaştırıldığında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne ait oranların Türkiye genelinden daha yüksek düzeyde olduğu görülür (Türkiye genelinde tarımsal işletmelerin %3,4'ünde yalnızca hayvancılık yapılırken, %72,1'lik bölümünde bitkisel üretim ve hayvancılık bir arada yapılmaktadır).

Hayvan Varlığı:

Güneydoğu Anadolu Bölgesi hayvan varlığı içerisinde ağırlıklı olarak küçükbaş hayvanlar bulunmaktadır. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde ise ilk sırayı koyun almaktadır. 2001 yılı itibariyle bölgedeki koyun sayısı 3,9 milyon adet civarında olup Türkiye genelindeki koyun varlığının %14,3'ünü oluşturmaktadır. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde diğer bir önemli hayvan kıl keçisidir. Bölgedeki kıl keçisi sayısı Türkiye genelinin %20'sini oluşturur (**Tablo 26**).

Bölgede sığır varlığı ise koyun sayısından oldukça az düzeydedir. 2001 yılı itibariyle bölgede 695.660 baş sığır sayısı olup Türkiye sığır varlığının %6,6'sını oluşturmaktadır (**Tablo 26**).

**TABLO 26: HAYVAN VARLIĞI BAKIMINDAN GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NİN
ÜLKE İÇİNDEKİ YERİ (2001)**

HAYVAN TÜRÜ	MİKTAR (Adet)		(2) / (1) (%)
	Türkiye (1)	G.Doğu Anadolu Bölgesi (2)	
KÜÇÜKBAŞ HAYVAN			
Koyun	26.972.000	3.861.750	14,32
Koyun(merinos)	552.134	190	0,03
Koyun(Yerli)	18.636.956	2.639.653	14,16
Kuzu(Merinos)	206.866	90	0,04
Kuzu(Yerli)	7.576.044	1.221.817	16,13
Kıl keçisi	6.676.000	1.336.440	20,02
Kıl keçisi	4.865.597	960.397	19,74
Kıl keçisi Oğlağı	1.810.403	376.043	20,77
Tiftik keçisi	346.000	40.200	11,62
Tiftik keçisi	258.831	29.612	11,44
Tiftik keçisi Oğlağı	87.169	10.588	12,15
BÜYÜKBAŞ HAYVAN			
Siğir	10.548.000	695.660	6,60
Siğir(Kültür)	1.167.782	22.492	1,93
Siğir(Kültür melezi)	2.925.425	127.263	4,35
Siğir(Yerli)	2.667.787	328.362	12,31
Dana(Kültür)	686.218	13.698	2,00
Dana(Kültür melezi)	1.694.575	53.407	3,15
Dana(Yerli)	1.406.213	150.438	10,70
Manda	138.000	4.490	3,25
Manda	99.001	2.957	2,99
Manda Yavrusu	38.999	1.533	3,93
KÜMES HAYVANLARI			
Tavuk	217.575.192	3.674.635	1,69
Et Tavuğu	161.899.442	793.900	0,49
Yumurta Tavuğu	55.675.750	2.880.735	5,17
Hindi	3.254.018	614.048	18,87
Ördek	913.748	100.757	11,03
Kaz	1.397.560	141.128	10,10
Arı Kovanı	4.115.353	156.022	3,79
Açılan İpek Böceği Kutusu	2.445	0	0,00

KAYNAK : DİE

Bölge siğir varlığının yapısına baktığımızda, yerli ırk ve kültür melezi siğirlerin ağırlıklı konumda olduğu görülürken, melez ırk siğirlerin oran itibariyle Türkiye ortalamasının altında olduğu dikkati çekmektedir. 2001 yılı itibariyle bölge siğir varlığının %68,8'ini (478.800 baş) yerli ırk siğirler oluştururken, %26'sını (180.670 baş) kültür melezi siğirler oluşturmaktadır. Bölge siğir varlığı içinde kültür ırk siğirlerin oranı ise %5,2'dir. Türkiye geneli açısından incelendiğinde ise; kültür ırk

sığırların %17,6, kültür melezi sığırların %43,8 ve yerli ırk sığırların da %38,6'lık bir orana sahip olduğu görülmektedir.

Bölge hayvancılığında önem arz eden bir diğer hayvancılık kolu da hindi, ördek ve kaz yetiştiriciliğidir. Bölgede yetiştirilen hindi sayısı Türkiye genelinin %18,9'unu oluştururken, ördek yetiştiriciliği ülke genelinin %11'ini, kaz da %10'unu teşkil ettiği dikkati çekmektedir. Bölgede ayrıca Diyarbakır, Adıyaman ve Mardin başta olmak üzere arıcılık faaliyetleri de yapılmakta olup bölgedeki arı kovanı sayısı Türkiye kovan sayısının %3,8'ini oluşturmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi hayvan varlığının gelişimi geçmiş dönemler itibariyle incelendiğinde, Bölgede kümes hayvanları dışındaki hayvan türlerinde sayının azaldığı dikkati çekmektedir. Nitekim Tablo 27'de Bölgeye yönelik olarak verilen hayvan sayılarına bakıldığında, 1983-2001 döneminde büyükbaş hayvanlarda %30, küçükbaş hayvanlarda ise %40 oranında bir düşmenin olduğu dikkati çekmektedir. Büyükbaş hayvanlar içerisinde ise en yüksek düşüş %84 oran ile manda varlığında olurken, sığır varlığındaki azalış %28 düzeyinde olmuştur. Yine küçükbaş hayvanlarda en fazla düşüş %91 oran ile tiftik keçisinde olurken, bunu %49 ile kıl keçisi izlemiştir. Bölge hayvan varlığı içerisinde en yüksek paya sahip olan koyun sayısında ise, 1983-2001 döneminde %33 düzeyinde bir düşüş meydana gelmiştir. İncelenen dönemde bölge kanatlı hayvan sayısında ise %27 oranında bir artış yaşanmıştır.

TABLO 27: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ HAYVAN VARLIĞININ GELİŞİMİ

Hayvan Türü	1983	1989	1997	2001	1983-2001 Değişim	
	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	%
Büyükbaş Hayvan	995.831	854.428	594.170	700.150	-295.681	-29,69
Sığır	967.261	841.255	590.090	695.660	-271.601	-28,08
Manda	28.570	13.173	4.080	4.490	-24.080	-84,28
Küçükbaş Hayvan	8.808.950	7.517.750	5.307.320	5.238.390	-3.570.560	-40,53
Koyun	5.741.950	5.521.890	3.909.220	3.861.750	-1.880.200	-32,74
Kılkeçi	2.605.650	1.924.270	1.339.940	1.336.440	-1.269.210	-48,71
Tiftik Keçi	461.350	71.590	58.160	40.200	-421.150	-91,29
Kümes Hayvanları	3.367.053	4.807.250	4.242.810	4.288.683	921.630	27,37
Tavuk	2.895.078	4.267.307	3.524.520	3.674.635	779.557	26,93
Hindi	471.975	539.943	718.290	614.048	142.073	30,10

KAYNAK: DİE

Tablodan da görüldüğü gibi, gibi sığır ve koyun varlığında önemli miktarda azalış gerçekleşmiştir. Bunda 1980 ve 1990'lı yıllarda izlenen tarım ve hayvancılık politikalarının menfi etki yaptığı düşünülmektedir. Nüfusunun halen önemli bir kesimi tarım ve hayvancılıkla uğraşan ülkemizde hayvancılığa gereken önemin verilmediği ve desteklenmediği, bu nedenle de hayvancılığın yok olma noktasına geldiği gözlenmektedir. Oysa ki, ülkemizde temel gıda maddesi olan et ve süt ürünlerinde kişi başına tüketiminin gelişmiş ülkelere göre çok gerilerde olduğu bir gerçektir. Gerek sağlıklı bir toplum için dengeli beslenme açısından gerekse tarım ve hayvancılıkta istihdam edilen nüfusun refah düzeyini yükseltmesi bakımından hayvancılığın desteklenmesi yönünde acil olarak önlem alınması gerekmektedir.

Ülkemizde hayvancılığın geliştirilmesinin yukarıda ifade edilen yararlarının yanı sıra köyden kente olan nüfus hareketlerini yavaşlatacağı, kentlerde yığılmayı önleyeceği, sağlıksız ve çarpık kentleşmeyi durduracağı aşikardır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi hayvan varlığındaki azalışın Türkiye genelinin üzerinde olmasının yanı sıra özellikle 1989-2001 dönemindeki düşüşün 1983-1989 dönemine göre daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Bunda da ülkemiz genelinde hayvancılığa uygulanan olumsuz politikaların yanı sıra söz konusu dönemde Bölgede yoğun olarak yaşanan terör olaylarının etkili olduğu düşünülmektedir.

Hayvansal Ürünler Üretimi:

Güneydoğu Anadolu Bölgesi hayvansal ürünler üretiminin yapısı incelendiğinde; bölgede et ve süt üretiminde, miktar bazında, ağırlığın büyükbaş hayvan grubundan inek sütü ve sığır etinde olduğu görülürken, bölgede yıllık ortalama olarak 630-650.000 ton süt, 20-25.000 ton kırmızı et, 400 milyon adet yumurta, 1.000 ton bal ve 6.000 ton yapağı üretildiği dikkati çekmektedir (**Tablo 27**).

Tablodan görüleceği gibi, bölge süt üretimi 2001 yılı itibarıyla 632.769 ton olup bu üretim miktarı Türkiye üretiminin %6,7'sini oluşturmaktadır. Bölgede üretilen kırmızı et miktarı 22.338 ton olup bu üretim Türkiye üretiminin %5,1'ini oluşturmakta iken, bölgede üretilen beyaz et üretimi de Türkiye beyaz et üretiminin

binde 2'sini teşkil etmektedir. Yumurta üretiminde Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkiye üretiminin %3,7'sini karşılarken, bal üretiminde %2,2'sini karşılamaktadır.

2001 yılı itibariyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi hayvansal ürünler üretimi ve Türkiye içindeki yeri Tablo 28'de verilmektedir.

TABLO 28: HAYVANSAL ÜRÜNLER ÜRETİMİ VE ÜLKE İÇİNDEKİ YERİ (2001)

	Miktar (Ton)		(2)/(1) (%)
	Türkiye (1)	G.Doğu Anadolu Bölgesi (2)	
Süt	9.495.550	632.769	6,66
Koyun sütü	723.346	125.668	17,37
Kıl keçi sütü	215.881	43.565	20,18
Tiftik keçi sütü	3.914	401	10,25
İnek sütü	8.489.082	461.783	5,44
Manda sütü	63.327	1.352	2,13
Et (1)	435.778	22.338	5,13
Koyun eti	85.661	10.433	12,18
Kıl keçi eti	15.825	1.975	12,48
Tiftik keçi eti	313	7	2,24
Siğir eti	331.590	9.910	2,99
Manda eti	2.294	13	0,57
Deve eti	9	0	0,00
Domuz eti	86	0	0,00
Deri (adet)	8.066.822	809.963	10,04
Koyun derisi	5.130.979	616.273	12,01
Kıl keçi derisi	907.557	118.431	13,05
Tiftik keçi derisi	16.239	487	3,00
Siğir derisi	1.997.071	74.693	3,74
Manda derisi	13.765	78	0,57
Deve derisi	25	1	4,00
Domuz derisi	1.186	0	0,00
Yapağı	40.907	6.172	15,09
Kıl	2.684	686	25,56
Tiftik	401	43	10,72
Beyaz et	629.832	1.359	0,22
Tavuk eti	614.726	1.359	0,22
Hindi eti	15.090	0	0,00
Ördek eti	4	0	0,00
Kaz eti	12	0	0,00
Yumurta (2)	660.940	24.264	3,67
Bal	60.190	1.300	2,16
Balmumu	3.174	74	2,33
İpek kozası	47	0	0,00

KAYNAK : DİE

(1): Mezbaha, kombina ve kurban bayramı kesimlerini kapsar.

(2): 16.000 adet yumurta 1 ton kabul edilmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sağılan ve kesilen hayvanların üretim ve verim durumu incelendiğinde ise; inekten ortalama olarak 1.286 kg/baş süt verimi alındığı, koyundan birim başına 62 kg/yıl, kıl keçisinden 61 kg/yıl ve mandadan ise 829 kg/yıl süt verimi alındığı görülmektedir. Yine kesilen hayvan başına verim (karkas ağırlığı) düzeyine bakıldığında, kesilen sığırların birim karkas ağırlığının 145 kg, koyunların 19 kg, kıl keçilerin 18 kg ve mandaların ise 183 kg olduğu dikkati çekmektedir.

Sağılan ve kesilen hayvanların verim düzeyi ülke geneli açısından mukayese edildiğinde, süt üretiminde; küçükbaş hayvanlarda verim düzeyinin özellikle koyunda Türkiye ortalamasının altında olduğu görülürken, kıl keçisinde ülke geneline eşit, tiftik keçisinde ise ülke genelinin altında bir verim düzeyinin olduğu dikkati çekmektedir. Büyük baş hayvanlarda ise süt veriminde ülke genelinin altında bir verim alındığı dikkati çekmektedir. Et üretiminde ise; küçükbaş hayvanlardan koyun ve kıl keçisinde Türkiye ortalamasına eşit bir verim alındığı görülürken, tiftik keçisinde ülke ortalamasının altında bir verimin olduğu göze çarpmaktadır. Et üretiminde büyükbaş hayvanlardan sığırdaki Türkiye ortalamasının altında bir verim söz konusu iken, manda da ülke ortalamasına eşit bir verim alınmaktadır (**Tablo 29 ve Tablo 30**).

Büyükbaş hayvanlarda verim düzeyinin Türkiye ortalamasının altında olmasının en önemli nedeni ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki sığırların yerli ırk ve kültür melezi sığırlardan oluşması ve kültür ırkı sığır sayısının bölge sığır varlığı içerisinde önemli bir orana sahip olmamasıdır.

TABLO 29: SÜT ÜRETİMİ VE HAYVAN BAŞINA VERİM (2001)

Hayvan Türü	Türkiye		Güneydoğu Anadolu Bölgesi	
	Üretim (Ton)	Verim (Kg)	Üretim (Ton)	Verim (Kg)
Koyun	723.346	49	125.668	62
Kıl Keçi	215.881	60	43.565	61
Tiftik Keçi	3.914	21	401	16
İnek	8.489.082	1.669	461.783	1.286
Manda	63.327	969	1.352	8294

KAYNAK : DİE

TABLO 30: ET ÜRETİMİ VE HAYVAN BAŞINA KARKAS AĞIRLIĞI (2001)

Hayvan Türü	Türkiye		Güneydoğu Anadolu Bölgesi	
	Üretim (Ton)	Karkas Ağırlığı (kg)	Üretim (Ton)	Karkas Ağırlığı (kg)
Koyun	85.661	18	10.433	19
Kıl Keçi	15.825	18	1.975	18
Tiftik Keçi	313	21	7	16
Sığır	331.590	180	9.910	145
Manda	2.294	183	13	183

KAYNAK : DİE

Su Ürünleri Üretimi:

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde su ürünleri üretimi ekonomik açıdan önemli bir potansiyel arz etmemektedir. 2000 yılı itibariyle 1,7 trilyon TL (cari fiyatlarla) gayri safi gelirin yaratıldığı balıkçılık sektörü, bölge tarımsal hasılasında (1.537 trilyon TL) %1'lik bir paya sahip olurken, bölge bu üretim değeri ile Türkiye balıkçılık gelirinin %3'ünü oluşturmaktadır (**Ek 9**).

Tarımsal Araç ve Gereç Durumu:

Güneydoğu Anadolu Bölgesi tarımsal alet ve makine varlığı incelendiğinde, bölgede, tarımsal araç ve gereç sayısının oldukça az olduğu görülürken, tarımsal üretimde makine kullanımının Türkiye ortalamasının oldukça altında bir düzeyde olduğu dikkati çekmektedir. Türkiye genelinde tarla bitkileri üretiminde traktör başına 19 hektar alan düşerken, bu oran Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 55'dir. Bölgede tarımsal alet ve makine sayısı daha ziyade Şanlıurfa, Gaziantep, Diyarbakır ve Mardin illerinde yoğunlaşmıştır. Bölgede 2001 yılı itibariyle 48.607 adet traktör mevcut olup bu sayı Türkiye traktör varlığının %5,1'ini oluşturmaktadır (**Ek 13**).

Gübre Kullanımı:

Güneydoğu Anadolu Bölgesi tarımsal üretiminde gübre kullanımı oldukça sınırlı düzeydedir. 2001 yılı itibariyle bölgede hektar başına kullanılan kimyasal gübre miktarı 358 kg iken, Türkiye genelinde ortalama gübre kullanımı hektar başına 466 kg'dır. Bölgede kimyasal gübrenin yoğun olarak kullanıldığı (hektar başına kullanım açısından) illerin başında Batman gelmektedir. 45.396 ton gübre tüketilen Batman'da hektar başına 456 kg gübre kullanılırken, bunu 449 kg/ha ile Gaziantep, 384 kg/ha ile Diyarbakır ve 371 kg/ha ile de Şanlıurfa izlemektedir. Bölgede en az gübre kullanımı ise 158 kg/ha ile Şırnak'ta olurken, bunu 258 kg/ha ile Kilis, 286 kg/ha ile de Mardin takip etmektedir. Kimyasal gübre kullanımı açısından bölge ortalamasının altında 5 il bulunurken, bölge ortalamasının üzerinde 4 il bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde gübre kullanımı açısından Türkiye ortalamasının üzerinde herhangi bir il bulunmamakla birlikte Batman ülke ortalamasına oldukça yakın bir düzeyde gübre kullanmaktadır (**Ek 14**).

3.2.3. Tarımsal Krediler

Tarım sektöründe beklenen üretim seviyelerine ulaşabilmesi, işletmelerde yetersiz olan işletme sermayesi unsurlarının tam olarak tamamlanması ile söz konusu olabilir. Tarımsal üretimde işletme sermayesindeki eksiklikler modern üretim araçlarının kullanımını veya entansiteyi ve yatırımın kapasitesini sınırlamaktadır. Oysa ülkemiz tarımının geliştirilmesi, istihdam imkanı yaratılması, işletme gelirindeki riskin azaltılması, işletmelerin daha rantabl çalışabilmeleri ve giderek artan nüfusun yeterli ve dengeli beslenebilmesi bakımından kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu nedenle ülkemiz tarım sektörünün arzulanan düzeye getirilmesi için gerek bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yürüten ve gerekse sadece bitkisel veya sadece hayvansal üretim yapan üreticilerin işletme ve yatırım sermayesi eksikliklerinin karşılanması önem taşımaktadır. Böylece, mevcut üretim kaynaklarından en etkin yararlanmak suretiyle, tarımsal üretimin ülke ekonomisine katkısı da artırılabacaktır.

Tarımda kredi gereksinimini artıran en önemli nedenler ekonomik ve sosyal nedenlerdir. Tarım işletmelerinin yeterli büyüklükte olmayışı ve sermaye yetersizliği, piyasa içi üretim ve verimliliğin artırılma arzusu, veraset ve intikal işlemleri sonucunda tarım alanlarının küçülmesi ve tarımsal ürün fiyatlarındaki dalgalanmalar bu sorunların başlıcalarıdır.

Bununla beraber Türkiye genelinde ekstansif bir yapı gösteren hayvancılık işletmeleri çağdaş gelişme ve ihtisaslaşmanın gereği olarak giderek entansif bir yapı kazanmaktadır. Özellikle koyun ve sığır besiciliği işletmeleri, süt sığırcılığı işletmeleri ve sanayi tipi üretim yapısı kazanmış broiler ve yumurta tavukçuluğu işletmeleri entansif karakterli olmaları nedeniyle önemli ölçüde sabit ve döner sermayeye gereksinim duymaktadır. Bu açıklamalardan anlaşılacağı gibi, sektör ve onu oluşturan hayvancılık işletmeleri finansman ihtiyacı içinde bulunmaktadır. İşletmelerin altyapı ile ilgili (ahır, ağıl, kümes gibi) işletme sorunlarının çözümünde uzun vadeli krediye gereksinim duyulurken, orta ve kısa vadeli krediler ise hayvancılık işletmesinin döner sermaye, cari ve diğer harcamalardan olan alet ve malzeme alımları için kullanılmaktadır. Özellikle orta ve kısa vadeli krediler besi, süt sığırcılığı ve entansif tavukçuluk işletmelerinin devamlılıklarını sağlayabilmeleri açısından önem taşımaktadır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere tarım ve hayvancılık sektörlerinde teknolojik gelişme ve verim artışı, yatırım ile yeterli girdi kullanımına bağlıdır. Çağdaş teknolojilerin uygulanması, ekonomik, sosyal ve doğal olaylar tarımda sermaye ihtiyacını dolayısıyla kredi gereksinimini artıran faktörlerdir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi tarımsal kredi durumu incelendiğinde, 1999 yılı itibarıyla bölgede 81 trilyon TL. tarımsal kredi kullanıldığı ve bu kredi miktarının Türkiye toplam tarımsal kredilerin %3,8'ini oluşturduğu görülmektedir (**Tablo 31**).

Bölge tarımsal kredilerinin türlere göre dağılımı incelendiğinde, kullanılan kredilerin %26,8'inin bitkisel kredilerden oluştuğu görülürken, %24'ünün Tarım Kredi Kooperatifleri'nden alınan krediler, %18,2'sinin tarımsal araç ve gereç kredileri ve %12,1'inin de hayvansal üretim kredilerinden oluştuğu dikkati çekmektedir.

TABLO 31: TARIMSAL KREDİLER (1999)

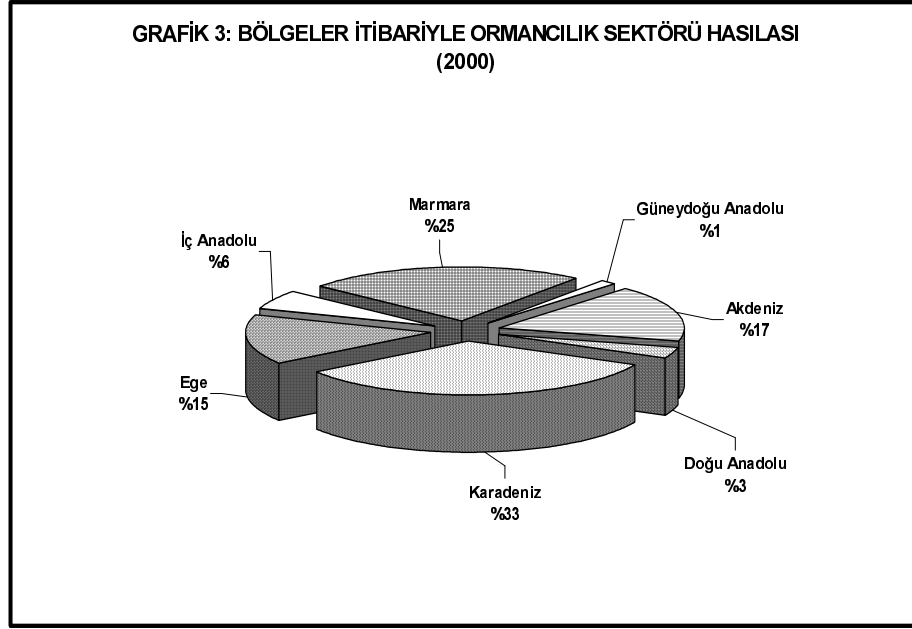
Kredi Türü	Tutar (Milyar TL)				(2) / (1) (%)
	Türkiye (1)	Dağılım (%)	G.Doğu Anadolu Bölgesi (2)	Dağılım (%)	
Bitkisel üretim kredileri	206.451	9,70	21.818	26,83	10,57
Hayvansal üretim	348.370	16,36	9.794	12,05	2,81
Kimyevi gübre	33.724	1,58	7.762	9,55	23,02
Su ürünleri kredileri	10.115	0,48	11	0,01	0,11
Tarımsal araç ve gereçler	56.647	2,66	14.777	18,17	26,09
Tarım kredi kooperatifleri	478.109	22,45	19.509	23,99	4,08
Tarımsal içerikli krediler	995.729	46,77	7.636	9,39	0,77
Tarımsal sanayi	47	0,00	0	0,00	0,00
TOPLAM	2.129.192	100,00	81.196	100,00	3,82

KAYNAK: DİE

3.3. Ormancılık

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ormanlık alan miktarı 1.271.390 hektar olup Türkiye orman varlığının %6,1'ine sahiptir. Bölgedeki ormanlık alanların %5,4'ü koru ormanı, %94,6'sı da baltalık ormanı niteliğindedir. Yine bölgedeki orman varlığının %50,5'i normal, %49,5'i de bozuk niteliktedir. Orman alanlarının bölge illeri açısından dağılımına baktığımızda, en fazla orman alanına sahip ilin 396.486 ha ile Diyarbakır'a ait olduğu görülürken, bunu 252.845 ha ile Şırnak, 176.645 ha ile de Siirt'in izlediği dikkati çekmektedir. Bölgede en düşük orman alanına sahip il ise 8.266 hektarlık alan ile Şanlıurfa'dır (**Ek 15**).

Bölgede ormanlık alanların az olması, orman ürünleri üretimi açısından bölge hasılasının da az olması sonucunu doğurmaktadır. 2000 yılı itibariyle Türkiye genelinde elde edilen 423 trilyon TL ormancılık gayri safi gelirin %1,4'ü Güneydoğu Anadolu Bölgesi tarafından gerçekleştirilmiştir. 5,8 trilyon TL üretim değeri ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi, bölgeler sıralamasında son sırada bulunmaktadır.

3.4. Madencilik

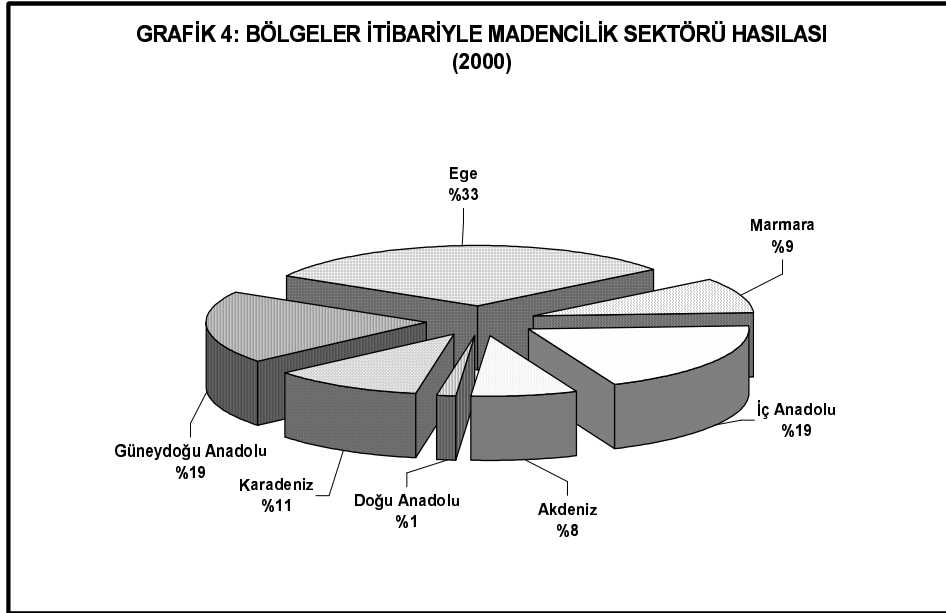
Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli yer altı zenginliği petroldür. Türkiye ham petrol üretiminin tamamına yakın bölümü bu bölgeden sağlanmaktadır. Doğal gaz, asfaltit, linyit ve fosfat bölgenin diğer yer altı zenginliklerini oluşturmaktadır. 2000 yılı itibariyle bölge GSYİH'sı içinde %4,4 paya sahip olan madencilik sektörü, Türkiye madencilik hasılasının ise %19,5'ini oluşturmaktadır (**Tablo 32**).

2000 yılı itibariyle Türkiye genelinde elde edilen 1.423 trilyon TL madencilik hasılasının %19,5'i Güneydoğu Anadolu Bölgesi tarafından gerçekleştirilirken, 277 trilyon üretim değeri ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi, bölgeler sıralamasında üçüncü sırada yer almaktadır. Bölge madencilik hasılasının en yüksek olduğu il ise Adıyaman'dır. 94,7 trilyon TL hasıla ile bölge madencilik hasılasının %34,1'ini oluşturan Adıyaman ilinde madencilik sektörü GSYİH'nın %19,5'ini oluşturmaktadır. Bölge madencilik hasılası içinde ikinci sırayı %31,4 pay ile Diyarbakır alırken, bunu %26,9 pay ile Batman izlemektedir.

TABLO 32: BÖLGE VE TÜRKİYE MADENCİLİK HASILASININ GELİŞİMİ
(Cari Fiyatlarla) (Milyar TL)

YILLAR	TÜRKİYE (1)		G.DOĞU ANADOLU B. (2)		(2) / (1) (%)
	Değer	Gelişme Hızı (%)	Değer	Gelişme Hızı (%)	
1987	1.475	-	340	-	23,05
1988	2.357	59.8	423	24.3	17,95
1989	4.625	96.2	935	120.8	20,22
1990	6.269	35.6	1.508	61.4	24,05
1991	9.762	55.7	2.471	63.8	25,31
1992	14.946	53.1	3.594	45.5	24,05
1993	21.814	45.9	4.197	16.8	19,24
1994	54.099	148.0	9.055	115.8	16,74
1995	98.545	82.2	16.495	82.2	16,74
1996	183.080	85.8	25.628	55.4	14,00
1997	336.889	84.0	46.763	82.5	13,88
1998	563.270	67,2	52.429	12,1	9,31
1999	883.737	56,9	138.547	164,3	15,68
2000	1.422.903	61,0	277.449	100,3	19,50

KAYNAK : DİE

3.5. Altyapı İmkanları

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin altyapısına yönelik olarak yatırımlar (kamu yatırımları), daha ziyade Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında yürütülen

yatırım faaliyetlerinden oluşmaktadır. Bölgeye yönelik yapılan altyapı yatırımlarının başında enerji ve sulama amaçlı yatırımlar gelmektedir. Bölgede halihazırda altı baraj üzerinde kurulan hidroelektrik santrallerinin (Karakaya ve Atatürk Barajları ile Kralkızı, Karkamış, Birecik ve Dicle Barajları'nda kurulu HES'lerin) toplam kurulu gücü 5.256 MV olup bu santraller, Türkiye toplam hidroelektrik santralleri kurulu gücünün (10.107 MV) %52'lik bölümünü oluşturmaktadır. Ayrıca, GAP kapsamında ve Fırat havzası üzerinde bir adet inşa, bir adet ön inceleme ve beş adet de master plan aşamasında toplam 7 adet hidroelektrik santrali ile yine Dicle havzası üzerinde bir adet inşa, bir adet ön inceleme, iki adet master plan ve iki adet de program aşamasında olan toplam 6 adet hidroelektrik santrali projesi de bulunmaktadır. Bu yatırım projelerinin işletmeye geçmesiyle birlikte bölgedeki HES'lere ait kurulu güç 7.476 MV olacaktır (bu kurulu gücün 5.304 MV'si Fırat havzasındaki barajlar üzerindeki HES'lere ait iken, 2.172 MV'si de Dicle havzasındaki barajlar üzerinde kurulu olan HES'lere aittir).

GAP kapsamında toplam 14 baraj tamamlanmış ve 6 hidroelektrik santrali işletmeye açılmış durumdadır. Ayrıca, 1 baraj ve 2 HES'in inşaatı da devam etmektedir.

Bölgede toplam 215.080 hektarlık alan sulanmakta olup Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında 146.317 hektarlık alanı kapsayan 9 sulama projesi de inşa halindedir. Bunun yanı sıra yine GAP kapsamında olan ihale programında da 8 sulama projesi de bulunmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ulaşım altyapısı incelendiğinde ise, bölgede ulaştırma sektörüne yönelik bir çok yatırım projesinin uygulanmakta olduğunu görmekteyiz. GAP Bölgesi'nde karayolu ağı uzunluğu 36.107 km'dir. Bunun 5.437 km'si devlet ve il yolu, 30.670 km'si ise köy yoludur. Halen inşa halinde olan Adana-Gaziantep Otoyolu'nun yaklaşık 80 km'lik bölümü de Bölge içerisinde bulunmaktadır. Bölgedeki bütün köylerin %98'i anayol ağına bağlanmış durumdadır.

Toplam 196 km uzunluğundaki Şanlıurfa-Gaziantep Otoyolu (Gaziantep Çevreyolu dahil) GAP'ın ulaşım ana arterini oluşturmaktadır. Otoyolun Haziran 1998 tarihindeki ihalesini müteakip, inşasına başlanmış olup Gaziantep-Şanlıurfa otoyolunun 2002 yılında bitirilmesi hedeflenmiştir.

Halen bölgede bulunan 7 adet (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa) havaalanından başka, Şanlıurfa'nın kuzeyindeki Taşdağı mevkiinde yapılmakta olan GAP Uluslararası Havalimanı inşaatına 9 Mayıs 1998 tarihinde başlanmış olup çalışmalar devam etmektedir.

GAP kapsamında yapılan ve yapılmakta olan barajlar sadece enerji ve tarımsal amaçlı nitelikleri ile değil, aynı zamanda yük taşımacılığında düşük ulaşım maliyeti ve zaman tasarrufu sağlayıcı özellikleri ile de Bölge'nin ekonomik gelişimine katkıda bulunmaktadır. Böylece, Bölge'de Kahta-Siverek arasındaki yük taşımacılığı, Atatürk Barajı feribot seferleri ile gün içerisinde sürekli olarak gerçekleştirilmekte, Adıyaman-Siverek arasında yük taşımacılığı da daha etkin olarak sürdürülmektedir.

Haberleşme altyapısı konusunda Güneydoğu Anadolu Bölgesi iletişim ve özellikle telefon hizmeti bazında diğer bölgeler kadar gelişmiş bir iletişim altyapısına sahiptir.

Bölge altyapısının modernizasyonu hususunda atılan somut adımların bir göstergesi niteliğindeki, *kamu yatırım harcamalarının* gelişimine bakıldığında, şu hususlar dikkat çekmektedir: 1991 yılında cari fiyatlarla 1.126 milyar TL düzeyinde bulunan kamu yatırım harcamaları, yıllar itibariyle devamlı olarak artış göstererek (2001 yılı hariç olmak üzere) 2001 yılı sonunda 200 trilyon düzeyine yükselmiştir. Bölgedeki kamu yatırım harcamalarında özellikle 1992, 1996, 1997 ve 1998 yıllarında önemli oranlarda artış meydana gelmiştir. Kamu yatırımları açısından bölgenin Türkiye geneli içindeki payı incelendiğinde ise, 1991'de %2,7 olan payının 1997'de en yüksek düzeyi olan %4,6 düzeyine yükseldiği ve 2001'de ise %2,1 seviyesine indiği ve bu oranın da oldukça düşük seviyede olduğu dikkati çekmektedir. Kamu yatırım harcamaları 1991-2001 dönemi itibariyle

değerlendirildiğinde, incelenen dönemde bölgeye 894 trilyon TL düzeyinde kamu yatırımı yapıldığı ve bu miktarın da Türkiye toplamının %3,3'ünü oluşturduğu görülür (Tablo 33).

TABLO 33: KAMU YATIRIM HARCAMALARININ GELİŞİMİ
(Cari Fiyatlarla)

Yıllar	HARCAMA TUTARI (Milyar TL)				(2) / (1) (%)
	Türkiye (1)	Değişim (%)	G.Doğu Anadolu Bölgesi (2)	Değişim (%)	
1991	41.864	-	1.126	-	2,69
1992	75.404	80,12	2.474	119,72	3,28
1993	122.799	62,85	4.599	85,89	3,75
1994	218.875	78,24	6.776	47,34	3,10
1995	312.039	42,56	11.367	67,75	3,64
1996	622.925	99,63	26.709	134,97	4,29
1997	1.346.981	116,23	62.399	133,63	4,63
1998	3.162.783	134,81	137.667	120,62	4,35
1999	4.605.643	45,62	148.797	8,08	3,23
2000	7.612.580	65,29	291.960	96,21	3,84
2001	9.358.212	22,93	200.005	-31,50	2,14
1991-2001	27.480.105	-	893.878	-	3,25

KAYNAK: DPT, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, 2001 Yılı Yatırım Programı, Yatırımların İllere Göre Dağılımı, Ocak 2001.

Kamu yatırım harcamalarının sektörlere göre dağılımına bakıldığında ise, tarım sektörüne yapılan harcamaların, diğer sektörlere yapılan harcamalardan daha yüksek düzeyde olduğu dikkati çekmektedir (Tablo 31).

TABLO 34: KAMU YATIRIM HARCAMALARININ SEKTÖREL DAĞILIMI (2001)
(Cari Fiyatlarla)

Sektörler	Türkiye (1)		G.Doğu Anadolu Bölgesi (2)		(2) / (1) (%)
	Milyar TL	%	Milyar TL	%	
Tarım	536.135	5,73	44.219	22,11	8,25
Madencilik	124.150	1,33		0,00	0,00
İmalat	505.331	5,40	1.329	0,66	0,26
Enerji	1.570.325	16,78	18.600	9,30	1,18
Ulaştırma ve Haberleşme	1.712.559	18,30	9.762	4,88	0,57
Turizm	108.194	1,16	300	0,15	0,28
Konut	528.205	5,64	1.408	0,70	0,27
Eğitim	1.235.600	13,20	23.819	11,91	1,93
Sağlık	577.643	6,17	25.019	12,51	4,33
Diğer	2.460.070	26,29	76.549	38,27	3,11
Toplam	9.358.212	100,00	200.005	100,00	2,14

KAYNAK: DPT, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, 2001 Yılı Yatırım Programı, Yatırımların İllere Göre Dağılımı, Ocak 2001.

Tablodan da görüldüğü gibi; 2001 yılı itibariyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 200 trilyon TL olarak gerçekleşen kamu yatırım harcamasının %22,1'ini tarım sektörüne yapılan harcamalar oluştururken, %12,5'ini sağlık, %11,9'unu eğitim, %9,3'ünü enerji, %4,9'unu da ulaştırma ve haberleşme sektörüne yapılan harcamaların oluşturduğu dikkati çekmektedir.

3.6. Teşvik Durumu

Bir ülkede yatırımların özendirilmesinde uygulanan teşviklerden en önemlisi yatırım teşvik tedbirleridir. Devlet, bölgeler ve/veya iller arasındaki gelişmişlik farkını gidermek amacıyla illere farklı yatırım teşvikleri (başka bir ifadeyle Devlet Yardımları) sağlamaktadır. Yine, Devlet, belirli sektörlerin ülke içinde gelişmesini sağlamak amacıyla, gelişmesini istediği sektörlerle (özel önem taşıyan sektörlerle) farklı teşvik tedbirlerini (destek unsurlarını) uygulamaktadır.

Yatırımların özendirilmesinde uygulanabilecek Devlet Yardımları açısından Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Gaziantep dışındaki diğer bütün illeri **Kalkınmada Öncelikli İller** kapsamında yer almaktadır. Gaziantep ise **Normal Yöre Kapsamındaki İller** içinde yer alır.

09.07.2002 tarih ve 24810 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 2002/4367 sayılı Bakanlar Kurulu kararı çerçevesinde Hazine Müsteşarlığı'ndan alınan "Teşvik Belgesi" kapsamında gerçekleştirilen yatırımlar için, yatırım veya işletme dönemlerini kapsayan aşağıdaki destek unsurları uygulanmaktadır; (*)

- a) Gümrük vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası,
- b) Yatırım İndirimi,
- c) Katma Değer Vergisi İstisnası,
- d) Vergi, Resim ve Harç İstisnası,
- e) Kredi Tahsisi.

(*) Yatırımlarda Devlet Yardımları EK 17'de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Yatırımın teşvik belgesi kapsamına alınabilmesi için kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımların, sabit yatırım tutarının asgari 200 milyar TL. normal ve gelişmiş yörelerde 400 milyar TL olması gerekmektedir. Finansal kiralama şirketleri aracılığıyla yapılacak yatırımlarda, finansal kiralama şirketleri için aranacak asgari sabit yatırım tutarı bu miktarların % 25'i kadardır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yatırım teşvik ve izin belgesi almış yatırım projeleri, diğer bölgeler ile karşılaştırıldığında, bölgede teşvik ve izin belgesi almış yatırım projeleri sayısının az olduğu dikkati çekmektedir. 1990-2002 döneminde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne verilen yatırım teşvik belgelerinin sayısı, toplam yatırım tutarı ve istihdam durumu Türkiye ve Bölge ile karşılaştırmalı olarak Tablo 35'de verilmiştir.

TABLO 35: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NE VERİLEN TEŞVİK BELGELERİNİN TÜRKİYE İLE MUKAYESESİ (Milyar TL)

Yıllar	Türkiye			Güneydoğu Anadolu Bölgesi			Bölge/Türkiye (%)		
	Belge Sayısı (Adet)	Toplam Yatırım Tutarı	İstihdam (Kişi)	Belge Sayısı (Adet)	Toplam Yatırım Tutarı	İstihdam (Kişi)	Belge Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı	İstihdam
1990	3.141	68.605	181.683	1.130	16.847	38.393	36,0	24,6	21,1
1991	1.775	94.862	171.520	258	9.475	19.154	14,5	10,0	11,2
1992	1.554	186.911	113.189	32	2.430	1.545	2,1	1,3	1,4
1993	3.051	697.502	198.386	95	29.313	4.969	3,1	4,2	2,5
1994	1.392	427.861	91.184	53	18.588	4.454	3,8	4,3	4,9
1995	4.955	4.673.806	375.895	274	375.948	29.621	5,5	8,0	7,9
1996	5.024	3.007.362	269.690	316	204.967	17.845	6,3	6,8	6,6
1997	5.144	4.342.808	335.835	416	243.082	19.362	8,1	5,6	5,8
1998	4.291	4.564.524	285.103	323	326.484	22.197	7,5	7,2	7,8
1999	2.968	6.552.963	193.299	159	213.731	7.950	5,4	3,3	4,1
2000	3.521	8.763.167	186.894	208	313.684	9.321	5,9	3,6	5,0
2001	2.155	10.720.536	107.223	152	759.634	7.717	7,1	7,1	7,2
2002	3.003	15.219.064	143.091	212	1.407.700	11.632	7,1	9,2	8,1

KAYNAK: T.C. Hazine Müsteşarlığı, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü

Bölgede KOBİ yatırım teşviklerinden yararlanan işletme sayısı 2002'de 19 olup bu işletmelere 1.775 milyar TL yatırım kredisi, 360 milyar TL işletme kredisi olmak üzere toplam 2,1 trilyon TL kredi kullanılmıştır. 2002 yılı itibariyle bölgede KOBİ yatırımları için verilen toplam kredi miktarı ülke genelinde kullanılan kredi tutarının %7,6'sını oluşturmaktadır (Tablo 36).

TABLO 36: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NE VERİLEN KOBİ YATIRIM TEŞVİKLERİNİN DAĞILIMI

Yıllar	Türkiye			Güneydoğu Anadolu Bölgesi			Bölge/Türkiye (%)		
	Belge Sayısı (Adet)	Toplam Kredi	İstihdam (Kişi)	Belge Sayısı (Adet)	Toplam Kredi	İstihdam (Kişi)	Belge Sayısı	Toplam Kredi	İstihdam
1997	1.550	19.637	14.974	93	1.384	1.055	6,0	7,0	7,0
1998	1.171	19.685	12.117	162	3.114	2.267	13,8	15,8	18,7
1999	1.695	42.426	10.222	255	7.112	2.720	15,0	16,8	26,6
2000	1.229	36.758	5.587	175	6.184	1.185	14,2	16,8	21,2
2001	246	8.170	674	20	805	90	8,1	9,9	13,4
2002	390	28.205	1.498	19	2.135	109	4,9	7,6	7,3

KAYNAK: T.C. Hazine Müsteşarlığı, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sosyo-ekonomik yapısında dikkati çeken özellikleri beş başlık altında toplamak mümkündür:

1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi net dışa göç veren bölgedir.

Nüfusun sosyal ve Ekonomik niteliklerini gösteren 1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, 1985-1990 döneminde bölgede net göç hızı ‰-33'tür. Güneydoğu Anadolu Bölgesi dışa göç açısından, bölgeler sıralamasında Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi'nden sonra üçüncü sıradadır. 1985-1990 döneminde bölgenin Batman hariç olmak üzere diğer bütün illeri net göç vermiştir.

1990-2000 döneminde Güneydoğu Anadolu Bölgesi nüfusu, yıllık ‰24,80 oranında artış göstererek, Marmara Bölgesi'nden sonra nüfusu en fazla artan ikinci bölgemizdir.

Nüfus, bölgenin büyük kentlerinde (özellikle Gaziantep, Diyarbakır ve Şanlıurfa) yoğunlaşmış olup küçük kentler fazla büyümemekte, hatta bazıları (Kilis) nüfus kaybetmektedir.

2. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerinden biridir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nden sonra Türkiye'nin en az gelişmiş ikinci bölgesidir. 2000 yılı itibariyle Türkiye GSYİH'sının %5,1'ini oluşturan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kişi başına düşen gayri safi hasıla da ortalama 1.532 \$'dır. Bu değer 2.941 \$ olan Türkiye ortalamasının %48 altındadır.

3. Bölge ekonomisinde görel olarak tarım sektörünün payı büyüktür.

Bölge ekonomisi büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa bağlıdır. Tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı yüksek, sanayide çalışanların payı düşüktür.

(sanayide çalışanların payı, ülke genelinde sanayide çalışanların toplam istihdamdaki payının yarısı kadardır).

2000'de cari fiyatlarla 6.304 trilyon TL olan bölge GSYİH'sında tarım sektörünün payı %24,4'tür. Bu oran Türkiye GSYİH'sı içinde %14,1 olan tarımın payından yaklaşık iki kat daha yüksektir. GSYİH içinde sanayi sektörünün payı ise %17,6 olup bu %23,3 olan Türkiye geneline ait orandan %25 daha düşüktür.

4. Bölge hasılasında devlet hizmetlerinin payı ağırlıklı konumdadır.

Bölgedeki bir çok ilin ekonomisi daha ziyade devlet hizmetlerine, başka bir ifadeyle kamu görevlilerinin aldıkları maaş ve ücretlere dayanmaktadır. 2000 yılı itibariyle devlet hizmetlerinin GSYİH içindeki payı %16,8 oranında olup bu değer Türkiye genelinden (%10,1) yaklaşık %60 daha fazladır. Devlet hizmetlerinin GSYİH içindeki payı açısından Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu Bölgesi'nden sonra en yüksek paya sahip ikinci bölgemizdir.

Bölge illerinden Şırnak, Siirt, Diyarbakır'da devlet hizmetlerinin GSYİH içindeki payı oldukça yüksektir. Bu illerde devlet hizmetlerinin payı diğer sektörlerden de daha yüksek düzeydedir. Özellikle Şırnak, devlet hizmetlerinin GSYİH içindeki payı açısından Türkiye'nin en yüksek payına sahip ilidir (2000 yılı itibariyle 182,9 trilyon TL olan Şırnak ili GSYİH'sının %51,1'i devlet hizmetlerine aittir).

Bölge GSYİH'sı içinde devlet hizmetleri payının en düşük olduğu il ise %2,7 oran ile Kilis olup bunu %8,6 ile Gaziantep, %14,3 ile Şanlıurfa izlemektedir (**Ek 16**).

5. Bölge illeri arasında gelişme farklılıkları bulunmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu doğal kaynakların (arazi, su, turizm, maden ve diğer kaynaklar) dağılımı, bölgeyi oluşturan iller arasında eşitsizliklere yol açmakla birlikte, bu eşitsizlikler minimum düzeydedir. İller arasında yaşanan bu eşitsizlikler, illerin sosyo ekonomik verilerinde de kendisini hissettirmektedir. Gelişmişlik farklılıklarının tespit edilmesinde önemli bir gösterge olan kişi başına

hasıla rakamları incelendiğinde, Bölge illerinden Şırnak, Mardin, Adıyaman, Şanlıurfa ve Siirt illerinde kişi başına hasılanın, bölge ortalamasının altında olduğu dikkati çekerken (bu illerden özellikle Şırnak 830 \$ kişi başına gelir ile bölge değerinden yaklaşık %50 daha düşük konumdadır), Gaziantep, Diyarbakır, Kilis ve Batman'da ise bölge ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. 1.532 \$ olan bölge ortalamasının altında 5 il bulunurken, 4 il de bölge ortalamasının üzerindedir. Burada çarpıcı olan hususlardan biri de (kişi başına gelir açısından), en yoksul il olan Şırnak ile en zengin il konumunda olan Kilis arasında, kişi başına gelir açısından 3 kata yakın bir farkın olmasıdır (**Ek 5**). Kişi başına hasıla rakamları Türkiye geneli itibariyle değerlendirildiğinde, bölgeyi oluşturan illerin tamamının, Türkiye geneli kişi başına hasıla rakamının altında kaldığı ve bölge illerinden 3 tanesinin, kişi başına gelir bakımından 81 il arasında son 10 il içinde yer aldığı görülür.

Yine aynı şekilde diğer göstergeler açısından değerlendirildiğinde, başta Şırnak olmak üzere Siirt, Mardin ve Batman illerinin sosyo ekonomik gelişmişlik sıralamasında son sıralarda yer aldığı dikkati çekmektedir (**Ek 7**).

Bölgenin sosyo-ekonomik yapısındaki bu olumsuz durumun en önemli nedenlerinden biri altyapı yetersizliğidir. Başta ulaşım olmak üzere, fiziki ve sosyal altyapı eksikliği, bölgenin gelişmesini engelleyen etkenlerin başındadır. Nitekim kamu yatırım harcamalarının gelişimine baktığımızda, bölgeye yapılan kamu yatırım harcamalarının Türkiye geneli içinde %3-4 gibi düşük bir oran teşkil ettiği görülmektedir.

Dolayısıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ekonomik yönden kalkınmasını sağlayarak diğer bölgelerle arasında olan gelişmişlik farkının ortadan kaldırılması -en azından minimum düzeye indirilmesi- için başlangıç olarak bölgenin altyapı yatırımlarının (ulaşım ve haberleşme, enerji, eğitim, sağlık vs) gerçekleştirilmesine bağlıdır. Ancak ekonomik gelişmenin sürekliliğinin sağlanabilmesi açısından, altyapı yatırımlarının bir bütün olarak ele alınarak sorunun giderilmesi de ayrı bir önem taşımaktadır.

Bölgede altyapı yatırımlarıyla beraber aynı zamanda, bölgenin ekonomik kalkınmasını etkileyecek potansiyel alanların öncelikle değerlendirilerek saptanması gerekmektedir. Bu potansiyeli taşıyan tarım, sanayi, ticaret ve turizm yatırımlarının en ince ayrıntılarıyla birlikte incelenerek ortaya konması -mevcut imalat yapısının ve yatırımları etkileyen tüm faktörlerin ayrıntılı şekilde bilinmesi ve değerlendirilmesi- daha rasyonel yatırımların yapılması açısından müteşebbisleri yönlendirebilecektir.

Kalkınma sürecinin temelini teşkil eden yatırım kararları ne kadar sağlıklı olursa, yatırım o ölçüde başarılı olacaktır. Dolayısıyla hem yatırımın başarısı, hem de ülkenin kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi, yatırımların rasyonel seçim esaslarına uygun olarak yapılmasına, başka bir ifadeyle yatırımların sağlam projelere dayandırılmasına bağlıdır.

En geniş anlamda proje, belli mal ve hizmetlerin üretiminin gerçekleştirileceği tesisler oluşturmak amacıyla kaynak tahsis edilmesini öngören yatırım önerisidir. Yatırım projelerinin hazırlanması ve değerlendirilmesi birbirine bağlı bir dizi aşamadan oluşmaktadır. Yatırım projesinin fikir olarak tasarlanmasından, hazırlık, eleme, seçme, yatırımın gerçekleşmesi ve sonunda işletmeye alma dönemine kadar süren faaliyetler proje çalışmaları kapsamına girmektedir.

Türkiye Kalkınma Bankası, proje döngüsü olarak nitelendirilen proje planlama aşamalarına projenin ilk aşaması olan proje oluşturma (projenin fikir olarak tasarlanması) aşamasından katılmakta olup Banka, ***Yöresel Uygun Yatırım Alanları Araştırmalarıyla*** o bölgeye yönelik olası yatırım konuları tespit etmektedir (bu çalışmaları yönlendiren birincil amaç, yöre kalkınmasına katkıda bulunacak, yöre kaynakları ile uyumlu ve pazarlama olanağı yüksek bulunan yatırım alanlarının belirlenmesidir).

Ayrıca Banka, proje çalışmalarına bir finansman kuruluşu olması nedeniyle, proje döngüsünün diğer aşamalarında da katılmakta ve etkin görevler üstlenmektedir. Yatırım projelerinin uygulama aşamasında, yatırımın finansman ihtiyacının karşılanması amacıyla, ***Türkiye Kalkınma Bankası***, gerek hazine kaynaklı gerekse

yurtdışı ve kendi iç kaynaklarından oluşan fonları, kuruluş amaçları doğrultusunda, kârlılık ve verimlilik anlayışı içinde orta ve uzun vadeli olarak bu yatırım projelerine aktarmaktadır.

Ekonomik kalkınma ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması amacıyla *Türkiye Kalkınma Bankası*, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerin büyük bir çoğunluğu için değişik tarihlerde Yöresel Uygun Yatırım Alanları Araştırması yapmış, ayrıca bu bölgemizdeki yatırımların finansmanına belirli fonları aktarmıştır.

Banka, 2001 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 6 ayrı ilde 47 sanayi firmasına 3,3 trilyon TL yatırım ve işletme kredisi kullandırırken, 4 ilde toplam 10 turizm firmasına da 934 milyar TL yatırım kredisi kullandırmıştır. 2002 yılında ise, 9 ilde 48 sanayi firmasına 12,7 trilyon TL yatırım ve işletme kredisi, 4 ilde 14 turizm firmasına 1,3 trilyon TL olmak üzere toplam 14 trilyon TL yatırım ve işletme kredisi kullandırmıştır.

EKLER

- Ek 1: Güneydoğu Anadolu Bölgesi İllerinin 1990-2000 Nüfusu**
- Ek 2: Güneydoğu Anadolu Bölgesi İllerinin Net Göç Hızı (1985-1990)**
- Ek 3: Güneydoğu Anadolu Bölgesi İllerinin Kırsal/Kentsel Nüfusu (2000)**
- Ek 4: Güneydoğu Anadolu Bölgesi İllerinin GSYİH'sı (2000)**
- Ek 5: Güneydoğu Anadolu Bölgesi İlleri Kişi Başına Düşen GSYİH'sı (2000)**
- Ek 6: Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Araştırmasında Kullanılan Değişkenler ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Türkiye'nin Değerleri**
- Ek 7: İllerin Sosyo – Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması**
- Ek 8: Sanayi Hasılasının İller İtibariyle Dağılımı (2000)**
- Ek 9: Tarımsal Hasılanın İller İtibariyle Dağılımı (2000)**
- Ek 10: Tarla Ürünleri Üretimi ve Verim Durumu (2001)**
- Ek 11: Sebze Ürünleri Üretimi ve Türkiye İçindeki Yeri (2001)**
- Ek 12: Meyve Ürünleri Üretimi ve Ağaç Sayısı (2001)**
- Ek 13: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Tarımsal Araç ve Gereç Sayısı (2001)**
- Ek 14: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Gübre Kullanımı (2001)**
- Ek 15: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Ormanlık Alan Miktarı**
- Ek 16: Devlet Hizmetlerinin GSYİH İçindeki Payı (2000)**
- Ek 17: Yatırımlarda Devlet Yardımları**

EK 1: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ İLLERİNİN 1990-2000 NÜFUSU

İller	Nüfus		Değişim	
	1990	2000	Miktar	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)
Adıyaman	510.827	623.811	112.984	19,98
Diyarbakır	1.096.447	1.362.708	266.261	21,73
Gaziantep	1.010.396	1.285.249	274.853	24,05
Mardin	558.275	705.098	146.823	23,34
Siirt	243.435	263.676	20.241	7,98
Şanlıurfa	1.001.455	1.443.422	441.967	36,55
Batman	344.121	456.734	112.613	28,30
Şırnak	262.006	353.197	91.191	29,86
Kilis	130.198	114.724	-15.474	-12,65
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	5.157.160	6.608.619	1.451.459	24,80

KAYNAK : DİE

EK 2: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ İLLERİNİN NET GÖÇ HIZI (1985-1990)

İller	1990 Nüfusu (*)	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı %
Adıyaman	437.487	19.370	36742	-17.372	-40
Diyarbakır	921.096	46.883	79.095	-32.212	-35
Gaziantep	989.641	52.589	53.070	-481	-
Mardin	458.540	21.281	56.031	-34.750	-76
Siirt	198.864	10.960	42.271	-31.311	-157
Şanlıurfa	839.574	30.660	57.460	-26.800	-32
Batman	282.841	20.542	16.617	3.925	14
Şırnak	212.992	9.368	14.533	-5.165	-24
Kilis	-	-	-	-	-
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	4.341.035	211.653	355.819	-144.166	-33

(*): 1990 nüfusundan 0-4 yaş nüfusu çıkarılmıştır.

KAYNAK : DİE

**EK 3: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ İLLERİNİN KIRSAL/KENTSEL NÜFUSU
(2000)**

İller	Toplam Nüfus	Şehir Nüfusu		Bucak ve Köy Nüfus	
		Kişi	%	Kişi	%
Adıyaman	623.811	338.939	54,3	284.872	45,7
Diyarbakır	1.362.708	817.692	60,0	545.016	40,0
Gaziantep	1.285.249	1.009.126	78,5	276.123	21,5
Mardin	705.098	391.249	55,5	313.849	44,5
Siirt	263.676	153.522	58,2	110.154	41,8
Şanlıurfa	1.443.422	842.129	58,3	601.293	41,7
Batman	456.734	304.166	66,6	152.568	33,4
Şırnak	353.197	211.328	59,8	141.869	40,2
Kilis	114.724	74.985	65,4	39.739	34,6
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	6.608.619	4.143.136	62,7	2.465.483	37,3

KAYNAK : DİE

**EK 4: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ İLLERİNİN GSYİH'SI (2000)
(Cari Fiyatlarla)**

İller	GSYİH (Milyon TL)		Türkiye Sıralaması	Bölge Sıralaması
	Değer	Gelişme Hızı (%)		
Adıyaman	486.660.930	44,6	51	5
Diyarbakır	1.438.926.876	54,8	21	2
Gaziantep	1.694.599.523	70,6	16	1
Mardin	505.980.065	59,5	49	4
Siirt	232.026.342	59,0	69	7
Şanlıurfa	1.161.707.677	61,7	26	3
Batman	433.631.586	64,7	55	6
Şırnak	182.861.189	41,9	72	8
Kilis	167.870.042	77,7	75	9
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	6.304.264.231	60,5		

KAYNAK : DİE

**EK 5: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ İLLERİNDE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GSYİH
(2000)**

İller	Kişi Başına Düşen GSYİH			Türkiye Sıralaması	Bölge Sıralaması
	Bin TL	Gelişme Hızı %	\$		
Adıyaman	784.975	67,6	1.250	70	7
Diyarbakır	1.061.904	51,4	1.691	55	3
Gaziantep	1.319.715	53,3	2.102	42	2
Mardin	722.778	52,2	1.151	72	8
Siirt	878.448	60,1	1.399	64	5
Şanlıurfa	817.168	56,6	1.301	68	6
Batman	978.486	53,8	1.558	59	4
Şırnak	521.198	36,8	830	79	9
Kilis	1.455.209	63,2	2.317	34	1
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	961.858		1.532		

KAYNAK : DİE

EK 6: SOSYO EKONOMİK GELİŞMİŞLİK ARAŞTIRMASINDA KULLANILAN DEĞİŞKENLER VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ VE TÜRKİYE'NİN DEĞERLERİ

İL	No.	Değişkenler	BİRİM	Türkiye	Güneydoğu Anadolu Böl.
		DEMOGRAFİK GÖSTERGELER			
1994	1.	Toplam Nüfus	Kişi	60.576.000	5.782.464
1990	2.	Şehirleşme Oranı	Yüzde	59,01	55,65
1985-90	3.	Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı	Binde	21,71	32,62
1990	4.	Nüfus Yoğunluğu	Kişi/Km ²	73	68
1985-90	5.	Yıllık Net Göç Oranı	Binde	0,00	-38,97
1990	6.	Doğurganlık Oranı	Binde	2,65	5,23
1990	7.	Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	Kişi	4,97	7,12
		İSTİHDAM GÖSTERGELERİ			
1990	8.	Tarım İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde	53,66	67,29
1990	9.	Sanayi İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde	12,80	6,32
1990	10.	Ticaret İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde	7,93	5,65
1990	11.	Mali Kurumlar İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde	2,32	0,72
1990	12.	Ücretli Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde	38,45	28,31
1990	13.	Ücretli Çalışan Kadınların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde	6,37	3,02
1990	14.	İşverenlerin Toplam İstihdama Oranı	Yüzde	1,34	0,60
		EĞİTİM GÖSTERGELERİ			
1990	15.	Okur-Yazar Nüfus Oranı	Yüzde	80,46	60,42
1990	16.	Okur-Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusa Oranı	Yüzde	71,95	44,77
1990	17.	Üniversite Bitirenlerin Okul Bitirenlere Oranı	Yüzde	4,72	3,17
1994-95	18.	İlkokullar Okullaşma Oranı	Yüzde	97,10	95,80
1994-95	19.	Ortaokullar Okullaşma Oranı	Yüzde	68,65	41,01
1994-95	20.	Liseler Okullaşma Oranı	Yüzde	46,52	27,51
		SAĞLIK GÖSTERGELERİ			
1990	21.	Bebek Ölüm Oranı	Binde	67	67
1994	22.	Onbin Kişiye Düşen Hekim Sayısı	Adet	10,87	4,51
1994	23.	Onbin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı	Adet	1,89	0,55
1994	24.	Onbin Kişiye Düşen Eczane Sayısı	Adet	2,36	1,42
1994	25.	Onbin Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı	H.Yatağı	21,9	9,6
		SANAYİ GÖSTERGELERİ			
1995	26.	Organize Sanayi Bölgesi Parsel Sayısı	Parsel	5.893	667
1993	27.	İmalat Sanayi İşyeri Sayısı	Adet	10.541	248
1993	28.	İmalat Sanayi Yıllık Çalışanlar Ortalama Sayısı	Adet	978.983	23.279
1993	29.	İmalat Sanayi Kurulu Güç Kapasite Miktarı	Beygir Gücü	13.203.135	246.702
1993	30.	Fert Başına İmalat Sanayi Elektrik Tüketimi	Kws	426	135
1993	31.	Fert Başına İmalat Sanayi Katma Değer	TL	7.596.132	928.545
		TARIM GÖSTERGELERİ			
1993	32.	Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Üretim Değeri	TL	18.206.054	15.714.348
1993	33.	Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye İçindeki Payı	Yüzde	100,00	8,924
		İNŞAAT GÖSTERGELERİ			
1991-95	34.	Daire Sayısı	Adet	1.257.838	29.989
1991-95	35.	Şehirsel Nüfus Başına Konut Alanı	M ²	1.8470	0.6205
		MALİ GÖSTERGELER			
1993	36.	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla İçindeki Payı	Yüzde	100,00	5,402
1993	37.	Fert Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	TL	33.313.730	19.072.303
1993	38.	Banka Şube Sayısı	Adet	6.242	227
1993	39.	Fert Başına Banka Mevduatı	TL	8.680.341	1.398.534
1993	40.	Toplam Banka Mevduatı İçindeki Payı	Yüzde	100	1,520
1993	41.	Toplam Banka Kredileri İçindeki Payı	Yüzde	100	1,2710
1993	42.	Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Kredi Miktarı	TL	2.458.512	698.374
1993	43.	Fert Başına Sınai, Ticari ve Turizm Kredileri Miktarı	TL	4.928.894	345.332
1992	44.	Fert Başına Belediye Giderleri	TL	451.613	191.992
1993	45.	Fert Başına Genel Bütçe Gelirleri	TL	4.538.987	833.239
1993	46.	Fert Başına Gelir ve Kurumlar Vergisi Miktarı	TL	2.387.023	629.562
1990-94	47.	Fert Başına Kamu Yatırımları Miktarı	TL	2.232.243	2.332.029
1991-94	48.	Fert Başına Teşvik Belgeli Yatırım Tutarı	TL	2.214.445	1.376.401
1993-94	49.	Fert Başına İhracat Miktarı	\$	273,12	45,14
1993-94	50.	Fert Başına İthalat Miktarı	\$	323,97	34,76
		ALTYAPI GÖSTERGELERİ			
1994	51.	Kırsal Yerleşmelerde Asfalt Yol Oranı	Yüzde	22,89	17,07
1994	52.	Yeterli İçmesuyu Götürülen Nüfus Oranı	Yüzde	74,79	63,07
1994	53.	TCK Asfalt Yol Oranı	Yüzde	83,41	76,45
		DİĞER REFAH GÖSTERGELERİ			
1994	54.	Onbin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı	Adet	472	162
1994	55.	Onbin Kişiye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı	Adet	628	227
1994	56.	Fert Başına Elektrik Tüketim Miktarı	Kws	999	442
1994	57.	Fert Başına Telefon Kontör Değeri	Adet	864	377
1994	58.	Onbin Kişiye Düşen Faks Sayısı	Adet	14,52	2,31

KAYNAK: İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996), DPT.

EK 7: İLLERİN SOSYO – EKONOMİK GELİŞİMİŞLİK SIRALAMASI

Sıra No	İl Adı	Endeks	Sıra No	İl Adı	Endeks
1.	İstanbul	4.879015	39.	Amasya	-0.193947
2.	Ankara	3.324472	40.	Karaman	-0.225250
3.	İzmir	2.707983	41.	Afyon	-0.228109
4.	Kocaeli	1.745641	42.	Niğde	-0.280378
5.	Bursa	1.561681	43.	Kastamonu	-0.331970
6.	Eskişehir	1.010243	44.	Çorum	-0.338263
7.	Antalya	0.979019	45.	Giresun	-0.342129
8.	Tekirdağ	0.912105	46.	Artvin	-0.361540
9.	Adana	0.825002	47.	Erzincan	-0.369077
10.	İçel	0.692054	48.	Sivas	-0.408015
11.	Muğla	0.625896	49.	Aksaray	-0.449240
12.	Aydın	0.572214	50.	Kahramanmaraş	-0.450686
13.	Balıkesir	0.566499	51.	Bartın	-0.472164
14.	Kırklareli	0.554468	52.	Tokat	-0.481332
15.	Kayseri	0.530593	53.	Çankırı	-0.506919
16.	Denizli	0.501473	54.	Sinop	-0.512526
17.	Bilecik	0.474944	55.	Ordu	-0.535689
18.	Edirne	0.408019	56.	Erzurum	-0.550649
19.	Zonguldak	0.362269	57.	Diyarbakır	-0.614462
20.	Çanakkale	0.351583	58.	Yozgat	-0.639394
21.	Isparta	0.337425	59.	Şanlıurfa	-0.657586
22.	Manisa	0.308470	60.	Tunceli	-0.694920
23.	Uşak	0.249609	61.	Adıyaman	-0.752853
24.	Konya	0.220072	62.	Kars	-0.754675
25.	Gaziantep	0.199953	63.	Gümüşhane	-0.783385
26.	Hatay	0.189559	64.	Bayburt	-0.798578
27.	Sakarya	0.154779	65.	Batman	-0.869404
28.	Bolu	0.147192	66.	Mardin	-0.916083
29.	Burdur	0.144998	67.	Van	-0.955459
30.	Kırıkkale	0.141061	68.	Siirt	-0.970848
31.	Kütahya	0.093397	69.	İğdır	-0.980015
32.	Nevşehir	0.006389	70.	Hakkari	-1.053626
33.	Elazığ	-0.024586	71.	Bitlis	-1.056951
34.	Trabzon	-0.034803	72.	Ardağan	-1.057505
35.	Samsun	-0.042239	73.	Bingöl	-1.060746
36.	Kırşehir	-0.116527	74.	Ağrı	-1.134534
37.	Rize	-0.122267	75.	Şırnak	-1.224524
38.	Malatya	-0.179552	76.	Muş	-1.244671

KAYNAK: DPT

EK 8: SANAYİ HASILASININ İLLER İTİBARIYLA DAĞILIMI (2000)

İller	SANAYİ HASILASI (Milyar TL)					Bölge İçindeki Payı (%)
	Madencilik ve Taşocakçılığı	İmalat Sanayii	Elektrik, Gaz ve Su	Toplam	Gelişme Hızı (%)	
Adıyaman	94.746	37.082	5.250	137.088	55,1	12,38
Diyarbakır	87.087	51.054	105.799	243.940	64,9	22,02
Gaziantep	5	286.647	39.548	326.200	70,8	29,45
Mardin	7.746	20.964	3.689	32.399	71,9	2,93
Siirt	9.098	38.146	2.272	49.516	73,5	4,47
Şanlıurfa	2.268	12.092	114.893	129.253	43,8	11,67
Batman	74.590	89.642	3.148	167.380	108,4	15,11
Şırnak	1.195	923	1.628	3.746	131,4	0,34
Kilis	715	16.747	600	18.062	64,9	1,63
G.Doğu Anadolu Böl.	277.449	553.298	276.828	1.107.585	68,4	100,00

KAYNAK: DİE

EK 9: TARIMSAL HASILANIN İLLER İTİBARIYLA DAĞILIMI (2000)

İller	TARIMSAL HASILA (Milyar TL)					Bölge İçindeki Payı (%)
	Çiftçilik ve Hayvancılık	Ormancılık	Balıkçılık	Toplam	Gelişme Hızı (%)	
Adıyaman	120.553	635	642	121.830	24,1	7,92
Diyarbakır	304.788	2.592	168	307.548	36,9	20,01
Gaziantep	231.371	0	478	231.849	89,7	15,08
Mardin	140.553	131	0	140.684	65,6	9,15
Siirt	54.569	1.246	16	55.831	92,1	3,63
Şanlıurfa	503.986	0	345	504.331	66,3	32,81
Batman	83.473	919	0	84.392	39,4	5,49
Şırnak	35.662	40	0	35.702	40,4	2,32
Kilis	54.873	258	0	55.132	131,0	3,59
G.Doğu Anadolu Böl.	1.529.828	5.821	1.649	1.537.299	58,1	100,00

KAYNAK: DİE

EK 10: TARLA ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ VE VERİM DURUMU (2001)

Ürün Adı	Türkiye (1)		Güneydoğu Anadolu Bölgesi (2)		Üretim % (2) / (1)
	Üretim Ton	Verim Kg/Ha.	Üretim Ton	Verim Kg/Ha.	
Toplam	54.192.949	-	6.947.463		12,82
Tahıllar	29.426.560	-	5.188.386		17,63
Buğday	19.000.000	2.077	3.101.001	2.697	16,32
Arpa	7.500.000	2.135	2.034.904	2.898	27,13
Çavdar	220.000	1.581	0		0,00
Yulaf	265.000	1.778	0		0,00
Kaplıca	7.000	1.167	0		0,00
Mısır	2.200.000	4.006	42.132	5.633	1,92
Darı	6.700	1.915	1.198	1.104	17,88
Pirinç	216.000	3.661	9.151	4.912	4,24
Kuşyemi	210	1.355	0		0,00
Mahlut	11.650	1.421	0		0,00
Baklagiller	1.454.700	-	551.232		37,89
Bakla	35.000	1.843	4	2.000	0,01
Bezelye	2.700	2.167	0		0,00
Nohut	535.000	838	93.840	1.094	17,54
Fasulye	225.000	1.288	3.646	1.848	1,62
Mercimek (yeşil)	60.000	859	0		0,00
Mercimek (kırmızı)	460.000	1.150	452.963	1.155	98,47
Börülce	2.000	690	0		0,00
Fiğ	127.000	533	395	522	0,31
Burçak	3.000	1.041	190	492	6,33
Diğerleri	700	1.167	194	1.416	27,71
Endüstriyel bitkiler	13.757.375	-	470.135		3,42
Tütün	144.786	740	15.936	1.024	11,01
Şeker pancarı	12.632.522	35.424	40.852	34.129	0,32
Keten (lif)	17	59	0	0	0,00
Kenevir (lif)	1.000	1.429	0		0,00
Haşhaş (kapsül)	21.436	468	0		0,00
Pamuk (kütü)	2.357.892	3.444	1.033.300	3.596	43,82
Pamuk (saf)	914.404	1.336	401.829		43,94
Anason	11.000	524	0		0,00
Diğerleri	20.000	2.223	11.447	2.231	57,24
Yağlı tohumlar	2.171.314	-	602.090		27,73
Susam	23.000	460	6.464	258	28,10
Ayçiçeği	650.000	1.276	3.245	936	0,50
Keten (tohum)	155	534	123		79,35
Kenevir (tohum)	160	229	0		0,00
Haşhaş (tohum)	21.436	468	0		0,00
Çiğit	1.353.888	1.977	592.202		43,74
Yerfıstığı	72.000	2.667	0		0,00
Soya	50.000	3.306	56	933	0,11
Aspir	25	714	0		0,00
Kolza	650	2.241	0		0,00
Yumru bitkiler	7.383.000	-	135.620		1,84
Soğan (kuru)	2.150.000	21.683	123.850	18.104	5,76
Sarımsak (kuru)	83.000	7.545	6.424	6.249	7,74
Patates	5.000.000	25.041	5.346	18.246	0,11
Hayvan pancarı	150.000	47.619	0		0,00

KAYNAK : DIE

EK 11: SEBZE ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ VE TÜRKİYE İÇİNDEKİ YERİ (2001)

Ürün Adı	ÜRETİM (Ton)		% (2) / (1)
	Türkiye (1)	Güneydoğu Anadolu Bölgesi (2)	
Toplam	21.930.762	2.029.517	9,25
Yaprağı yenen sebzeler	1.670.050	16.413	0,98
		0	
Lahana (baş)	610.000	1.390	0,23
Lahana (yaprak)	100.000	45	0,05
Enginar	26.500	0	0,00
Kereviz	16.000	0	0,00
Marul (göbekli)	220.000	6.481	2,95
Marul (kıvrıkcık)	130.000	335	0,26
Ispanak	210.000	3.318	1,58
Pırasa	300.000	32	0,01
Pazı	7.000	229	3,27
Semizotu	1.900	25	1,32
Tere	1.450	22	1,52
Dereotu	800	0	0,00
Nane	5.000	2.473	49,46
Maydanoz	40.000	2.063	5,16
Roka	1.400	0	0,00
Baklagil sebzeleri	648.000	6.245	0,96
Fasulye	490.000	6.152	1,26
Bakla	45.000	90	0,20
Bezelye	60.000	0	0,00
Barbunya fasulye	41.000	0	0,00
Börülce	12.000	3	0,03
Meyvesi yenen sebzeler	18.880.000	1.960.621	10,38
Bamya	30.000	853	2,84
Balkabağı	80.000	267	0,33
Kavun	1.775.000	288.201	16,24
Karpuz	4.020.000	938.344	23,34
Kabak (sakız)	305.000	4.707	1,54
Hıyar	1.740.000	64.431	3,70
Patlıcan	945.000	159.367	16,86
Domates	8.425.000	284.147	3,37
Biber (dolmalık)	410.000	66.531	16,23
Biber (sivri)	1.150.000	153.773	13,37
Soğansı, yumru ve kök sebzeler	644.700	46.238	7,17
Sarımsak (taze)	20.000	4.899	24,50
Soğan (taze)	225.000	36.324	16,14
Havuç	230.000	2.539	1,10
Turp (bayır)	23.000	0	0,00
Turp (kırmızı)	145.000	2.464	1,70
Yerelması	200	12	6,00
Şalgam	1.500	0	0,00
Diğer sebzeler	88.012	0	0,00
Karnabahar	88.000	0	0,00
Kuşkonmaz	12	0	0,00

KAYNAK: DİE

EK 12: MEYVE ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ VE AĞAÇ SAYISI (2001)

Ürün Adı	Türkiye (1)		Güneydoğu Anadolu Bölgesi (2)		Üretim % (2) / (1)
	Ağaç Sayısı (Adet)	Üretim (Ton)	Ağaç Sayısı (Adet)	Üretim (Ton)	
Toplam	610.035.700	13.078.486	45.034.516	677.920	5,18
Yumuşak çekirdekli	55.477.000	2.928.000	616.427	9.974	0,34
Armut	12.600.000	360.000	297.074	4.250	1,18
Ayva	3.600.000	102.000	38.496	611	0,60
Elma	38.630.000	2.450.000	280.757	5.112	0,21
Muşmula	360.000	4.500	0	0	0,00
Yenidünya	287.000	11.500	100	1	0,01
Taş çekirdekli	156.584.000	2.164.000	6.045.523	62.341	2,88
Erik	8.395.000	200.000	314.294	4.852	2,43
İğde	450.000	5.000	812	2	0,04
Kayısı	13.490.000	470.000	430.147	4.531	0,96
Zerdali	2.150.000	47.000	136.706	1.041	2,21
Kiraz	10.250.000	250.000	150.852	965	0,39
Kızılcık	1.324.000	12.000	0	0	0,00
Şeftali	14.875.000	460.000	109.082	1.197	0,26
Vişne	6.650.000	120.000	72.711	532	0,44
Zeytin	99.000.000	600.000	4.830.919	49.221	8,20
Turunçgiller	29.213.000	2.478.000	0	0	0,00
Limon	5.898.000	510.000	0	0	0,00
Portakal	12.590.000	1.250.000	0	0	0,00
Mandalina	9.620.000	580.000	0	0	0,00
Turunç	88.000	3.000	0	0	0,00
Altıntop	1.017.000	135.000	0	0	0,00
Sert kabuklular	351.223.000	860.000	36.433.151	32.043	3,73
Antep fıstığı	42.300.000	30.000	35.724.871	22.810	76,03
Ceviz	5.420.000	116.000	278.434	5.627	4,85
Badem	4.120.000	42.000	429.246	3.595	8,56
Fındık	297.100.000	625.000	600	11	0,00
Kestane	2.283.000	47.000	0	0	0,00
Üzümü meyveler	17.538.700	3.823.540	1.939.415	573.562	15,00
Çilek	9.700	117.000	4	10	0,01
Dut	2.625.000	55.000	237.870	2.957	5,38
İncir	10.230.000	235.000	398.720	5.824	2,48
Keçiboynuzu	354.000	13.500	0	0	0,00
Muz	1.875	75.000	0	0	0,00
Nar	3.370.000	60.000	1.197.749	13.881	23,14
Trabzon hurması	722.000	13.500	105.076	371	2,75
Üzüm	525.000	3.250.000	123.297	550.519	16,94
Kivi	225.000	2.350	0	0	0,00
Ahududu/Üzüm	325	1.840	0	0	0,00
Avakado	12.700	350	0	0	0,00
Çay		824.946	0	0	0,0

KAYNAK : DİE

EK 13: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ TARIMSAL ARAÇ VE GEREÇ SAYISI (2001)

Tarımsal Araç ve Gereç Adı	Miktar (Adet)		% (2)/(1)
	Türkiye (1)	G.Doğu Anadolu Bölgesi (2)	
Karasaban	146.768	27.776	18,93
Hayvan pulluğu	266.874	13.389	5,02
Kulaklı traktör pulluğu	880.778	37.091	4,21
Döner kulaklı traktör pulluğu	21.746	1.222	5,62
Ark pulluğu	52.431	3.095	5,90
Diskli traktör pulluğu	58.706	7.396	12,60
Diskli anız pulluğu (Vanvey)	39.253	2.514	6,40
Anız pulluğu	21.975	723	3,29
Toprak frezesi (Rotovator)	32.203	724	2,25
Kültüvator	405.025	36.899	9,11
Merdane	61.201	4.046	6,61
Diskli ve diğer tırmıklar	188.942	3.730	1,97
Dişli tırmık	348.767	1.418	0,41
Karma tırmık	28.601	457	1,60
Ot tırnığı	64.324	2.263	3,52
Traktörle çekilen çapa makinesi	129.793	3.175	2,45
Tahıl mibzeri	87.861	9.544	10,86
Kombine tahıl mibzeri	153.613	9.350	6,09
Pancar mibzeri	8.840	29	0,33
Üniversal mibzer	72.679	1.337	1,84
Patates dikim makinesi	10.534	0	0,00
Çiftlik gübre dağıtıcısı	1.308	111	8,49
Kimyevi gübre dağıtıcısı	297.725	13.336	4,48
Orak makinesi	64.337	1.077	1,67
Balya makinesi	8.562	25	0,29
Harman makinesi	140.915	2.520	1,79
Tınaz makinesi	21.337	430	2,02
Döven	56.964	3.996	7,01
Sapdöver	84.424	5.488	6,50
Kendi yürür biçer döver	12.053	429	3,56
Pancar sökme makinesi	8.721	8	0,09
Hayvanla çekilen çayır biçme makinesi	1.769	14	0,79
Traktörle çekilen çayır biçme makinesi	34.344	1.833	5,34
Slaj makinesi	1.830	18	0,98
Mısır slaj makinesi	4.068	32	0,79
Mısır daneleme makinesi	5.819	7	0,12
Mısır hasat makinesi	468	11	2,35
Selektör	3.678	443	12,04
Yem kırma makinesi	20.057	541	2,70
Sap keser	11.468	1.261	11,00
Tarımsal mücadele uçağı	50	0	0,00
Sirt pülverizatörü	577.064	15.324	2,66
Sed. mot.pül. toz. Kombine atomizör	16.261	934	5,74
Kuyruk milinden hareketli pülverizatör	219.238	6.406	2,92
Motorlu pülverizatör	69.122	1.575	2,28
Tozlayıcı	35.766	858	2,40
Atomizör	100.879	1.184	1,17
Santrifüj pompa	89.584	2.789	3,11
Motopomp (elektrik motorlu)	151.100	5.489	3,63
Motopomp (termik motorlu)	196.682	3.915	1,99
Derin kuyu pompa	87.093	8.695	9,98
Yağmurlama tesisi	182.307	1.157	0,63
Krema makinesi	279.117	2.647	0,95
Kuluçka makinesi	924	15	1,62
Cıvciv makinesi	1.572	15	0,95
Süt sağma makinesi (sabit)	7.735	45	0,58
Süt sağma makinesi (seyyar)	89.060	547	0,61
Tarım arabası(Römork)	926.494	43.897	4,74
Su tankeri (tarımda kullanılan)	162.410	17.314	10,66
Traktör	948.416	48.607	5,13

KAYNAK: DIE

EK 14: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ GÜBRE KULLANIMI (2001)

	Gübre Kullanımı (Ton)				Hektar Başına Kullanım Kg/Ha
	Toplam	% 21 Azotlu	% 16-18 Fosforlu	% 48-52 Potaslı	
Adıyaman	80.964	59.048	21.807	109	320
Diyarbakır	248.245	165.143	83.102	0	384
Gaziantep	96.815	71.013	25.462	340	449
Mardin	88.961	47.877	41.084	0	286
Siirt	15.366	10.082	5.283	1	323
Şanlıurfa	361.991	250.870	110.571	550	371
Batman	45.396	32.674	12.722	1	456
Şırnak	15.312	10.614	4.693	5	158
Kilis	12.360	7.597	4.716	47	254
G.Doğu Anadolu Böl.	965.410	654.918	309.440	1.052	358
Türkiye	8.292.760	5.391.891	2.765.225	135.644	466

KAYNAK: DİE

EK 15: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ ORMANLIK ALAN MİKTARI

	Koru (Ha)	Baltalık (Ha)	Toplam Ormanlık Saha (Ha)	Bölge İçindeki Payı (%)
Adıyaman	7.839	119.841	127.680	10,04
Diyarbakır	2.994	393.492	396.486	31,19
Gaziantep	32.339	70.743	103.082	8,11
Mardin	3.377	128.527	131.904	10,37
Siirt	87	176.558	176.645	13,89
Şanlıurfa	0	8.266	8.266	0,65
Batman	12	59.174	59.186	4,66
Şırnak	9.026	243.819	252.845	19,89
Kilis	12.415	2.881	15.296	1,20
Güneydoğu Anadolu Böl.	68.089	1.203.301	1.271.390	100,00
Türkiye	13.839.176	6.863.946	20.703.122	

KAYNAK: DİE

EK 16: DEVLET HİZMETLERİNİN GSYİH İÇİNDEKİ PAYI (2000)

	Değer Milyon TL	GSYİH İçindeki Payı (%)	Gelişme Hızı (%)
Adıyaman	78.223.119	16,1	39,8
Diyarbakır	330.372.189	23,0	47,0
Gaziantep	146.346.868	8,6	46,0
Mardin	102.964.610	20,3	38,4
Siirt	71.023.274	30,6	38,9
Şanlıurfa	165.701.256	14,3	47,3
Batman	64.991.217	15,0	38,4
Şırnak	93.525.550	51,1	34,1
Kilis	4.550.917	2,7	44,2
Güneydoğu Anadolu Böl.	1.057.698.999	16,8	43,2
Türkiye	12.633.650.459	10,1	43,9

KAYNAK: DİE

EK 17:

YATIRIMLARDA DEVLET YARDIMLARI

1. Yatırımlarda Devlet Yardımları

2. KOBİ Yatırımlarında Devlet Yardımları

YATIRIMLARDA DEVLET YARDIMLARI

Ulusal ekonomilerin ayakta durabilmesi, yeni nesillere istihdam yaratılabilmesi, üretim, ihracat ve refah düzeyinin artırılabilmesi için yatırım yapılması zorunlu olurken, özellikle Devletin ekonomideki payının azaltılmasının her kesim tarafından kabul gördüğü bir dönemde, ihtiyaç duyulan sanayi yatırımlarının özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi bir mecburiyet haline gelmektedir.

Yatırım; getirisi uzun vadede oluşan ve değişen ekonomik, politik, sosyal ve teknolojik şartlar nedeniyle yüksek risk taşıyan bir faaliyettir. Söz konusu yüksek riski azaltmak ve müteşebbisleri ülkenin ihtiyaç duyduğu yatırımlara yönlendirebilmek için, gelişmiş ülkeler dahil tüm ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de yatırımların Devlet tarafından desteklenmesi kaçınılmaz bir mecburiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Gümrük Birliği, Dünya Ekonomisine Entegrasyon ve yabancı sermayenin Ülkemize çekilmesi gibi hususlar dikkate alındığında Yatırımlarda Devlet Desteklerinin önemi daha da artmaktadır.

Esasen, Avrupa Birliği üyesi ülkeler dahil, tüm ülkelerde bölgesel ve sektörel amaçlara yönelik olarak mali kaynaklar nispetinde;

- **Nakit destek ve hibeler,**
- **Vergisel destekler,**
- **Kredi destekleri,**
- **Sermayeye iştirak,**
- **Arazi-Arza tahsisi,**
- **Eğitim, pazar araştırması ve AR-GE yardımları**

gibi Devlet Destekleri yaygın bir biçimde uygulanmaktadır.

Ülkemizde yatırımlara uygulanan Devlet Yardımlarını;

a- Yatırımlarda Devlet Yardımları,

b- KOBİ (Küçük ve Orta Boy İşletmeler) Yatırımlarında Devlet Yardımları

olmak üzere iki farklı sistemde ele almak mümkündür. KOBİ Yatırımları ile ilgili Devlet Yardımları belli büyüklüğe kadar olan İmalat Sektörü yatırımlarını hedef alırken, Teşvik Belgelii Sistem çerçevesinde yürütülen ve genel anlamda Yatırımlarda Devlet Yardımları adı altında ifade edilen destekler, belli bir büyüklüğün üzerindeki her tür sektör yatırımını kapsamaktadır.

18.01.2001 tarih ve 24291 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 2000/1821 nolu Bakanlar Kurulu kararı çerçevesinde ülkemizde yatırımlara uygulanan *Devlet Yardımları* ve içeriği aşağıda verilmektedir.

YATIRIMLARDA DEVLET YARDIMLARI HAKKINDA KARAR

Karar Tarihi:10.06.2002

Karar Sayısı:2002/4367

Yayımlandığı Resmi Gazete Tarih ve Sayısı:09.07.2002/24810

BİRİNCİ BÖLÜM Genel Hükümler

Amaç

Madde 1- Bu Karar'la, bölgeler arası dengesizlikleri gidermek, istihdam yaratmak ve uluslararası rekabet gücünü artırmak için Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda öngörülen hedefler ile Avrupa Birliği normları ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak tasarrufları, katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanan yatırımlara yönlendirmek suretiyle, yatırımların desteklenmesi amaçlanmaktadır.

Tanımlar

Madde 2- Bu Karar'da geçen;

- a) Bakanlık : Hazine Müsteşarlığının bağlı bulunduğu Devlet Bakanlığını,
  - b) Müsteşarlık : Hazine Müsteşarlığını,
  - c) Teşvik belgesi : Yatırım Teşvik Belgesi veya İzin ve Teşvik Belgesini,
  - d) Oda : Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliğine (TOBB) bağlı sanayi odalarını, ticaret ve sanayi odalarını ve ticaret odalarını,
  - e) Aracı bankalar : Bu Karar'ın uygulanmasına ilişkin Müsteşarlıkça yayımlanacak tebliğle belirlenecek bankalar ile yatırımlarda devlet yardımları ile ilgili diğer Bakanlar Kurulu kararlarında belirtilen bankaları,
  - f) Özel amaçlı bölgeler: Endüstri bölgeleri, teknoloji geliştirme bölgeleri, Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca belirlenen özel organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinden oluşan organize küçük sanayi bölgeleri dahil organize sanayi bölgelerini,
  - g) Saymanlık hesabı: Müsteşarlık merkez ödemelerini yapan Merkez Saymanlık hesabını,
- ifade eder.

Destek unsurları

Madde 3- Bu Karar çerçevesinde yatırımlara sağlanabilecek destek unsurları şunlardır:

- a. Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu istisnası,
- b. Yatırım indirimi,
- c. Katma Değer Vergisi istisnası,
- d. Vergi, resim ve harç istisnası,
- e. Kredi tahsisi.

Ayrıca yatırımlar, diğer Kanun ve Bakanlar Kurulu kararlarında teşvik belgesine bağlı olarak öngörülen destek unsurlarından da yararlandırılabilir.

Destek unsurlarından yararlanma ve yöresel ayırım

Madde 4- Destek unsurlarının uygulanması açısından yöreler; gelişmiş, normal ve kalkınmada öncelikli yöreler olmak üzere üçe ayrılmıştır (EK-1).

Kalkınmada öncelikli yöre kapsamındaki iller, Yüksek Planlama Kurulu kararları ile yeniden belirlenebilir.

3 üncü maddede belirtilen destek unsurlarından, Müsteşarlıkça teşvik belgesine bağlanan;

- a. Kalkınmada öncelikli yörelerdeki yatırımlar,
- b. Normal yörelerdeki yatırımlar,
- c. Gelişmiş yörelerde Bakanlıkça yayımlanacak tebliğlerle belirlenecek yatırımlar

ile yöre farkı gözetilmeksizin özel amaçlı bölgelerde yapılacak yatırımlar yararlanabilir.

Gelişmiş yörelerdeki özel amaçlı bölgelerde yapılacak yatırımlar, münhasıran gelişmiş yörede uygulanan kısıtlamalara tabi değildir.

Teşvik belgesi

Madde 5- Destek unsurlarından yararlanılması için yatırımların, Müsteşarlık tarafından makro ekonomik politikalar, arz-talep dengesi, sektörel, mali ve teknik yönden yapılacak değerlendirme sonucunda uygun görülerek, bu Karar ve bu Karar'a istinaden yayımlanacak tebliğlerde belirtilen ilke ve ölçütler içinde kalınmak koşulu ile kaideten teşvik belgesine bağlanması gerekmektedir.

Teşvik belgesi düzenlenebilmesi için, yatırımı gerçekleştirecek şirketi temsil ve ilzama yetkili kişilere ait imza sirküleri, şirket kuruluşunu gösterir Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi (kurulacak şirket adına yapılan yabancı sermayeli yatırımlara ait müracaatlarda aranmaz), yatırım bilgi formu ve eki bilgi ve belgeler ile bütçeye irat kaydedilmek üzere Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdindeki Saymanlık hesabına yatırılan meblağa ait makbuz ile birlikte;

a) Kredi tahsisi desteğinden yararlanabilecek yatırımlar dışındaki imalat ve tarımsal sanayi sektöründe yapılacak sabit yatırım tutarı 4 trilyon Türk Lirasını aşmayan yerli sermayeli yatırımlar için ilgiliodalara,

b)Diğer yatırımlar ile yabancı sermayeli yatırımlar için Müsteşarlığa,

müracaat edilmesi gerekmektedir.

Odalara yapılacak müracaatta; Bakanlıkça yayımlanacak tebliğle belirlenecek esas ve usuller çerçevesinde ilgili odaca yapılacak değerlendirme sonuçları format halinde Müsteşarlığa iletilir. Müsteşarlığın yapacağı nihai değerlendirme sonucunda uygun görülen yatırımlar teşvik belgesine bağlanır.

Teşvik belgesi kapsamında yapılacak yatırıma, yatırıma başlama tarihinden itibaren 1 yıl içinde başlanması esastır. Mücbir sebep veya fevkalade hal durumlarında bu süre Müsteşarlıkça değerlendirilerek uzatılabilir. Yatırıma başlama tarihinden itibaren belirlenen süre içinde yatırıma başlanılmaması halinde teşvik belgesi iptal edilir.

Madde 6- Teşvik belgesi için müracaat yapılacak ilgili odalar, TOBB'nin görüşü alınarak Müsteşarlık tarafından tespit edilir.

Madde 7- Yatırımın, teşvik belgesine bağlanabilmesi için asgari sabit yatırım tutarının;

- a. Kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarda 200 milyar Türk Lirası,
- b. Diğer yörelerde yapılacak yatırımlarda 400 milyar Türk Lirası,

olması gerekmektedir.

Finansal kiralama şirketleri aracılığıyla yapılacak yatırımlarda, finansal kiralama şirketleri için aranacak asgari sabit yatırım tutarı bu miktarların % 25'i kadardır.

Madde 8- Teşvik belgesine ilişkin müracaatta, bütçeye irat kaydedilmek üzere Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdindeki Saymanlık hesabına;

- a. Kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarda 200 milyon Türk Lirası,
- b. Diğer yörelerde yapılacak yatırımlarda 400 milyon Türk Lirası,

yatırılması zorunludur.

İlgili Odalara müracaat edilmesi halinde; yukarıdaki tutarların 100 milyon Türk Lirası ilgili Oda hesabına, kalan tutar ise bütçeye irat kaydedilmek üzere Saymanlık hesabına yatırılır. İlgili Odalarca teşvik belgesi ile ilgili olarak tamamlama ekspertiz ücretleri dışında yapılacak diğer işlemler için başka hiçbir isim altında ücret talep edilemez.

Teşvik belgesi veya eki listelerin zayi olması nedeniyle yatırımcı tarafından yeniden tasdikinin talep edilmesi durumunda; her bir belge için teşvik belgesinde yazılı toplam yatırım tutarının %0.2'si oranındaki meblağ bütçeye irat kaydedilmek üzere Saymanlık hesabına yatırılır. Bu meblağ, her bir belge itibarıyla 200 milyon Türk Lirasını geçemez.

Madde 9- "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında Karar" çerçevesinde destek unsurlarından faydalanmakta olan yatırımlar için bu Karar'a istinaden teşvik belgesi düzenlenmez ve kredi tahsis edilmez.

Madde 10- Teşvik belgesine bağlanan yatırımlara ilişkin bilgiler aylık olarak Resmi Gazete'de yayımlanır.

Madde 11- Müsteşarlığın bağlı bulunduğu Devlet Bakanı, yukarıdaki maddelerde belirtilen değerleri; her yıl Maliye Bakanlığınca önceki yıla ait olarak 213 sayılı Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre belirlenen yeniden değerlendirme oranında artırmaya yetkilidir.

Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası

Madde 12- Teşvik belgesi kapsamındaki makine ve teçhizat ithalatı, yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereğince ödenmesi gereken Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonundan istisnadır. Ayrıca, makine ve teçhizat bedelinin %5'ini geçmemek kaydıyla yedek parçaların ve Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonundan istisna edilmek kaydıyla yeni model üretimine yönelik otomobil ve hafif ticari araç yatırımlarında yatırım dönemi içerisinde kalmak ve 1 yıldan daha uzun süreli olmamak üzere CKD aksam ve parçalarının ithali teşvik belgesi kapsamında uygun görülebilir.

Ancak, binek araçları, otobüs, çekici (Euro I, Euro II, Euro III veya Euro IV normlarına uygun yeşil motoru haiz olanlar hariç), yedek parça, treyler (frigorifik olanlar hariç), mobilya, yat, motorbot, kamyon (off road-truck tipi ile karayoluna çıkması mümkün olmayan kaya tipi damperli kamyonlar hariç), transmiksler, kesintisiz güç kaynağı, beton santrali, forklift, beton pompası, inşaat malzemeleri, porselenden ve seramikten mamul sofralar ve mutfak eşyasının teşvik belgesi kapsamında ithal edilmesi halinde yürürlükteki İthalat Rejimi Kararında öngörülen oranlarda Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu tahsil edilir.

Bu Karar çerçevesinde teşvik belgesi kapsamında hammadde, aramalı ve işletme malzemesi ithal edilemez.

İthalat Rejimi Kararı uyarınca yayımlanan "Eski, Kullanılmış veya Yenileştirilmiş Olarak İthal Edilebilecek Maddelere İlişkin Tebliğ" hükümleri uyarınca ithali mümkün olan kullanılmış makine ve teçhizat (karayolu nakil vasıtaları hariç), bölgesel ve sektörel kısıtlamalar da gözönüne alınarak proje bazında yapılacak değerlendirme sonucunda teşvik belgesi kapsamına dahil edilebilir. Bunun dışında İthalat Rejimi Kararı uyarınca ithaline izin verilen kullanılmış makine ve teçhizatlar ayrıca bu Karar kapsamındaki destek unsurlarından yararlandırılmaz.

Özel önem taşıyan sektör yatırımı

Madde 13- Bu Karar kapsamında normal yörelerde yapılacak yatırımlar, bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar ile yöre farkı gözetilmeksizin Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ) yatırımları, ar-ge yatırımları, çevre korumaya yönelik yatırımlar, enerji dahil altyapı yatırımları, eğitim yatırımları, sağlık yatırımları, turizm yatırımları, maden istihracına yönelik yatırımlar, bilişim teknolojisi yatırımları, yazılım geliştirme yatırımları, genel amaçlı rehabilitasyon merkezleri ve huzurevleri yatırımları, gemi ve yat inşa yatırımları, tersane yatırımları, uçak ve helikopter yatırımları, elektronik sanayi yatırımları, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu veya Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu tarafından belirlenen öncelikli teknoloji alanında yapılacak yatırımlar, özel amaçlı bölgelerde yapılacak yatırımlar ve ileri teknoloji gerektiren, katma değeri yüksek, vergi gelirleri ve istihdam artırıcı özelliklerden en az birini içeren ve sabit yatırım tutarı 50 milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirasının üzerindeki yatırımlar özel önem taşıyan sektör yatırımlarıdır.

Yatırım indirimi

Madde 14- Bu Karar kapsamında teşvik belgesine bağlanmak suretiyle yapılacak yatırımlar için yatırım indirimi oranı;

a. Gelişmiş yörelerde yapılacak yatırımlar için %40,

b. Özel önem taşıyan sektör yatırımlarından;

1) Bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar, özel amaçlı bölgelerde yapılacak yatırımlar ile yöre farkı gözetilmeksizin 13 üncü maddede sayılan diğer özel önem taşıyan sektör yatırımları için %100,

2) Normal yörelerde yapılacak diğer yatırımlar için %60,

c. Kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlar için %100,

d. Uluslararası rekabet gücü kazandıracak, yüksek teknoloji gerektiren, katma değeri yüksek, vergi gelirleri ve istihdam artırıcı özelliklerden en az ikisini içeren ve 250 milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirasını aşan sınıai yatırımlar için yöre farkı gözetilmeksizin %200,

olarak uygulanır.

Yatırım indiriminde, Maliye Bakanlığınca her yıl belirlenen asgari yatırım indirimine esas tutarlar esas alınır.

Katma Değer Vergisi İstisnası

Madde 15- 25/10/1984 tarihli ve 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu gereğince, teşvik belgesini haiz yatırımcılara teşvik belgesi kapsamında yapılacak makine ve teçhizat ithal ve yerli teslimleri Katma Değer Vergisinden istisnadır.

Kredi Tahsisi

Madde 16 - Bu Karar uyarınca aşağıda belirtilen konular için, Müsteşarlıkça uygun görülmesi halinde teşvik belgesi veya belgesiz olarak kredi tahsis edilebilir.

- a) Araştırma-geliştirme yatırımları,
- b) Çevre korumaya yönelik yatırımlar,
- c) Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu veya Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu tarafından belirlenen öncelikli teknoloji alanındaki yatırımlar,
- c) Teknoloji geliştirme bölgelerinde yapılacak yatırımlar,
- e) Bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar (Bu fıkranın a, b, c ve d bentlerinde belirtilen konulardaki yatırımlar ile bölgesel ve sektörel kısıtlamalar uygulanan yatırım konuları hariç olmak üzere, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Hatay, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van illerinde yapılacak sabit yatırım tutarı 3 trilyon Türk Lirasının üzerinde ve en az 75 kişilik istihdam sağlamaya yönelik komple yeni yatırımlar),
- f) Bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar kapsamındaki illere ve gelişmiş yörelerden kalkınmada öncelikli yörelere ve özel amaçlı bölgelere taşınacak yatırımlar,

Bu kapsamda ar-ge yatırımları, çevre korumaya yönelik yatırımlar, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu veya Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu tarafından belirlenen öncelikli teknoloji alanındaki yatırımlar ile bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar kapsamındaki illere ve gelişmiş yörelerden kalkınmada öncelikli yörelere ve özel amaçlı bölgelere taşınacak yatırımlar için tahsis edilecek kredi miktarı Bakanlıkça yayımlanacak tebliğle belirlenecek harcamaların %50'si kadar olup, 400 milyar Türk Lirasını geçemez. Bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar için tahsis edilecek yatırım kredisi miktarı sabit yatırım tutarının %30'u kadar olup, bu miktar 4,5 trilyon Türk Lirasını geçemez.

g) Daha önce 7/11/1996 tarihli ve 96/8905 sayılı, 26/2/1999 tarihli ve 99/12477 sayılı, 9/4/1999 tarihli ve 99/12655 sayılı, 22/11/2000 tarihli ve 2000/1721 sayılı Bakanlar Kurulu kararları kapsamında yatırım ve/veya işletme kredisi kullanılan yatırımlar ile bu maddenin diğer bentleri kapsamında kredilendirilen yatırımlar hariç olmak üzere; kalkınmada öncelikli yörelerde imalat sanayi, tarımsal sanayi ve madencilik konularında;

1) Yapılacak yatırımlar için, bölgesel ve sektörel kısıtlamalar dikkate alınarak yatırım ve/veya işletme kredisi,

2) Mevcut olan ve asgari 50 kişilik istihdamı ve işletme sermayesi yetersizliği bulunan tesisler için, bölgesel ve sektörel kısıtlamalar dikkate alınmaksızın işletme kredisi,

Bu kapsamda tahsis edilecek yatırım kredisi miktarı faizsiz sabit yatırım tutarının %50'si kadar olup bu miktar 500 milyar Türk Lirasını, aracı bankaca işletme sermayesi yetersizliği de dikkate alınarak tespit edilecek işletme kredisi miktarı ise 200 milyar Türk Lirasını geçemez. Yatırım ve işletme kredisinin birlikte kullanılması halinde toplam kredi miktarı azami 700 milyar Türk Lirasıdır.

Bu maddede yer alan krediler, tahsis edilen yer ve amaç dışında kullanılamaz. Bu kredilerden herhangi biri kapsamında tahsis yapılması halinde, diğer kredi türlerinden mükerrer kredi tahsisi yapılamaz ve tahsis amacı dışındaki kredi konularına dönüştürülemez.

Tahsis edilecek kredilerin vadesi, teşvik belgeli veya teşvik belgesiz olarak uygulanması ile diğer esas ve usuller Bakanlıkça yayımlanacak tebliğler ile belirlenir.

Devir, temlik, satış ve ihraç

Madde 17- Teşvik belgesi kapsamı ithal makine ve teçhizatın 5 yıl, yerli makine ve teçhizatın ise 2 yıl süre ile Müsteşarlığın izni olmaksızın devir, temlik, satış ve ihracı yapılamaz. Bu işlemler, teşvik

belgesindeki kayıt ve koşulların yerine getirilmemesi halinde söz konusu sürelerin dolmuş olması durumunda da izne tabidir.

Teşvik belgesi kapsamı yatırımın veya belge kapsamında temin edilen makine ve teçhizatın devir, temlik, satış ve ihracına ilişkin esas ve usuller Bakanlıkça yayımlanacak tebliğler ile belirlenir.

Yatırım yerinin değiştirilmemesi, teşvik belgesinde yer alan yatırıma ilişkin yükümlülüklerin yatırımcı tarafından yerine getirilmesi ve tesislerin bütünlüğünün bozulmaması kaydıyla tesislerin kiralanması serbesttir.

Yatırımın süresi ve tamamlama vizesi

Madde 18- Teşvik belgesi kapsamı yatırımların proje bazında yapılacak değerlendirme sonucunda öngörülecek sürede gerçekleştirilmesi esastır. Yatırımın gerçekleşme durumu, altışar aylık dönemler halinde teşvik belgesini düzenleyen ilgili mercie bildirilir. Yatırımın öngörülen sürede gerçekleştirilememesi halinde teşvik belgesinde kayıtlı ilk sürenin yarısı kadar daha ek süre verilebilir.

Öngörülen süre veya ek süre bitimini müteakip altı ay içinde yatırımın tamamlama vizesinin yapılması için teşvik belgesini düzenleyen mercie müracaat edilmesi gerekmektedir.

Madde 19- Daha önceki Bakanlar Kurulu kararlarına göre düzenlenmiş teşvik belgesi konusu yatırım yerinin serbest bölge ilan edilmesi durumunda, teşvik belgesinin verildiği mevzuat hükümlerine bağlı kalınmaksızın yatırımın mevcut hali dikkate alınarak serbest bölgenin faaliyete geçtiği tarih itibarıyla tamamlama vizesi yapılır. Ayrıca, yatırım yerinin organize sanayi bölgesi, teknoloji geliştirme bölgesi veya endüstri bölgesi ilan edilmesi durumunda da talep edilmesi halinde teşvik belgesinin istinat ettiği mevzuat hükümlerine bağlı kalınmaksızın tamamlama vizesi yapılabilir.

Yatırımların nakli

Madde 20- Mevcut yatırımların gelişmiş, normal ve kalkınmada öncelikli yöreler ile özel amaçlı bölgelere nakline, bu Karar hükümlerine göre sektörlerin ve bölgelerin durumu da dikkate alınarak Bakanlıkça yayımlanacak tebliğler ile belirlenecek esas ve usuller çerçevesinde proje bazında izin verilebilir.

Kararlara ilişkin uygulama

Madde 21- Teşvik belgesinde öngörülen destek unsurlarının ilgili kurum ve kuruluşlar ile bankalar tarafından uygulanması zorunludur.

Daha önceki yıl Bakanlar Kurulu kararlarına göre teşvik belgesine bağlanan yatırımlarla ilgili uygulamalara, teşvik belgesinin istinat ettiği Karar ile diğer ilgili Bakanlar Kurulu kararlarında belirtilen hükümler çerçevesinde devam olunur. Ancak, bu Karar ve bu Karara istinaden yayımlanacak tebliğlerle belirlenecek ihracat taahhüdü, ithalatta alınan fonlar, özkaynak oranları, yatırım indirimi, devir, temlik, satış, ihraç ve kiralama ile ilgili hükümler, bu Kararın yürürlükte olduğu süre içerisinde talep edilmesi halinde, daha önceki Bakanlar Kurulu kararlarına istinaden düzenlenmiş teşvik belgelerine de uygulanır.

Bu Karar ve daha önceki kararlarda yer alan destek unsurlarının uygulanmasında ortaya çıkacak tereddüt ve ihtilaflarda Müsteşarlığın görüşü doğrultusunda işlem tesis edilir.

Yetki ve uygulama esasları

Madde 22- Müsteşarlık, tebliğler ile belirlenen esas ve usuller çerçevesinde bu Karar kapsamındaki uygulamaya yönelik bazı işlemlerin yürütme yetkisini diğer kurum ve kuruluşlara devredebilir.

Müsteşarlık, bu Karar'ın uygulanmasını teminen; makro ekonomik politikalar ve gelişen şartlar göz önünde bulundurularak gerekli tedbirleri almaya, Karar'ın işleyişi, çeşitli kurum ve kuruluşlara verilecek görevlere ilişkin esas ve usulleri tebliğler ile belirlemeye, ilgili kuruluşlardan bilgi istemeye, Karar'da öngörülen haller dışında kalan özel durumları inceleyip sonuçlandırmaya, mücbir ve haklı sebeplerin varlığı halinde teşvik belgesi ile ilgili gerekli işlemleri yapmaya, yatırımlarda öngörülen şartlara uyulup uyulmadığını denetlemeye ve denetim sonuçlarına göre gerekli tedbirleri almaya, belgelerde tahrifat yapan, yanlış ve yanıltıcı bilgi ve belge veren yatırımcıların işlemlerini sınırlamaya, teşvik belgelerini iptal etmeye veya teşvik belgesi kapsamında sağlanan destek unsurlarına kısmen veya tamamen müeyyide uygulamaya yetkilidir.

Diğer mali mevzuata ve milli menfaatlere aykırı davranan firmaların ilgili kamu kurum ve kuruluşlarınca Müsteşarlığa bildirilmesi halinde de yukarıdaki hükümler uygulanır.

Yatırımlara müeyyide uygulanması

Madde 23- Destek unsurlarından faydalanabilmek için, yatırımların teşvik belgelerindeki kayıt ve koşullara uygun olarak gerçekleştirilmeleri esastır.

Bu Karar ve bu Karar'a ilişkin olarak yürürlüğe konulacak tebliğlerde belirlenen hükümlere aykırı davranan, teşvik belgesindeki kayıt ve koşulları yerine getirmeyen, teşvik belgesi ile diğer belgelerde tahrifat yapan, yanlış ve yanıltıcı bilgi ve belge veren yatırımcıların yararlandıkları destek unsurları, ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümleri uyarınca kısmen veya tamamen geri alınır.

İKİNCİ BÖLÜM

Bütçe Kaynaklı Krediler

Yatırımları Teşvik Hizmetleri ödeneğinden yapılacak ödemeler

Madde 24- Yatırımların desteklenmesi için her yıl bütçe kanunu ile ayrılan ödenek çerçevesinde teşvik belgeli olup olmadığına bakılmaksızın ilgili mevzuatında öngörülen esas ve usuller çerçevesinde Müsteşarlıkça yatırım ve/veya işletme kredisi tahsis edilebilir ve yatırımlarda devlet yardımları ile ilgili mevzuatta öngörülen diğer ödemeler yapılabilir.

Ayrıca bütçeden, ilgili mevzuatı uyarınca aşağıda belirtilen ödemeler de yapılabilir.

- a. KOBİ yatırımları ile ilgili mevzuat uyarınca yapılacak ödemeler,
- b. İlgili Bakanlar Kurulu kararları uyarınca yatırım ve işletme kredilerine ait devam eden ödemeler,
- c. Yatırımlarda devlet yardımları ile ilgili olarak daha önceki Bakanlar Kurulu kararlarında belirtilen hükümler çerçevesinde öngörülen (Kaynak Kullanımını Destekleme Primi, Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu Kaynaklı Kredi, Fon Kaynaklı Kredi, Teşvik Primi veya KDV Desteği, Enerji Desteği, SSK Primi, Konut Edindirme Yardımı ve Tasarrufu Teşvik Kesintilerinin işveren hissesi) ödemeler,
- d. Daha önceki Bakanlar Kurulu kararlarına göre teşvik belgesine ilişkin müracaatta Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasına yatırılan tutarlar ve zayi olan belgelerle ilgili olarak mevzuatı gereği iade edilmesi gereken tutarlar,
- e. Yatırımlarda devlet yardımları ile ilgili olarak açılan davalar ve yapılan icra takiplerine ilişkin harç ve masraflar, görülmekte olan davalar sırasında görevli bankalarca yapılması gerekli masraflar, aleyhe sonuçlanan davalarla ilgili olarak geri verilmesi gerekli tutarlar ile mahkeme ve icra masrafları gibi giderler,

- f. Sehven, maddi hata, matrah değişikliği gibi nedenlerle hazine hesabına maledilen, fazladan yatırıldığı idari ve/veya adli makamlarca tespit edilen tutarlardan yapılacak iadeler,
- g. İlgili Bakanlar Kurulu kararları uyarınca öngörülecek yatırım ve/veya işletme kredileri,
- h. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'na yapılacak yıllık ödemeler.

Uygulama esas ve usulleri

Madde 25- Kredi tahsisi ve ödemelerle ilgili işlemlere aracılık edecek bankalar ve diğer kuruluşların tespiti, kredilerin ve ödemelerin (vadesi ve geri dönüşü dahil) işleyişine ilişkin esas ve usuller Bakanlıkça yayımlanacak tebliğlerle belirlenir.

Bu Karar kapsamında aracı bankalar ile kurum ve kuruluşlara yapılacak aktarmalar, taleplerin Müsteşarlığa intikalini müteakip bütçe ödeneğinin imkanları çerçevesinde gerçekleştirilir.

Tahsis edilecek işletme kredilerinde aracı bankalarca yapılan mali, ekonomik ve teknik değerlendirme sonucunda tesbit edilen tutarlar aracı bankanın talebine istinaden Müsteşarlıkça doğrudan aktarılır.

Aracı bankalar ile diğer kurum ve kuruluşlara yapılacak aktarmalar Müsteşarlığın bağlı olduğu Devlet Bakanının onayına istinaden yapılır.

Madde 26- Bu Karar hükümleri çerçevesinde kullanılacak kredilerin faiz oranı yatırım kredileri için %20, işletme kredileri için %30'dur. Kullanılacak kredilerin faiz oranlarını ekonominin seyrine göre %100'üne kadar artırmaya veya azaltmaya Müsteşarlığın bağlı bulunduğu Devlet Bakanı yetkilidir. Daha önceki Bakanlar Kurulu kararlarına göre kullanılan kredilerin bakiyeleri için tabi oldukları kararname hükümlerine göre uygulanması gereken faiz oranını aşmamak kaydıyla yeni belirlenen faiz oranları uygulanır.

Madde 27- Mülga Yatırımları Teşvik Fonundan her ne ad altında olursa olsun daha önce verilmiş krediler ile bu Karar'a ve ilgili diğer Bakanlar Kurulu kararlarına istinaden verilen kredilerin ana para ve faiz geri dönüşleri, bu kredilerin ait olduğu şartlarda ilgili bankalarca tahsil edilir ve bütçeye gelir yazılmak üzere Saymanlık hesabına intikal ettirilir.

Aracı bankalar ve yatırımcıların sorumluluğu

Madde 28- Aracı bankalar ve yatırımcıların sorumluluğu aşağıda belirtilmiştir.

- a. Aracı bankalar tarafından yapılacak inceleme sonucunda kullanılması öngörülen kredi tutarı, yatırımcılara ödenmek üzere Müsteşarlıkça Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası aracılığıyla aracı bankalara aktarılır.
- b. Aracı bankalarca, ilgili Bakanlar Kurulu kararlarında aksi belirtilmedikçe yatırım ve/veya işletme kredilerinin aktarma tarihinden itibaren en geç 5 iş günü içinde ilgili yatırımcıya kullanılması zorunludur. Kredinin 5 iş günü içinde kullanılmaması halinde kullanılmayan kredi tutarı en geç müteakip 5 iş günü içinde Saymanlık hesabına iade edilir. Aksi takdirde kredinin banka hesaplarına geçtiği tarih ile Saymanlık hesabına iade edildiği tarih arasında geçen süre için ilgili bankanın kısa vadeli kredilere genel olarak uygulayacağını ilan ettiği kredi faiz oranı üzerinden faiz alınır.
- c. Krediye aracılık eden bankalar, kredilerin amacına uygun olarak kullanılmasından ve kredilere ait anapara taksit ve faizlerinin zamanında Saymanlık hesabına yatırılmasından sorumludurlar. Aracı bankalar, ilgili Bakanlar Kurulu kararlarında aksine bir hüküm bulunmaması halinde anapara taksit ve faizlerini yatırımcılardan tahsil edilip edilmediğine bakılmaksızın, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasına tevdi ettikleri global itfa planına göre

5 iş günü içinde bütçeye gelir yazılmak üzere Saymanlık hesabına yatırmak zorundadırlar. Aracı bankalarca süresinde Saymanlık hesabına yatırılmayan tutarlara, bu hesaba yatırıldıkları tarihe kadar, bu bankaların kısa vadeli kredilere genel olarak uygulayacağını ilan ettiği faiz oranı üzerinden cezai faiz tahakkuk ettirilir.

- d. Aracı bankalar yapacakları aracılık işlemlerinden dolayı krediye tahakkuk eden faizin 4 puanını komisyon olarak alırlar. Bunun dışında ücret, komisyon gibi isimler altında başkaca hiçbir karşılık talep edemezler.
- e. Aracı bankaların mükellefiyetlerini bu Karar hükümleri çerçevesinde yerine getirmemeleri halinde, Müsteşarlıkça Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasına verilecek talimata istinaden ilgili bankanın anılan Banka nezdindeki karşılık hesabından virman yapılmak suretiyle tahsilii cihetine gidilir.

Tahsil usulü

Madde 29- Süresinde tahsil edilemeyen alacakların ve kredi geri dönüşlerinin tahsilii aşağıdaki şekilde yapılır.

- a. Süresinde tahsil edilemeyen alacaklar ile anapara taksit ve tahakkuk eden faizlerinin ve bunlara, ilgili Bakanlar Kurulu kararına göre tahakkuk ettirilecek cezai faizlerin Saymanlık hesabına yatırılmaması halinde bu tutarların tahsilinde 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümleri uygulanır.
- b. Mülga Yatırımları Teşvik Fonundan ve yatırımları teşvik hizmetleri tertibinden fazla ödendiği tespit edilen tutarlar 6183 sayılı Kanun hükümleri uyarınca ilgili yatırımcılar, kurum ve kuruluşlardan tahsil edilir.

Madde 30- Aracı bankalar kanalıyla kullanılan kredilerin vadesinden önce iadesinin yapılması talebinde bulunulması halinde, iade tarihi ile ifta planında belirtilen vade sonuna kadar olan devre için faiz tahakkuk ettirilmaz. Vadeden önce aracı bankalara intikal ettirilen krediye ilişkin iade tutarlarının bu bankalarca 5 iş günü içinde bütçeye gelir yazılmak üzere Saymanlık hesabına iadesi zorunludur. Aksi takdirde, aracı bankalara bu Karar'ın 28 inci maddesi hükmü uygulanır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Geçici Hükümler

Geçici Madde 1- 21/12/2000 tarihli ve 2000/1821 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'ndan önceki Bakanlar Kurulu Kararlarına istinaden düzenlenmiş ve Kaynak Kullanımını Destekleme Primi, Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu Kaynaklı Kredi ve Fon Kaynaklı Kredi ihtiva etmeyen teşvik belgelerinden;

- a) Yatırım süresi sona ermiş olmakla birlikte tamamlama vizesi yapılmamış veya Müsteşarlık kayıtlarına göre hiç işlem görmemiş olanlar firma talebi olmaksızın,
- b) Fiziki olarak gerçekleşen veya yatırım süresi devam etmekle birlikte mevcut haliyle tamamlama vizesi yapılması istenenler firma talebine istinaden,

Müsteşarlık veya Müsteşarlıkça görevlendirilen Valilikçe (yatırımın bulunduğu il) veya sanayi odasınınca (sanayi odası bulunmaması halinde ticaret ve sanayi odası, gemi ve yat inşası ile tersane yatırımlarında deniz ticaret odası) düzenlenen ekspertiz raporlarına istinaden teşvik belgesi konusu yatırımın bütünlüğü ve altyapı müşterekliliği ile, ilgili Bakanlar Kurulu kararı ve teşvik belgesindeki kayıt ve koşullara bakılmaksızın gerçekleşen değerler üzerinden tamamlama vizeleri yapılır. Tamamlama vizeleri, ekspertiz işlemi yapan ve raporunu düzenleyen merci tarafından doğrudan teşvik belgeleri üzerine dercedilerek sonucundan Müsteşarlığa bilgi verilir.

21/12/2000 tarihli ve 2000/1821 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'ndan önceki Bakanlar Kurulu Kararlarına istinaden düzenlenmiş ve Kaynak Kullanımını Destekleme Primi, Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu Kaynaklı Kredi ve Fon Kaynaklı Kredi ihtiva eden teşvik belgelerine ilişkin tamamlama vizesi işlemleri, talep edilip edilmediğine bakılmaksızın resen Müsteşarlıkça veya Müsteşarlığın görevlendireceği bankalar veya yukarıdaki fıkrada belirtilen kurum ve kuruluşlar tarafından düzenlenecek ekspertiz raporlarına istinaden yapılır. Ancak yatırımın fiziki olarak tamamlanmış olup olmadığına bakılmaksızın, ilgili Karar ve teşvik belgesindeki kayıt ve koşullara bağlı kalınmadan tamamlama vizesi yapılan yatırımlarda fazladan prim veya kredi kullanılmış olması halinde fazladan yararlandırılan destek unsurları ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde geri alınır. Bu teşvik belgelerinden 31/12/1999 tarihine kadar tamamlama vizesi başvurusunda bulunulmamış olması sebebiyle iptal edilen ancak teşvik belgesinde yer alan destek unsurlarına henüz müeyyide uygulanmamış olan söz konusu teşvik belgelerine ilişkin tamamlama vizesinin yapılmasının talep edilmesi halinde bu fıkrada belirtilen hükümler çerçevesinde işlem yapılır.

Kaynak Kullanımını Destekleme Primi uygulamasında, teşvik belgesinin istinat ettiği Bakanlar Kurulu Kararı ve ilgili diğer Bakanlar Kurulu kararlarındaki hükümler çerçevesinde işlem tesis edilir. Ancak, Kaynak Kullanımını Destekleme Primi ihtiva eden teşvik belgelerinin tamamlama vizesi işlemlerinde Müsteşarlıkça onaylanmış nihai makine ve teçhizat listesinde yer alan ithal ve yerli makine teçhizatlar ile teşvik belgesi kapsamındaki diğer sabit yatırım harcamalarının gerçekleşme değerleri dikkate alınır.

Gerçekleşen haliyle tamamlama vizesi yapılan teşvik belgelerinde kayıtlı oran üzerinden kullanılan özkaynağa tekabül eden kredi miktarının aşılması halinde, aşılan miktara tekabül eden vergi, resim ve harçlar ile teşvik belgelerindeki ihracat taahhüdünün yerine getirilememesi durumunda yararlanılan vergi, resim ve harçlar 3/12/1988 tarihli ve 3505 sayılı Kanun hükümleri çerçevesinde geri alınır. Ayrıca, KDV desteği veya teşvik primi ihtiva eden gemi ve yat inşa yatırımlarına ilişkin teşvik belgelerinde öngörülen yatırımların farklı gerçekleştirilmesi halinde de gerçekleşen haliyle tamamlama vizesi yapılabilir. Ancak, kapasite artışına tekabül eden harcamalara fazladan KDV desteği veya teşvik primi ödenmez. Fazladan ödeme yapıldığının tespit edilmesi halinde, fazladan yararlanılan kısım ilgili mevzuatı çerçevesinde geri alınır.

28/12/2001 tarihli ve 4731 sayılı Kanun'un geçici 2 nci maddesine istinaden, Kocaeli, Sakarya, Yalova ve Bolu illerinin merkez ve ilçelerinde gerçekleştirilen yatırımlarla ilgili olarak 17/8/1999 tarihinden önce düzenlenmiş teşvik belgeleri, yatırım indirimi, vergi, resim ve harç istisnası ile Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu uygulaması açısından ilgili mevzuatında yazılı olan şartlara bakılmaksızın tamamlanmış kabul edilir. Ayrıca, talep edilmesi halinde yatırımın bütünlüğü ile belge şart ve karakteristik değerlerine ve teşvik belgelerinin tabi olduğu kararname ve tebliğ hükümlerine bağlı kalınmaksızın belge kapsamındaki yatırımlar mevcut haliyle tamamlanmış sayılarak tamamlama vizeleri yapılır.

Bu madde uyarınca işlem yapılan belgeler konusu yatırımların bakiye kısımları için talep edilmesi halinde, bölgesel ve sektörel kısıtlamalar da dikkate alınarak yürürlükteki mevzuat hükümleri çerçevesinde yeni teşvik belgesi düzenlenebilir.

Müsteşarlıkça veya görevlendirilen kurumlarca yatırım yeri tespit edilemeyen veya süre uzatımı alamayan teşvik belgeleri ise Resmi Gazete'de ilan edilmek suretiyle iptal edilmiş sayılır.

Geçici Madde 2- Daha önceki yıl Bakanlar Kurulu kararlarına göre düzenlenen; Kaynak Kullanımını Destekleme Primi, Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu Kaynaklı Kredi, Fon Kaynaklı Kredi içeren teşvik belgeleri (8/12/1999 tarihli ve 99/13717 ile 23/2/1998 tarihli ve 98/10755 sayılı Bakanlar Kurulu kararlarına göre Fon Kaynaklı Kredi içerenler hariç), yatırım süresi 1/1/2000 tarihinden önce bitmiş olan teşvik belgeleri ile Müsteşarlıkça süresi 30/6/2001 tarihine kadar uzatılmış bulunan çekici ve/veya treyler yatırımlarına ilişkin teşvik belgelerine ek süre verilmez ve geçici 1 inci madde hükmü uyarınca tamamlama vizeleri yapılır.

Yukarıda belirtilenler dışındaki teşvik belgelerinden; bu Karar'ın yayımı tarihinden önce iptal edilenler ve tamamlama vizesi yapılanlar ile 2000/1821 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına istinaden

düzenlenenler hariç olmak üzere, yatırım süresi 1/1/2000 ila 31/12/2001 (dahil) tarihleri arasında bitenlere, herhangi bir mercie müracaat edilmeksizin ve teşvik belgeleri üzerinde herhangi bir işlem yapılmaksızın son kez 31/12/2002 tarihine kadar süre verilmiş sayılır. Söz konusu teşvik belgelerinde öngörülen destek unsurları, ilgili kurum ve kuruluşlar ile bankalar tarafından uygulanmaya devam olunur.

Ayrıca,

- a. Talep edilmesi halinde;
  - 1)Sabit yatırım tutarının 50 milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirasının üzerinde olması nedeniyle özel önem taşıyan sektör yatırımları kapsamında düzenlenmiş,
  - 2)Sabit yatırım tutarının 250 milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirasının üzerinde olması nedeniyle %200 oranında yatırım indiriminden yararlanan yatırımlara ilişkin,
  - 3)Bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlara ilişkin,
  - 4)8/12/1999 tarihli ve 99/13717 sayılı Tabii Afetten Zarar Gören Yatırımların (Küçük ve Orta Boy İşletmeler Dahil) Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Karar çerçevesinde desteklenen yatırımlara ilişkin,
  - 5)Fon kaynaklı kredi içeren 23/2/1998 tarihli ve 98/10755 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'na göre düzenlenmiş,

teşvik belgelerine, yukarıda belirlenen süre kısıtlamasına bağlı kalınmaksızın, bir defada Müsteşarlıkça proje bazında ek süre verilebilir.
- b. Teşvik belgesinin düzenleniş tarihi itibarıyla yatırım bitiş tarihi 31/12/2001 tarihinden sonraya tekabül eden teşvik belgelerine, talep edilmesi halinde belgede kayıtlı yatırım süresinin azami yarısı kadar ek süre verilebilir.
- c. Talep edilmesi halinde, 30/1/2002 tarihli ve 4743 sayılı Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 3 üncü maddesine istinaden, finansal yeniden yapılandırma sözleşmelerine göre borçları yeniden yapılandırılan ve yeni bir itfa planına bağlanan borçlular tarafından alınmış olan teşvik belgelerinin süreleri, sözleşmeler ile belirlenen sürelerle kadar Müsteşarlıkça uzatılır.

Yukarıda belirtilen sürelerin sonunda yatırımların tamamlama vizesi için yatırımcılar tarafından 6 ay içerisinde Müsteşarlığa müracaat edilmesi gerekmektedir.

Geçici Madde 3- a) Kalkınmada öncelikli yörelerde yapılan yatırımlar ile 4/6/1985 tarihli ve 3213 sayılı Kanunun 9 uncu maddesi hükmü gereği bu yörelerde uygulanan destek unsurlarından istifade ettirilen yatırımlar için düzenlenmiş ve halen geçerli olan;

- KDV+10 puan oranında KDV desteği veya teşvik primi ihtiva eden,

- 1/8/1998 tarihinden önce onaylanmış yerli makine ve teçhizat listesinde yer alan,
  - 1/8/1998 tarihinden sonra satın alınması sebebiyle KDV desteğinden yararlanamayarak istisnadan yararlanan,

teşvik belgesi kapsamındaki makine ve teçhizatın KDV'siz fatura bedelinin %10'u oranında,

b)Kalkınmada öncelikli yörelerde uluslararası ihale neticesi yapılan teşvik belgeli yatırımlarda, ihalenin Türkiye'de yerleşik firmalarda kalması halinde yatırımcı firma yerine, ihaleyi kazanan firmaların bu kapsamda yapacağı harcamalara, yatırımcının teşvik belgesinde belirtilen oranda,

c)Gemi ve yat inşa yatırımları için düzenlenmiş ve sabit yatırım tutarı üzerinden KDV desteği veya teşvik primi öngörölmüş bulunan teşvik belgelerine belgede belirtilen oranda,

KDV desteği veya teşvik primi uygulamasına ilgili mevzuatında belirtilen esas ve usuller çerçevesinde, Valilikce veya Yeminli Mali Müşavirce rapor düzenlenmiş ve 31/12/2001 tarihine kadar Müsteşarlığa müracaat edilmiş olması kaydıyla, 2002 yılında yapılacak harcamalarda ödemeye esas tutarın bütçe imkanları ölçüsünde son kez %50'sine kadar olan kısmının ödenmesine devam olunur. Ayrıca, sabit yatırım tutarı üzerinden KDV desteği veya teşvik primi öngörölmüş bulunan teşvik belgeleri kapsamında 31/12/2001 tarihine kadar ithalat yapılması ve bunun gümrük giriş beyannameleri ile tevsik edilmesi halinde de aynı uygulama yapılır. Aksi takdirde 2002 yılı harcamalarına ödeme yapılmaz.

Geçici Madde 4- 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununda değişiklik yapan 11/8/1999 tarihli ve 4444 sayılı Kanuna göre; kurumların üretim ve turizm yatırım veya işletme belgesine sahip turizm tesislerinin ve bu tesislere ilişkin gayri menkullerinin tamamının veya bir kısmının, teşvik belgeli yatırım yapmak üzere kurulacak olan bir sermaye şirketine veya yeni kurulacak yabancı ortaklı bir anonim şirkete aynı sermaye olarak konulması kaydıyla devri Müsteşarlığın iznine tabidir. Bu durumda, teşvik belgesinin tamamlama vizesinin yapılması kaydıyla, destek unsurları geri alınmaz. 4444 sayılı Kanun hükümleri çerçevesinde bu amaçla yeni kurulmuş veya kurulacak şirketin 5 milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirasını aşan yatırımları için bölgesel ve sektörel kısıtlamalar da dikkate alınarak teşvik belgesi düzenlenir.

Geçici Madde 5- 12/10/1984 tarihli ve 84/8630 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'ndan önceki Bakanlar Kurulu kararlarına istinaden düzenlenen teşvik belgeleri ile ilgili olarak yatırım tamamlama vizesi şartı bulunmadığından, söz konusu teşvik belgeleri kapsamındaki yatırımlar herhangi bir işlem yapılmaksızın tamamlanmış sayılırlar.

Geçici Madde 6- Bu Karar'ın yayımı tarihinden önce sonuçlandırılmamış müracaatlar, müracaat tarihinde yürürlükte bulunan Bakanlar Kurulu Kararı hükümleri çerçevesinde sonuçlandırılır. Ancak, talep edilmesi halinde bu Karar'a istinaden teşvik belgesi düzenlenebilir veya bu Karar'ın lehe gelen hükümleri uygulanabilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Yürürlük ve Yürütme

Yürürlükten kaldırılan hükümler

Madde 31- 21/12/2000 tarihli ve 2000/1821 sayılı , 11/2/2002 tarihli ve 2002/3699 sayılı Bakanlar Kurulu kararları ile 3/7/2001 tarihli ve 2001/2698 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın geçici 1 inci maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

Yürürlük

Madde 32- Bu Karar; 24,25,26,27,28,29 ve 30 uncu maddeleri 1/1/2002 tarihinden geçerli olmak üzere yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 33- Bu Karar'ı Hazine Müsteşarlığının bağlı olduğu Devlet Bakanı yürütür.

**KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN YATIRIMLARINDA DEVLET YARDIMLARI
HAKKINDA KARAR**

Karar Tarihi:21.12.2000

Karar Sayısı:2000/1822

Yayımlandığı Resmi Gazete Tarih ve Sayısı:18.01.2001/24291

Amaç

Madde 1- Bu Karar, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler ile Avrupa Birliği normlarına ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak desteklenmelerini, uluslararası düzeyde rekabet edebilmelerini teminen üretim, kalite ve standartlarını artırmalarını, istihdam yaratmalarını sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

Kapsam

Madde 2- Bu Karar,

- a) İmalat (çırçır ve entegre olmayan paketleme yatırımları hariç)
- b) Tarımsal Sanayi (tarım ürünlerini işleyerek değerlendiren ve/veya pazara hazırlamaya yönelik faaliyette bulunan her türlü tarım işletmeleri ile soğuk hava depoları dahil)
- c) Turizm(Konaklama Tesisleri)
- d) Eğitim ve Sağlık
- e) Madencilik
- f) Yazılım geliştirme

yatırımlarından, sektörel ve bölgesel kısıtlamalar dikkate alınarak, Müsteşarlığın bağlı bulunduğu Devlet Bakanlığınca yayımlanacak genelgelerle belirlenen faaliyetleri kapsar.

Ayrıca bu Karar çerçevesinde;

a) İmalat ve tarımsal sanayi sektöründe faaliyette bulunan işletmelerden; kanuni defter kayıtlarında arsa ve bina hariç, makine ve teçhizat, tesis, taşıt araç ve gereçleri, döşeme ve demirbaşları toplamının net tutarı 400 milyar Türk Lirasını aşmayan;

- 1) 50 ila 250 işçi çalıştıran orta ölçekli,
- 2) 10 ila 49 işçi çalıştıran küçük ölçekli,
- 3) 1 ila 9 işçi çalıştıran mikro ölçekli,

işletmelerin yatırımları (EK-1’de yer alan gelişmiş yörelerde araştırma ve geliştirme yatırımları, çevre korumaya yönelik yatırımlar, teknoparklarda yapılacak yatırımlar ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca belirlenen özel organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinden oluşan organize küçük sanayi bölgeleri dahil organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinde yapılacak yatırımlar hariç komple yeni yatırımlar için KOBİ teşvik belgesi düzenlenmez.),

b) Çanakkale il sınırlarının güneyi ile İçel il sınırlarının doğusu arasında kalan 3 km. derinliğindeki kıyı şeridi ve Nevşehir ilinde Merkez, Ürgüp ve Avanos ilçe sınırları dışında yapılacak turizm yatırımları (konaklama tesisleri) ile mevcut konaklama tesislerinin modernizasyon yatırımları,

c) Kalkınmada öncelikli yörelerde sağlık alanında yapılacak yatırımlar,

d) Kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak eğitim yatırımları ile gelişmiş ve normal yörelerde yapılacak ilk ve orta eğitim yatırımlarına ait tevsî ve modernizasyon yatırımları,

e) Madencilikle işğal eden işletmelerin, istihraç, işleme veya zenginleştirme yatırımları,

f) Yazılım geliştirme yatırımları

KOBİ yatırımları olarak nitelendirilir.

Tanımlar

Madde 3- Bu Karar'da geçen;

Müsteşarlık: Hazine Müsteşarlığını,

Fon: Yatırımları Teşvik Fonunu,

Aracı Bankalar:Türkiye Halk Bankası A.Ş., Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. ve Sınai Yatırım Bankası A.Ş.,

KOBİ: Bağımsız nitelikteki veya sermayesinin en fazla %25'i büyük işletmelere ait olan küçük ve orta ölçekli işletmeler ile mikro işletmeleri,

KOBİ teşvik belgesi:KOBİ Yatırım teşvik belgesini,

KOBİ Yatırımlarına Ortaklık Şirketleri: Küçük ve orta ölçekli işletmeler ile mikro işletmelerin yatırımlarına ortak olmak suretiyle finansman desteği sağlamak ve danışmanlık hizmeti vermek üzere kurulmuş işletmeleri,

Kredi Garanti Kuruluşları: Münhasıran KOBİ'lere kredi teminatı sağlamak üzere kurulan ve bu faaliyetlerinden elde ettikleri kazançları teminat sorumluluk fonlarına ekleyen ve bu fonları ortaklarına dağıtmayan kuruluşları

ifade eder.

KOBİ Teşvik Belgesi

Madde 4- KOBİ'lerin makine ve teçhizat harcamaları ile hammadde ve işletme malzemesi alımlarının desteklenmesi amacıyla Müsteşarlıkça KOBİ teşvik belgesi düzenlenir. Bina inşaat harcamaları sadece turizm (konaklama tesisleri), eğitim ve sağlık yatırımlarında dikkate alınır.

Destek unsurlarından yararlanabilmek için KOBİ teşvik belgesine konu bina inşaat, makine ve teçhizat harcamaları ile hammadde ve işletme malzemesi teminine yönelik yatırımın, 400 milyar Türk Lirasını aşmaması gerekmektedir.

Aracı bankalara yapılacak KOBİ teşvik belgesine ilişkin müracaatlarda;

- f. Turizm yatırımlarında Turizm Bakanlığından alınacak Turizm Yatırım Belgesi (21/1/1998 tarihli ve 4325 sayılı Kanun kapsamında arazi tahsisi yapılmasının söz konusu olması halinde bu belge teşvik belgesinin düzenlenmesi safhasında aranmaz.) ve/veya işletme belgelerinin,
- g. Sağlık yatırımlarında Sağlık Bakanlığından alınacak izin belgesinin,
- h. Eğitim yatırımlarında Milli Eğitim Bakanlığında alınacak izin belgesinin,

- i. İstihraca yönelik madencilik yatırımlarında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Maden İşleri Genel Müdürlüğünden alınacak İşletme Ruhsatı ve izni veya Maden İşleri Genel Müdürlüğünce onaylanmış (kamu kurum ve kuruluşlarının uhdesindeki maden sahalarıyla ilgili rüdvans sözleşmelerinde bu onay aranmaz) işletme ruhsatlı sahaya ait rüdvans sözleşmesinin,
- j. Tersane (gemi inşa ve onarım tesisleri) yatırımlarında Denizcilik Müsteşarlığından alınacak uygun görüş yazısının

ibraz edilmesi zorunludur.

KOBİ teşvik belgesine ilişkin talebin Müsteşarlıkça uygun görülmesi halinde, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdindeki Fon'a irat kaydedilmek üzere, gelişmiş ve normal yörelerde yapılacak yatırımlarda 100 milyon Türk Lirasının, kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarda ise 50 milyon Türk Lirasının yatırılması zorunludur.

Yatırımcı tarafından ilk başvuru,

- a. Turizm, eğitim, sağlık ve tarımsal sanayi yatırımları için Türkiye Kalkınma Bankasının,
- b. Diğer yatırımlar için diğer aracı bankaların

ilgili şubelere yapılır.

Yatırımcı adına düzenlenecek KOBİ teşvik belgesi için Müsteşarlığa müracaat, yatırımcı adına aracı bankalar tarafından yapılır. Aracı bankalar KOBİ teşvik belgesine bağlanmasını talep ettikleri yatırım ile ilgili bilgi ve belgeleri, Müsteşarlığın belirleyeceği ayrı bir format içinde temin eder. Bu bilgilerin doğruluğundan ve talebin ilgili karar ve tebliğlere uygunluğundan aracı bankalar sorumludur. Bu format içeriğinde yer alan bilgilerden Müsteşarlıkça belirlenen kısımları, yatırımcı tarafından ek bir form ile yatırımcının bağlı bulunduğu Odaya (Sanayi Odası, Ticaret Odası, Ticaret ve Sanayi Odası, Esnaf ve Sanatkarlar Odası) tasdik ettirilir.

Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Hakkında Karar hükümlerine göre düzenlenmiş ve halen geçerli olan Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında bulunan makine ve teçhizat için KOBİ teşvik belgesi düzenlenmez ve bu Karar hükümlerinden yararlandırılmaz.

Yatırımın Süresi ve Tamamlama Vizesi

Madde 5- Yatırımın gerçekleşmesi ile ilgili takip, kontrol ve sorumluluk aracı bankalara aittir.

KOBİ teşvik belgesinde bina inşaat harcaması öngörülen yatırımlara en fazla iki (2) yıl, diğer yatırımlara ise bir (1) yıl süre verilir. Bu süre içinde tamamlanamayan yatırımlarla ilgili olarak, itfa planında bir değişiklik yapılmaması koşuluyla, haklı sebepler dikkate alınarak Müsteşarlıkça belirlenecek esaslar çerçevesinde aracı bankalar tarafından 12 aya kadar ek süre verilebilir.

Öngörülen süre veya ek süre bitimini müteakip üç ay içinde yatırımın tamamlanıp tamamlanmadığı aracı bankalarca tespit edilerek Müsteşarlığa bildirilir. Müsteşarlık tarafından hazırlanarak aracı bankalara bildirilen yatırımın mali ve fiziki gerçekleşme durumunu içeren Yatırım Tamamlama Formuna uygun olarak tamamlanmış yatırımlarla ilgili yatırım tamamlama vizesi aracı bankalarca yapılır ve en geç üç ay içinde Müsteşarlığa bildirilir. Tamamlanmayan veya Yatırım Tamamlama Formu yukarıda belirlenen süre içinde Müsteşarlığa intikal etmeyen yatırımlara ait KOBİ teşvik belgeleri iptal edilmiş sayılarak sağlanmış olan destek unsurları 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun çerçevesinde ilgililerden geri alınır.

Serbest Bölgelerde Yapılacak Yatırımlar

Madde 6- KOBİ'lerin serbest bölgelerde sadece imalat sektöründe yapacakları yatırımları için KOBİ teşvik belgesi düzenlenebilir. Bu yatırımlar için sadece 15 inci maddenin (A) bendinde gelişmiş yöreler için belirlenen oranlarda yatırım ve işletme kredisi öngörülebilir

Kredi Garanti Kuruluşlarınınca Garanti Altına Alınan Krediler

Madde 7- Kredi Garanti Kuruluşlarınınca KOBİ teşvik belgeli yatırımlarla ilgili olarak bir takvim yılı içinde verilen toplam teminatın %10'unu geçmemek kaydıyla, Kredi Garanti Kuruluşlarının bu sürede üstlendikleri garanti/kefalet dolayısıyla bankalara ödemek zorunda kaldıkları toplam tazmin tutarlarının %50'si Fondan karşılanabilir. Kredi Garanti Kuruluşlarınınca tazmin edilen garanti/kefaletler dolayısıyla firmalara karşı ortaya çıkan alacaklarına mahsuben Kredi Garanti Kuruluşlarınınca yapılacak tahsilatların aynı oranda Fon'a iadesi zorunludur.

Kredi Garanti Kuruluşlarının üstlendikleri garanti/kefalet dolayısıyla Fon'dan karşılanan bakiye tazmin tutarları ise garanti/kefil oldukları KOBİ'lerden 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine istinaden Fon'a tahsil edilir.

KOBİ Yatırımlarına Ortaklık Şirketlerinin Yatırımları

Madde 8- KOBİ yatırımlarına ortaklık şirketlerine, bir önceki yılda KOBİ'lere iştirak edilen toplam sermaye payının %20'sini geçmemek kaydıyla, aracı bankalar kanalıyla Fon'dan kredi kullanılabilir. Söz konusu şirketlerin bu krediden yararlanabilmeleri için;

- a) Toplam sermaye katkısının ödenmiş sermayenin 3 katını geçmemesi,
  - b) Sermaye katkısının KOBİ'lerin sabit yatırım projeleri için yapılması ve KOBİ'lerde sermayenin en fazla %25'i kadar olması,
  - c) KOBİ'lere sermaye payı konulmak suretiyle oluşturulacak ortaklığın en geç 10 yıl içinde sona ereceğine dair aracı bankaya taahhütte bulunulması,
  - d) KOBİ ile borç alacak ilişkisine girilmemesi
- gerekmektedir.

KOBİ yatırımlarına ortaklık şirketlerinin kullanabilecekleri azami kredi miktarı bir takvim yılı içinde 600 milyar Türk Lirasıdır.

Kullanılabilecek kredi dört yıl vadeli olup, anapara ve faiz ödemeleri altışar aylık dönemler halinde yapılır. Bu kredinin faiz oranı %15'tir.

KOBİ yatırımlarına ortaklık şirketlerine tahsis edilen Fon kaynaklı kredinin uygulaması, geri alınması, takibi ve benzeri konulara ilişkin usul ve esaslar bu Karar'ın 15 inci maddesi çerçevesinde yürütülür.

Destek Unsurlarında Bölgesel Ayırım

Madde 9- Destek unsurlarının uygulanması açısından yöreler; gelişmiş, normal ve kalkınmada öncelikli yöreler olmak üzere üçe ayrılmıştır (EK 1). Kalkınmada öncelikli yöre kapsamındaki iller, Yüksek Planlama Kurulu kararları ile yeniden belirlenebilir.

Uygulanacak Destek Unsurları

Madde 10- KOBİ yatırımları için öngörülebilecek destek unsurları şunlardır:

- a) Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu istisnası,
- b) Yatırım indirimi,
- c) Katma Değer Vergisi (KDV) istisnası,

- d) Vergi, resim ve harç istisnası,
- e) Fondan kredi tahsisi.

Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası

Madde 11- Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Hakkında Karar'ın ilgili hükümleri çerçevesinde, KOBİ teşvik belgesi kapsamında makine ve teçhizatın ithaline izin verilebilir. Ancak, KOBİ teşvik belgesi kapsamında kullanılmış makine ve teçhizat temin edilemez.

KOBİ teşvik belgesi kapsamında hammadde ve işletme malzemesi ithal edilmesi halinde yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı'nda öngörülen oranlarda Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu tahsil edilir.

Yatırım İndirimi

Madde 12- 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun Ek 3 üncü maddesi hükmü uyarınca; organize sanayi bölgeleri ve kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlar için yatırım indirimi oranı %100'dür.

Bu Karar kapsamında normal yörelerde yapılacak yatırımlar ile yöre farkı gözetilmeksizin Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ) yatırımları, ar-ge yatırımları, çevre korumaya yönelik yatırımlar, teknopark ve teknoparklarda yapılacak yatırımlar, enerji dahil altyapı yatırımları, Bilim Teknoloji Yüksek Kurulu veya Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu tarafından belirlenen öncelikli teknoloji alanında yapılacak yatırımlar, elektronik sanayi yatırımları, gemi ve yat inşa yatırımları, tersane yatırımları, uçak ve helikopter yatırımları, eğitim yatırımları, sağlık yatırımları, turizm yatırımları, maden istihracına yönelik yatırımlar, bilişim teknolojisi yatırımları, yazılım geliştirme yatırımları, genel amaçlı rehabilitasyon merkezleri ve huzurevleri yatırımları, bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca belirlenen küçük sanayi siteleri ile küçük sanayi sitelerinden oluşan organize küçük sanayi bölgelerinde yapılacak yatırımlar, ileri teknoloji gerektiren, katma değeri yüksek, vergi gelirleri ve istihdam artırıcı özelliklerden en az birini içeren ve sabit yatırım tutarı 50 milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirasının üzerindeki yatırımlar özel önem taşıyan sektör yatırımlarıdır.

Bu çerçevede özel önem taşıyan sektör kapsamındaki KOBİ yatırımlarına uygulanacak yatırım indirimi oranları ise;

- a) Gelişmiş yörelerde yapılacak yatırımlar için %60,
- b) Normal yörelerde yapılacak yatırımlar için %100,

c) Gelişmiş yörelerde yapılacak ar-ge yatırımları, çevre korumaya yönelik yatırımlar, teknoparklarda yapılacak yatırımlar, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca belirlenen küçük sanayi siteleri ile küçük sanayi sitelerinden oluşan organize küçük sanayi bölgelerinde yapılacak yatırımlar, madencilik, eğitim, turizm(konaklama tesisi) ve yazılım geliştirme yatırımları için %100

olarak uygulanır.

Yatırım indiriminde, Maliye Bakanlığınca her yıl belirlenen asgari yatırım indirimi tutarları esas alınır.

Katma Değer Vergisi (KDV) İstisnası

Madde 13- 25/10/1984 tarihli ve 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununun 13 üncü maddesinin (d) bendi gereğince, KOBİ teşvik belgesini haiz yatırımcılara KOBİ teşvik belgesi kapsamında yapılacak yeni makine ve teçhizat ithal ve yerli teslimleri Katma Değer Vergisinden istisnadır.

Vergi, Resim ve Harç İstisnası

Madde 14- 3/12/1988 tarihli ve 3505 sayılı Kanununun Geçici 2 nci maddesine göre, yatırımın tamamlanmasını müteakip 2 yıl içinde 1.000 ABD Doları tutarında ihracat yapılacağına dair aracı bankaya taahhütte bulunulması kaydıyla ilgili mevzuat çerçevesinde yapılacak yatırımlar vergi, resim ve harçlardan istisna edilirler.

Fon'dan Kredi Tahsisi

Madde 15- KOBİ yatırımları için aşağıda belirtilen esaslar çerçevesinde Fon'dan yatırım ve işletme kredisi tahsis edilebilir.

A) Fon'dan Kredi Tahsisinin Şartları

Fon kaynaklı krediler sadece makine ve teçhizat alımı için (turizm, eğitim ve sağlık yatırımlarında bina inşaat harcamaları dahil olup, bu miktar sabit yatırımın %20'sini geçemez) yatırım kredisi ile hammadde ve işletme malzemesi alımına yönelik olarak işletme kredisi şeklinde kullanılabilir.

Fon'dan, imalat ve tarımsal sanayi sektörlerinde yapılacak yatırımlar için faizsiz sabit yatırım tutarının aşağıda belirtilen oranlarında yatırım kredisi tahsis edilebilir.

	Kalkınmada Öncelikli Yöre	Normal Yöre	Gelişmiş Yöre
Mikro ölçekli işletmeler	% 60	% 50	% 40
Küçük ölçekli işletmeler	% 50	% 40	% 30
Orta ölçekli işletmeler	% 40	% 30	% 20

Araştırma-geliştirme yatırımları, çevre korumaya yönelik yatırımlar, teknoparklarda yapılacak yatırımlar ve organize sanayi bölgelerinde (özel organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinden oluşan organize küçük sanayi bölgeleri dahil) gerçekleştirilecek yatırımlar için yukarıda belirtilen oranlara 10 puan ilave edilir.

Turizm yatırımları (konaklama tesisleri) ve yazılım geliştirme yatırımları için orta ölçekli işletmeler sütununda yer alan oranlar, eğitim yatırımları için küçük ölçekli işletmeler sütununda yer alan oranlar, sağlık yatırımları ve madencilik yatırımları için kalkınmada öncelikli yörelerdeki mikro ölçekli işletmeler için geçerli olan oran dikkate alınır.

Öngörülen yatırım kredisi miktarı 200 milyar Türk Lirasını geçemez.

Yatırım kredisi ile birlikte işletme kredisi talep edilmesi halinde; Müsteşarlık ve aracı bankalarca belirlenecek esaslar çerçevesinde hammadde ve işletme malzemesi ihtiyacının karşılanabilmesini teminen, faizsiz sabit yatırım tutarının %20'sine kadar işletme kredisi tahsis edilebilir. Bu miktar 80 milyar Türk Lirasını geçemez.

Sadece işletme kredisi kullanılması halinde ise Fon'dan tahsis edilebilecek azami kredi tutarı 35 milyar Türk Lirasıdır.

Yatırım ve işletme kredilerinin birlikte kullanılması durumunda öngörülecek toplam kredi miktarı azami 280 milyar Türk Lirasıdır.

KOBİ işletmelerinde toplam sabit yatırımın gelişmiş ve normal yörelerde en az %30'unun, kalkınmada öncelikli yörelerde en az %20'sinin özkaynaklardan karşılanması gerekmektedir.

B) Fondan Kullanılan Kredilerin Vadesi, Faizi ve Geri Dönüşü

KOBİ'lere Fon kaynaklarından kullanılan yatırım kredilerinin faiz oranları; kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarda %10, diğer yörelerde %15'tir. İşletme kredilerine uygulanacak faiz

oranı ise kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarda %15, diğer yörelerde %25'tir. Ekonominin seyrine göre yukarıda belirtilen faiz oranlarının %100'üne kadar artırılmasına veya azaltılmasına Müsteşarlığın bağlı bulunduğu Devlet Bakanı yetkilidir. Daha önceki Kararlara göre düzenlenen KOBİ teşvik belgeleri kapsamında kullanılan kredilerin bakiyeleri için de tabi oldukları Kararname hükümlerine göre uygulanması gereken faiz oranını aşmamak kaydıyla bu maddede belirtilen faiz oranları uygulanır.

KOBİ'lere kullanılacak Fon kaynaklı yatırım kredilerinde vade azami 4 yıl, işletme kredilerinde 2 yıldır. Yatırım kredilerinde 1 yıl ödemesiz dönem uygulanır.

Ödemesiz döneme ait faiz, kalan vade süresi içinde diğer taksitlerle birlikte faiz tahakkuk ettirmek suretiyle üçer aylık veya altışar aylık taksitler halinde tahsil edilir.

Fon kaynaklı yatırım kredisinin ana para ve faiz ödemeleri ödemesiz dönemi takip eden vadede ana para taksit ödemeleri ile birlikte tahsil edilir.

KOBİ'lere Fondan her yıl tahsis edilecek kaynakların en az %30'u Esnaf ve Sanatkarlar Odalarına kayıtlı KOBİ'lere ayrılır. Talebin %30'u bulunmaması halinde aktarılan kaynak diğer Odalara kayıtlı KOBİ'lere kullanılır.

C) Takip ve Sorumluluk

Fon kaynaklı kredi uygulaması, geri alınması, takibi ve benzeri konulara ilişkin usul ve esaslar "Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Hakkında Karar" hükümlerine göre yürütülür.

Buna göre, Fon kaynaklı krediler ile ilgili olarak ana para, taksit ve faiz ödemelerine ilişkin yükümlülüklerin aracı banka tarafından yerine getirilmemesi halinde, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nca ilgili Bankanın karşılık hesabından virman yapma yetkisi Müsteşarlıkça kullanılır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası virman yetkisini Müsteşarlığın yazılı talimatına uygun olarak gerçekleştirir.

Aracı bankalar yapacakları aracılık işleminden dolayı krediye tahakkuk eden faizin azami 4 puanına kadar komisyon alabilirler. Aracı bankalar bunun dışında ücret, komisyon gibi isimler altında KOBİ'lerden başkaca hiçbir karşılık talep edemezler.

Bu Kararın uygulanmasında ortaya çıkacak tereddüt ve ihtilaflarda, Müsteşarlığın görüşü doğrultusunda işlem yapılır.

Madde 16- Fon için ilgili Mali Yıl Bütçesinden ayrılan ödenek Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdindeki "Yatırımları Teşvik Fonu Gider Hesabı"na aktarılır. Ayrıca KOBİ'lerin yönlendirilmesini ve desteklenmesini teminen aracı bankalar nezdinde söz konusu Fon adına tali nitelikte bir gelir-gider hesabı da açılabilir. Müsteşarlık gerektiğinde tali hesapta biriken miktarları ana hesaba aktarmaya ve bu konuda her türlü işlemi yapmaya yetkilidir.

Madde 17- Bu Karar çerçevesinde KOBİ teşvik belgesine bağlanan ve Fon kaynaklı yatırım ve işletme kredileriyle desteklenen yatırımlar için aracı bankalar nezdindeki "Yatırımları Teşvik Fonu Tali Hesabı"na aktarılan tutarlar, aktarma tarihinden itibaren en geç 15 iş günü içinde aracı bankalar tarafından KOBİ teşvik belgesi onaylanan KOBİ'lere kullanılır. Kullanılmayan miktarlar belgeleri onaylanan diğer KOBİ'lere, müteakip 7 iş günü içinde aktarılabilir. Bunun dışındaki uygulamalarda aracı banka Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Hakkında Karar'ın 22 nci maddesinde belirtilen hükümlere tabidir.

KOBİ (KOBİ yatırımlarına ortaklık şirketleri dahil)'lere kullanılan kredilere ait ana para taksit ve faizler aracı bankalar nezdindeki tali hesapta tutulabilir. Ancak Fon hesabının izlenmesini teminen aracı bankalar nezdinde açılan tali hesabın gelir ve gider durumunu gösterir haftalık vaziyeti ilgili aracı bankalar, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdindeki Fon hesabına bildirir.

Yeniden Değerleme

Madde 18- Fon kaynaklı yatırım ve işletme kredisi azami tutarları, 2 nci maddede öngörülen KOBİ'lerin aktif değerlerine ilişkin azami miktar, 4 üncü maddede yeralan KOBİ teşvik belgesine konu yatırım tutarı ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdindeki Fon'a irat olarak kaydedilen miktarları her yıl başında bir önceki yıla ait 213 sayılı Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre belirlenen yeniden değerlendirme oranı da dikkate alınarak artırmaya Müsteşarlığın bağlı bulunduğu Devlet Bakanı yetkilidir.

Şartların İhlali

Madde 19- KOBİ teşvik belgesi şart ve karakteristiklerinin yerine getirilememesi halinde, Müsteşarlık destek unsurlarını kısmen veya tamamen kaldırarak yararlanılan desteklerin geri alınmasını sağlayabilir.

Bu Karar'da belirtilmeyen hususlarla ilgili uygulama, Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Hakkında Karar hükümlerine göre yürütülür.

Madde 20- 19/2/1999 tarihli ve 99/12474 sayılı Kararname yürürlükten kaldırılmıştır.

Madde 21- Bu Karar yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 22- Bu Karar'ı Hazine Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu Devlet Bakanı yürütür.

YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARINDA YÖRELER

Gelişmiş Yöre Kapsamındaki İller	Normal Yöre Kapsamındaki İller	Kalkınmada Öncelikli Yöre Kapsamındaki İller
İstanbul (İl sınırları)	Ankara (Büyük Şehir Belediyesi hudutları dışı)	Kastamonu
Ankara (Büyük Şehir Belediyesi hudutları içi)	İzmir (Büyük Şehir Belediyesi hudutları dışı)	Çorum
İzmir (Büyük Şehir Belediyesi hudutları içi)	Bursa (Büyük Şehir Belediyesi hudutları dışı)	Artvin
Bursa (Büyük Şehir Belediyesi hudutları içi)	Adana (Büyük Şehir Belediyesi hudutları dışı)	Erzincan
Adana (Büyük Şehir Belediyesi hudutları içi)	Antalya (Büyük Şehir Belediyesi hudutları dışı)	Trabzon
Antalya (Büyük Şehir Belediyesi hudutları içi)	Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri hariç)	Sivas
Kocaeli (İl sınırları)		Osmaniye
		Aksaray
		K.Maraş
		Kilis
		Bartın
		Tokat
		Çankırı
		Sinop
		Ordu
		Erzurum
		Diyarbakır
		Yozgat
		Şanlıurfa
		Nevşehir
		Elazığ
		Amasya
		Karabük
		Malatya
		Zonguldak
		Karaman
		Niğde
		Samsun
		Tunceli
		Adıyaman
		Kars
		Gümüşhane
		Bayburt
		Batman
		Mardin
		Van
		Siirt
		Iğdır
		Hakkari
		Bitlis
		Ardahan
		Bingöl
		Ağrı
		Şırnak
		Muş
		Rize
		Kırşehir
		Kırıkkale
		Giresun
		Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri)

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- T.C. Başbakanlık DPT Müsteşarlığı, **İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması**, 1996.
- T.C. Başbakanlık DPT Müsteşarlığı, **İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler**, 1999.
- T.C. Başbakanlık DİE, **Genel Nüfus Sayım Sonuçları 1990**.
- T.C. Başbakanlık DİE, **Tarımsal Yapı**, 2001.
- T.C. Başbakanlık DİE, **Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri**, 2000.
- T.C. Başbakanlık DİE, **1991 Genel Tarım Sayımı, Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı) Araştırma Sonuçları**.
- Türkiye Bankalar Birliği, **Türk Bankacılık Sisteminde İllere ve Bölgelere Göre Şube Sayısı, Şube Bazında Mevduat ve Kredi Gelişimi 1992-1999**, Mayıs 2000..
- Türkiye Bankalar Birliği, **Bankalarımız 2000**, Mayıs 2001.
- Türkiye Bankalar Birliği, **Türkiye’de İller ve Bölgeler İtibariyle Gelir, Nüfus, Banka Sayısı, Şube Sayısı, Toplam Krediler ve Toplam Mevduat 1990-1999**, Ekim 2001.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, **Yataklı Tedavi Kurumları İstatistik Yıllığı**, 2000.
- YÖRÜK Sedat, **Yatırımlarda Devlet Yardımları**, T.C. Hazine Müsteşarlığı, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü,
- KOSGEB, **Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri Profili**, Ankara, 1997.
- TEDAŞ, **Türkiye Elektrik Dağıtım ve Tüketim İstatistikleri, 2000**. TEDAŞ-APK, 2001.
- M.E.B., **Lise-Coğrafya**, İstanbul, 2000.
- Anadolu Yayıncılık, **Yurt Ansiklopedisi**.
- İlgili Resmi Gazeteler.